

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Національний університет харчових технологій
Всеукраїнська спілка краєзнавців
Наукове товариство істориків-аграрників

Оксана Силка
Лариса Синявська

БАНДУРИ ПІСНЯ
НЕДОСПІВАНА...
або
СУСПІЛЬНИЙ ВИКЛИК
Михайла Злобинця

Черкаси
2017

УДК 94(477)«19»(092)
ББК 63.3(4Укр)6–8

Науковий редактор:

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України **О. П. Реєнт**.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, член правління Національної спілки краєзнавців України **О. І. Гуржій**;

доктор історичних наук, професор Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, член правління Національної спілки краєзнавців України **І. А. Коляда**.

Технічні редактори:

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України **В. В. Шевченко**;

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, член Наукового товариства істориків-аграрників **А. П. Іржавська**.

*Рекомендовано до друку
Президією правління Національної спілки краєзнавців України
(протокол № 1 від 10 лютого 2015 р.)*

*Рекомендовано до друку
вченою радою Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(протокол № 2 від 10 листопада 2015 р.)*

*Рекомендовано до друку
радою Наукового товариства істориків-аграрників
(протокол №2 від 15 червня 2016р.)*

С 36

Силка О. З., Синявська Л. І. Бандури пісня недоспівана... або суспільний виклик Михайла Злобинця : наукове видання. Черкаси: видавець ФОП Гордієнко Є.І., 2017. 246 с.

ISBN 978-966-9730-40-4

У виданні на основі архівних документів, спогадів та історіографії представлено життєвий шлях та культурно-громадську діяльність українського бандуриста, педагога, просвітника, свідомого українця – Михайла Олександровича Злобинця (псевд. Домонтович) (1883–1937 рр.). У дослідженні запропоновано систематизований виклад основних життєвих подій М. Злобинця, представлено бібліографію та часткову антологію його робіт.

Праця розрахована на істориків, краєзнавців, викладачів і студентів, коло зацікавлень яких складає історія України.

УДК 94(477)«19»(092)
ББК 63.3(4Укр)6–8

З М І С Т

Маніфест кобзарства	6
Вступне слово: Левицька Н. М. Кобзарство як національно-культурний феномен	7
Вступ.....	18
ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ М. О. ЗЛОБИНЦЯ	27
Інтелігентний кобзар Михайло Олександрович Злобинець	30
Вибрана бібліографія.....	90
АНТОЛОГІЯ РОБІТ	
1. Море	96
2. Минувала давнина, година кривава	96
3. Повіяв низовий і сонце пригріло	97
4. Прокидайся, батьку, годі тобі спати.....	98
5. Просыпайся, батько, гневным громом	98
6. Awake, Fater	98
7. Я не для хвастощі підписав.....	99
8. Батьку, небагато	99
9. Саме страшне	99
10. Я хотів-би, щоб звуки у мене лились	100
11. Весняна пора	100
12. Присвячується мартоплясам, особливо українського походження	101
13. Царь миру	101
14. Про Гетьмана Богдана	103
15. Про Саву	104
16. Із-за гори та із-за кручі	104
17. Замовкли тюбани	106

18. Українська марсельєза	106
19. Український марш	108
20. Український революційний марш	109
21. На 17 октября 1905 р. (жартівлива пісенька)	109
22. Ельдорадо	111
23. Чини (жартівлива пісенька)	112
24. Проповідь (жартівлива пісенька)	113
25. На спомини істинно-руському союзіві	114
26. Ой, на гори-гори журавлі летять	115
27. Раз я в волості судився	115
28. Кое-что из прошлого г. Золотоноши	117
29. Дещо з минулого міста Золотоноші	119
30. Певцы родной старины	126
31. О приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов	129
32. [Без назви]: Про діяльність Золотоніської «Просвіти»	135
33. Земля і воля чи воля і земля	137
34. [Без назви]: Пани-брати українці!	140
35. [Без назви]: Наше військо – наша слава	141
36. Про землю	143
37. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі	160
38. Поза гаєм, гаєм	186
39. Гречаники	188
40. Про Морозенка	196
41. Про Саву Чалого	200
42. Про Нечая	204
43. На смерть Т. Г. Шевченка	207
44. Про Максима Залізняка	212
45. Попаденька	214
46. Киселик	215
47. Засідатель	217
48. Соцький	219
49. Про Куперьяна	222
50. Хата моя рубленая	225
51. Там, де Янтра	226
52. Гей, не дивуйте	228

РЕЦЕНЗІЇ НА ТВОРИ М. О. ЗЛОБИНЦЯ	232
1. Дубровський В. Рецензія на працю «Автономія України»	232
2. Дубровський В. М. Рецензія на працю «Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 рр.)»	233
3. Д-кий В. Рецензія на працю «Українські революційні пісні 1905 р. і раніше»	233
4. Яковлів А. Рецензія на працю «Про землю»	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	236
АНОТАЦІЇ	244

МАНІФЕСТ КОБЗАРСТВА

Хай звучить струна жива,
Розкаже про своїх героїв,
Хай в серце западуть слова:
Кобзар – це не жебрак, а воїн.

Це духу лицар, не скиглій
І не худоба безязика,
Традицій, звичаїв носій
І часто віртуоз-музика.

Це України вірний син,
Її душа правдива,
Це стоголосний волі дзвін.
Це пісні сила чарівлива.

Це нації духовний меч,
Її історії окраса,
Він – із месій, він – із предтеч,
Він слово віщеє Тараса.

Це перед ним тремтить тиран
І слабне влада грошей дика,
Цілитель він духовних ран
І він духовності владика.

Не лиш старий, а й молодий,
І не каліка, а красивий,
В житті природний і простий
І гордий, тільки не спесивий,

Усе з бандурою своєю,
Несе і радощі й жалі,
І благородний він душею,
Як мало хто із королів.

Ярослав Черногуз

КОБЗАРСТВО ЯК НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

*Шлях кобзарів – це шлях народу
(Михайло Стельмах)*

Духовність кожного народу ґрунтується на національній свідомості і національній культурі, які, у свою чергу, залежать від конкретних потреб суспільства та історичних обставин. Таким прикладом духовного феномену, що став виявом національно-культурного відродження українського народу, є кобзарство, яке розглядають як самостійне культурне явище, що відображає специфіку окремих історичних етапів становлення та розвитку українського народу. Під час дослідження кобзарської творчості як історичного та духовно-культурного явища можна стверджувати, що його поява була історично виправданою та необхідною.

Носіями історичної пам'яті українського народу здавна були кобзарі. На перший погляд здається, що історію кобзарства науковці дослідили й описали повноцінно. Проте наразі продовжуються пошуки відповідей на питання: що ж таке справжнє кобзарство та як його бачить свідоме українське суспільство? Хто такі «сліпі» і «зрячі» кобзарі? Чому зросла увага до вивчення мистецтва кобзарів та їхньої ролі в українському соціумі?

Спробуємо оглядово відповісти на ці та інші питання. Поняття «кобзар», «кобзарство» є суспільною категорією, яка видозмінювалася відповідно до змін соціально-економічного та суспільно-політичного устрою. Кобзарі – це професійні українські народні співці, що є творцями, виконавцями та хранителями героїчного епосу, релігійних та моралістичних піснеспівів, супроводжуваних грою на кобзі або бандурі.

Сліпі кобзарі утворювали братства або гурти на зразок ремісничих цехів. До них входили майстри й учні, які впродовж двох років опановували не лише кобзарську майстерність, а й таємну, так звану «лебійську», мову й мали дотримуватися встановлених корпоративних правил, порушення яких каралося. Незрячі кобзарі були не жебраками, що випрошують милостиню, а професійними виконавцями, які грою на бандурі та співом заробляли собі на життя. Сучасний український дослідник кобзарства К. Черемський у праці «Шлях звичаю» роз'яснив суперечливі питання співвідношення кобзарства і бандурництва, «сліпецького» і «зрячого» звичаїв у побутуванні «епічної співогри». Автор переконаний, що «основою співогри незрячих кобзарів є внутрішній виспів, у бандурництві зрячих на перший план виходить гра».¹ Спільною ж для них є повсякденна підтримка здорового морального стану різних верств і прошарків українського суспільства, формування їхньої національної самосвідомості, адже справді народний співець, як стверджував український бандурист Г. Ткаченко (1898–1993 рр.), має входити «в образ не героя думи, а вустівника-оповідача тих часів. Не козака, про якого йде виспів, а власне душевного сучасника – спостерігача життя виспіваного героя. Точніше, нашого пращура, кобзаря, який склав цю думу. Тому і сам виспів мусить бути трохи наче відстороненим, хоч і емоційним, але позбавленим надмірної патетики і, головне, артистичної нещирості... Не криком брати, а душевним переживанням... Лише тоді і слухач Вас зрозуміє, і перейметься ідеєю співаного».²

У своїй творчості кобзарі утверджують національно-патріотичну ідею українського народу, основи християнської моралі в суспільному житті та побуті й дотримуються вікових кобзарських звичаїв та обрядів. Здебільшого кобзарство виконувалося кобзарями, які мандрували одноосібно у різних людних чи постійних місцях, закріплених за певними кобзарями: біля церков, соборів, пам'ятників видатним українським діячам. Кобзарі протягом століть зберігали духовний генофонд народу, пробуджували у ньому

¹ Черемський К. П. Шлях звичаю / К. П. Черемський. – Х., 2002. – С. 350.

² Ткаченко Г. К. Основи гри на народній бандурі / Г. Ткаченко // Черемський К. Повернення традиції / К. Черемський. – Х., 1999. – С. 224–225.

національну свідомість, передавали тисячолітню мудрість, розкривали правду життя, закликали до активності, згуртованості, боротьби з несправедливістю, зі злом. Їхня просвітницька діяльність заборонялася. Кобзарів нищили, засуджували на смерть. Разом із знищенням кобзарів руйнувався й неоціненний духовний спадок України – думи, історичні пісні, звичаї, мова, знання древності та історії. Кобзарською тематикою пронизані твори відомих українців – Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Миколи Лисенка тощо.

Загальновідома роль кобзарів в Україні як просвітителів, носіїв кращих ідей козацтва у народному середовищі. «Кобзар, – на думку українського історика XIX ст. Д. Яворницького, – відголосок життя знедолених: з його вуст ви почуєте і страждання голоти, і хоробрість козачу, і сміх та жарти – все, чим живе людина».³ Частина дослідників вважають, що феномен кобзарства в Україні – наслідок взаємодії кількох перехресних явищ. Сучасний кобзар, братчик кобзарського цеху в Києві, соліст міжнародного хору «Академія традицій» Тарас Компаніченко висловлює думку, що у будь-якому соціумі була потреба знайти місце для сліпців: «У деяких суспільствах сліпих віддавали в науку до чаклунів, волхвів, бо їх сприймали певними медіаторами між одним світом та іншим. Сліпий надавався до вивчення великої кількості сакральних текстів».⁴ З іншого боку, в умовах колоніального становища України хранителі історичної пам'яті мали бути «зашифрованими» ледве не під юродивих, щоб не виділятися своєю гіперпатріотичною позицією. І ще одне, крім патріотизму, кобзарство, насамперед, було способом заробітку. Видатний дослідник кобзарського мистецтва Філарет Колесса (1871–1947 рр.) наголошував: «Ніяким способом не можна сих співців народних перемішувати зі звичайними дідами-жебраками. Кобзарі мають високе розуміння про своє співацьке покликання як носії великих ідей, що відривають людей від життєвої суєти та підносять до Бога, вказують на правду й неправду в людських

³ Серeda В. Т. «Гомери України» – кобзарі в оцінці Д. Яворницького [Електронний ресурс] / В. Т. Серeda. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0543.html>.

⁴ Вертій О. Нове дослідження з історії українського кобзарства. Кость Черемський. Шлях звичаю. – Х. : Глас, 2002. – 445 с. [Електронний ресурс] / О. Вертій : [Рец. на кн.]. – Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N3/Art18.htm>.

відносинах, нагадують про смерть, і суд, і вічність, і з іншого боку утверджують пам'ять про історичну минувшину народу, про його страждання і героїчні подвиги. Поетичним словом і грою уміють витискати чисті сльози благородного зворушення, що підносить людину».⁵

На наш погляд, варто торкнутися найяскравіших сторінок кобзарства, явища, яке не має аналогів у світовій музичній культурі та своїм корінням сягає часів Київської Русі. Історію кобзарства на українських землях можна поділити на етапи: становлення і розвиток, розквіт, занепад. Відповідно до цих етапів змінювався і сам образ кобзаря – від активного, мужнього, бойового до нужденного. Попередниками кобзарів були військові співці-гуслярі, які в часи Київської Русі піднімали бойовий дух ратників через їх звеличення у билинах про славу руських князів та їх непереможних дружин. Вони грали на кобзі, лірі або бандурі. Звідси пішла інша їхня назва – лірники або бандуристи. Народні співці зберігали і передавали наступним поколінням найважливіші знання про минуле, про світогляд їхніх предків у найдоступнішій формі, яка легко запам'ятовується, – пісні-оповідання, у яких закликали до боротьби за національне і соціальне визволення.

Наприкінці XIX – початку XX ст. авторитетні дослідники вказували на тісний зв'язок кобзарсько-думного мистецтва з давньоруською гусельно-билинною традицією. «Генеалогічне дерево наших українських бандуристів дуже високе, – писав знаний бандурист Гнат Хоткевич. – Прямий їх попередник – се віщий Боян, «соловій старого времені».⁶ Підтримав і обґрунтував цю думку цитований вище Філарет Колесса: «Антонович, Драгоманов, Житецький, Тиховський, Ягіч та інші вчені вказали на близький зв'язок, який знаходять між думами та героїчним епосом із дотатарської доби української літератури; і, дійсно, лише через аналогію із думами можна пояснити форму «Слова о полку Ігоревім». Ця пам'ятка має значення історичного документа, який засвідчує, що вже в XI–XII ст. серед лицарських дружин і на княжих

⁵ Литвин М. Кобзарі України / М. Литвин // Літературна Україна. – 2004. – 4 березня. – С. 4.

⁶ Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич. – Х. : Держвидав України, 1930. – 288 с.

дворах процвітала на Україні героїчна поезія і те, що її представники, професійні співаки, рецитували епічні пісні, виконували імпровізації в супроводі багатострунного інструмента».⁷

Відомо, що з початку XV ст. кобзарі жили при дворах вельмож і навіть у королівських палацах. Вони звеселяли своєю грою литовських князів, польських королів і феодалів. Із кінця XVI ст. кобзарство стає важливим чинником активізації волелюбних ідей українського народу в найважливіші періоди його соціально-історичного розвитку. У козацьку добу кобзарі та бандуристи своїми творами закликали український народ на захист Батьківщини. В українському фольклорі назавжди закарбувався образ козака Мамаю – умілого воїна, бандуриста, який був втіленням непоборності нашої нації. Ще один тип кобзаря – сліпий співець, який зберігає пам'ять багатьох поколінь і втілює в собі мудрість українського народу. Світогляд народних співців значною мірою обумовлював їхній репертуар та його ідейну спрямованість. У XVI ст. з утворенням Запорозької Січі та наступним перетворенням її у військово-політичний центр Української держави кобзарство стає органічною і невід'ємною частиною життя та побуту козацтва. Так само, як віщий співець супроводжував похід давньоруського війська на половців, через кілька століть кобзарі своїм словом і піснею запалювали козацьке військо на боротьбу з турками. У цей період кобзарство стало самобутнім явищем світової культури. У Західній Європі знали Войташека, Веселовського, Білоградського – українських кобзарів, лірників, бандуристів. Кобзарі брали участь у повстанні під назвою «Коліївщина», за що трьом із них – Прокопу Скрязі, Василеві Варченку та Миколі Соковому – у містечку Кодня, що на Житомирщині, відрубали голови та пояснили це тим, що вони «гайдамакам на бандурі грали».

Остап Вересай (1803–1890 рр.), Мусій Олексієнко (1871–1945 рр.), Єгор Мовчан (1898–1968 рр.), Євген Адамцевич (1903/1904–1972 рр.), Олексій Чуприна (1908–1993 рр.) – визначні постаті, що зробили неоціненний внесок у розвиток кобзарського мистецтва. Одним із найвідоміших кобзарів XIX ст. не лише в Україні,

⁷ Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства / Ю. Фігурний. – К., 2004. – С. 17.

а й у Франції, Англії, Німеччині, Австрії, Польщі, Чехії був саме Остап Вересай. Його називали «Гомер в українській свиті», «прямий спадкоємець Бояна», «рапсод». Його образ змалював у своєму оповіданні «Пісня про правду» відомий австрійський письменник Райнер-Марія Рільке.

Значну роль у розвитку думи як жанру відіграли співочі братства, які об'єднували кобзарів, бандуристів та лірників. Незважаючи на те, що у середині XIX ст. кобзарські братства припинили своє існування, кобзарі ще довго керувалися неписаними законами братства, а їх кращі традиції намагаються відродити нащадки пізніших часів.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у кобзарському мистецтві відбувався процес, на якому доцільно зосередити особливу увагу, – це процес занепаду кобзарської діяльності. Таку ж думку, але опираючись на інші важливі джерела, висловлює сучасний дослідник кобзарства В. Кушпет: «Разом із знищенням російським царатом низового козацтва почався занепад і кобзарської діяльності. Якщо в численних народних зображеннях козака Мамая ми не бачимо незрячого співця, то описи кобзарів останніх століть подають лише сліпців, для котрих спів та музика були, в першу чергу, способом існування. Тому «жебрацький» період кобзарства потрібно розглядати як досить своєрідне явище за певних соціально-політичних умов на Україні, але не роблячи з нього аксіоми».⁸ Якщо до цього додати, що в період другої половини XIX ст. припинили своє існування кобзарські братства, майже зникли автентичні інструменти, змінився кобзарський спосіб життя, то можна зробити висновок, що українська інтелігенція в особі своїх найталановитіших патріотів просто підхопила інструмент від ослаблених рук кобзарства і вдихнула в нього нове, але вже інше життя.

Відомий український композитор і громадський діяч Микола Лисенко (1842–1912 рр.) мав безпосереднє відношення до кобзарства XIX століття. Під його керівництвом виховувались Гнат Хоткевич (1877/1878–1938 рр.), Федір Холодний (1814–1889 рр.), Аврам Гребень (1878–1961 рр.), Панас Сластьон (1855–1933 рр.), Михайло Кравченко (1858–1917 рр.). Саме М. Лисенко зробив

⁸ Кушпет В. Друге народження кобзи / В. Кушпет // Бандура. – 1998. – № 64–65.

помітну спробу поставити бандурне мистецтво на музично-теоретичне підґрунтя, коли відкрив у 1908 р. у власній музичній школі клас бандури і запросив до викладання знаного кобзаря Івана Кучугуру-Кучеренка.

Слід зазначити, що у XIX ст. Слобожанщина була одним із найбільших центрів кобзарського мистецтва в Україні. Там діяла так звана «харківська школа» кобзарів, яка славилася на всю Україну. Ця школа набула розповсюдження всією Слобожанщиною: талановиті кобзарі у цей період були і на Харківщині, і на Сумщині, і на Східній Слобожанщині. Кордон між Харківською, Воронезькою і Курською губерніями не був перешкодою для українських кобзарів, що вільно пересувалися з однієї губернії до іншої. Це дало змогу створювати нові кобзарські осередки в українських селах по обидва боки губернського кордону, збагачуючи таким чином українську народну культуру.

У XX ст. кобзарі продовжили традиції славетних предків. Вони не зраджували своїх принципів, підтримували і давали наснагу знесиленим воїнам. Кобзарство з його жадобою волі та правди стало символом українського демократичного руху до національної незалежності й соціальної справедливості. Кобзарі брали активну участь у революційних подіях 1905–1907 рр., в університетських страйках національно свідомих студентів. У цей період формується нова когорта кобзарів-бандуристів, знаних нині як «інтелігентні кобзарі». Це були вихідці із сільського чи міського культурного середовища; із середньою та вищою освітою; вони були долучені до культурно-мистецьких осередків Києва, Полтави, Чернігова, Харкова; зазвичай друкували свої поетичні твори на сторінках газет та журналів проукраїнського спрямування; досліджували питання українських народних традицій тощо. Сучасні дослідники першим до нового покоління кобзарів зараховують Гната Хоткевича, завдяки його лекціям-концертам із бандурою містами і селами України, де він із великою майстерністю і артистизмом виконував не лише традиційний кобзарський репертуар, а й інструментальні твори європейської класики. За рахунок організації ансамблю кобзарів і лірників з учасників XII археологічного з'їзду в Харкові в 1902 р.,

видання «Школи гри на бандурі» в 1909 р.; обробки народних пісень для сольного та ансамблевого виконання бандуристів; конструювання бандур хроматичного звукоряду відбулося чергове відродження українського кобзарського мистецтва.

Покоління бандуристів початку 30-х рр. ХХ ст. було активним учасником українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Саме вони дуже часто ставали формальними та неформальними очільниками регіональних культурно-громадських осередків («Просвіти», «Українські клуби», «Українські громади»), ініціаторами та організаторами просвітницьких заходів, друку україномовних часописів тощо. Одному з когорти «інтелігентних кобзарів», Михайлу Олександровичу Злобинцю (Михайло Домонтович, 1883–1937 рр.), і присвячене пропоноване дослідження – результат кількарічної пошукової роботи канд. іст. наук, доц. кафедри українознавства Національного університету харчових технологій О. З. Силки та д-ра. іст. наук, доц. кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького Л. І. Синявської.

Михайло Олександрович змалечку був залучений до одного з інтелігентних культурно-мистецьких осередків, які існували у с. Домонтове Золотоніського повіту Полтавської губернії (сучасний Золотоніський район Черкаської області), здобув вищу освіту на математичному факультеті Університету св. Володимира і все подальше життя присвятив учительській та громадсько-просвітницькій праці. Біографи віддають йому право лідерства в організації та очолюванні першого на теренах Наддніпрянської України студентського ансамблю «зрячих» бандуристів. Саме цей колектив у 1906 та 1907 рр. виступав на Чернечій горі з нагоди вшанування пам'яті Великого Кобзаря. М. О. Злобинець є автором одного з трьох надрукованих до 20-х рр. ХХ ст. «Самонавчателю до гри на кобзі або бандурі» (у 2-х ч., Одеса, 1913–1914 рр.)

Музична, літературна, культурна та громадська діяльність М. Злобинця відбувалася у тісному контакті з «бандуристом у фракку» – Василем Ємцем. Під його керівництвом у 1917 р. була створена перша Українська капела кобзарів – «Хор кобзарів». Вона

користувалася підтримкою українського уряду. 3 листопада 1918 р. капела дебютувала в театрі Бергоньє (м. Київ) із широкою програмою, до якої входили і кобзарські твори, а саме: «Дума про смерть бандурника», «Пісня про Морозенка», «Літав орел» та ін. Учасниками капели були М. Теліга, Ф. Діброва, А. Слідюк, Г. Копан, Г. Андрійчик, О. Дзюбенко, Ф. Панченко – усього з керівником вісім осіб. Від цього колективу фактично починається родовід Національної заслуженої капели бандуристів України.

У трагічні 1930-ті роки кобзарі продовжували оспівувати та утверджувати високу мораль, пробуджувати свідомість, прагнення до волі. Той час ознаменувався боротьбою проти українського «буржуазного націоналізму». Багато кобзарів було заарештовано. У грудні 1933 р. на пленумі Всеукраїнського комітету спілки працівників мистецтв комуністична верхівка назвала українські народні музичні інструменти кобзу і бандуру «класово-ворожими». З цього пленуму розпочалося «узаконене» викорінення не просто музичних інструментів, а, насамперед, самого явища кобзарства. У грудні 1934 р. у Харківському оперному театрі відбувся З'їзд народних співців Радянської України. Основним завданням З'їзду було питання активного залучення кобзарів до соціалістичного будівництва, відходу від виконавських традицій і визначення нових ідеологічних пріоритетів. Ухваливши відповідні резолюції, незрячих митців під приводом поїздки на З'їзд народних кобзарів народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, що мав відбутися у Москві, посадили до ешелону й підвезли до околиць ст. Козача Лопань Харківської губернії. Пізно увечері їх вивели з вагонів до лісосмуги, де були заздалегідь вириті траншеї. Близько 225 сліпих кобзарів і лірників та їхніх малолітніх поводитирів вишикували в одну шеренгу. Потім загін особливого відділу НКВС УСРР розпочав розстріл. Коли все було закінчено, тіла розстріляних закидали вапном і присипали землею. Музичні інструменти спалили поруч.

Таким чином, перша половина ХХ ст. внесла свої корективи у розвиток кобзарства, у зв'язку з чим думи (як жанр) змінили своє значення. Нині вони представляють великий науковий інтерес і є складовою культурного надбання українського народу. Мистецтву грі

на бандурі зараз приділяється більше уваги, та у неї з'явилися нові можливості. На цьому інструменті виконуються складні твори вітчизняної та зарубіжної класики. Сучасні кобзарі грають відомі старі та нині написані нові пісні. Зараз знову звучить кобза, ліра, бандура, з яких озивається до нас мудрість та душа народу. Ці інструменти зберегли кобзарі для нинішніх і майбутніх поколінь. Своїми піснями вони вчили не забувати свого коріння й боротися за своє майбутнє; їхній спів часто був сильнішим за цілу сотню озброєних воїнів, бо не дав українцям, гнобленим чужинцями, загинути. Вони завжди виступали порадниками людей, у горі і radoщах йшли пліч-о-пліч зі своїми співгромадянами, закликаючи їх до боротьби за краще життя».⁹ Кобзарі оспівували найвищі людські цінності: вірність Богові, Батьківщині, повагу до старших, мужність, віру і чесність. Устами кобзарів, бандуристів і лірників говорить до нас історія, зокрема, герої Революції гідності 2013–2014 рр. та ін.

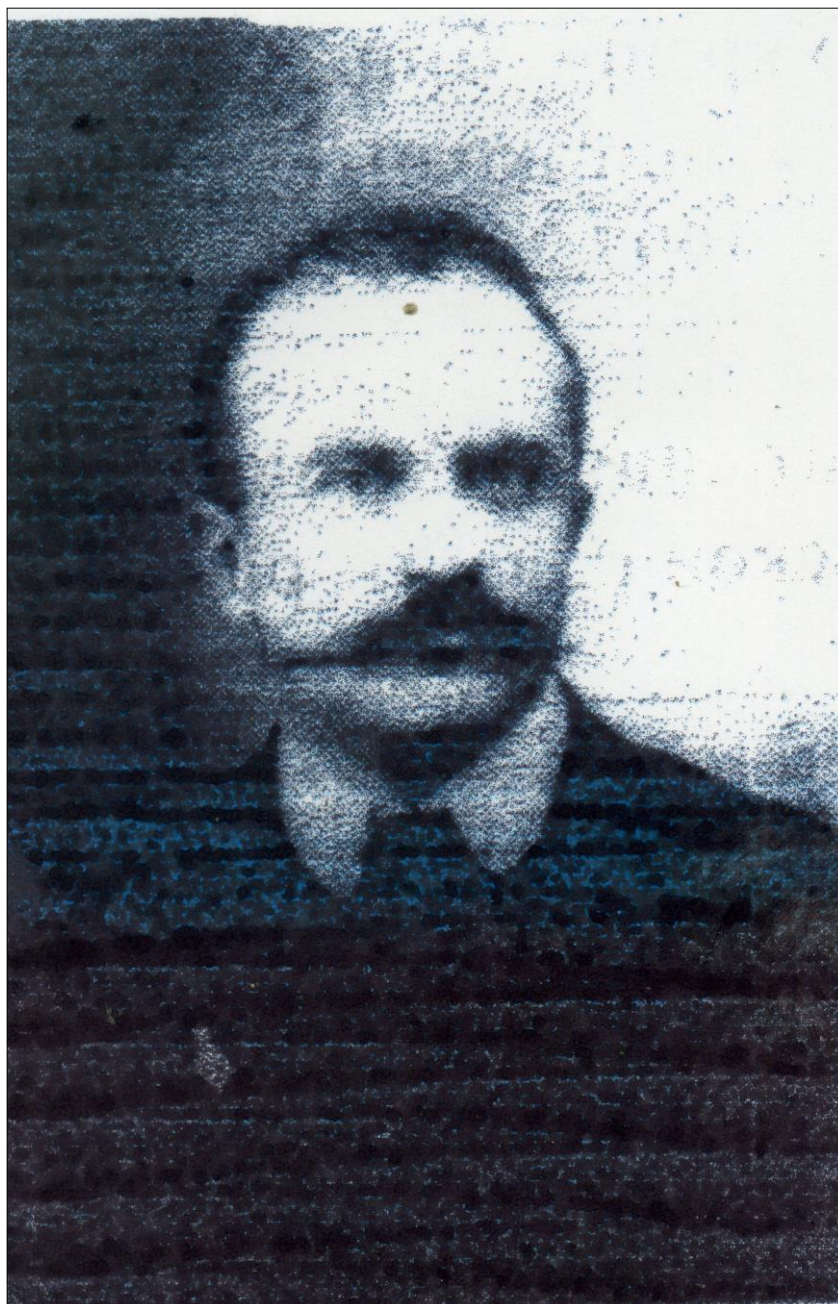
Тож непростий життєвий шлях кобзарства, багато на ньому славних героїчних сторінок, багато сумних та гірких, а ще більше недосліджених. Нині кобзарство потрібно розглядати і досліджувати як соціокультурний феномен української нації, як надбання національної культури та як історико-культурний тип європейської культури.

Н. М. Левицька

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства*

Національного університету харчових технологій

⁹ Шевчук О. Сторінки музичної українки кінця XIX – поч. XX ст. в історико-культурному контексті / О. Шевчук // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 1. – С. 16.

МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ ЗЛОБИНЕЦЬ
(літературний псевдонім – Домонтович, М. Д.)
(1883–1937 рр.)

(з фондів Домантівського народного краєзнавчого музею)

*Світлій пам'яті усіх українців, закатованих
лещатами радянської репресивної системи
присвячуємо*

ВСТУП

Сучасний бандурист Віктор Мішалов, людина духовної культури та представник високого мистецтва, наступним чином охарактеризував життя та діяльність М. Злобинця: *«Про видатного бандуриста й українського діяча Михайла Злобінцева ми знаємо доволі мало і то переважно завдяки матеріалам, які були надруковані за кордоном і відомі нам лише з джерел Української діаспори, звідки й з'явилося чимало фактичних помилок, які й сьогодні часто повторюються. М. Злобінцев був організатором першого нам відомого зрячого ансамблю бандуристів, автором другого самонавчителя гри на бандурі, а також першого збірника творів для бандури. Таким чином, він зробив значний внесок у розвиток бандурного мистецтва і цим здобув собі вічну пам'ять і подяку від усіх бандуристів».*

А що ж історики? Особистість М. О. Злобинця до цього часу комплексно не досліджувалась, хоча, на нашу думку, його життя, культурно-громадська діяльність, літературна та педагогічна спадщина не заслуговує забуття.

Джерельною основою пропонованих матеріалів стали різноманітні, хоча і нечисельні за видовою та змістовною ознакою, документи. Залежно від походження, способу дослідження і форми відображення історичних реалій, слід відокремити наступні види джерел:

- неопубліковані архівні документи;
- матеріали особистого походження (спогади);
- звітні матеріали Золотоніського земства;
- літературна спадщина М. О. Злобинця;

- довідникові видання Полтавської губернії;
- агітаційні листівки громадсько-політичної організації «Українська Золотоніська Громада», секретарем якої був Михайло Олександрович. Такі агітки зберігаються у Російській національній бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедріна (м. Санкт-Петербург, Росія);
- примірники газети «Вільне слово» (м. Золотоноша), ініціатором випуску якої був М. Злобинець;
- матеріали Золотоніського та Домантівського краєзнавчих музеїв;
- світлини з приватних архівів золотонісців.

Неопубліковані архівні документи. В основу дослідження покладено неопубліковані документи, які зберігаються у Державному архіві м. Київ,¹⁰ Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України,¹¹ Центральному архіві Міністерства оборони Російської Федерації¹² та Державному архіві Черкаської області.¹³

Науково важливою стала *група джерел особистого походження*. У нашому розпорядженні є спогади В. Н. Андрієвського (1885–1967 рр.) – українського громадсько-політичного діяча, публіциста, педагога, університетського приятеля М. Злобинця, у яких залишився словесний портрет Михайла Олександровича часів національно-визвольних змагань;¹⁴ часткове листування Віктора Никаноровича Андрієвського до Євгена Харлампійовича Чикаленка (1861–1929 рр.) – визначного

¹⁰ Державний архів міста Києва (далі – Держархів м. Києва), ф. 16, оп. 465, спр. 1782; ф. 16, оп. 465, спр. 1778; ф. 16, оп. 465, спр. 597.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2581, оп. 1, спр. 1.

¹² Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (далі – ЦАМО РФ), ф. 58, оп. 9775, д. 791, л. 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=64000751>.

¹³ Державний архів Черкаської області (далі – Держархів Черкаської обл.), ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908.

¹⁴ Андрієвський В. Н. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Н. Андрієвський. – Берлін, 1921. – Т. I–II [Про М. Злобинця]. – С. 77.

громадського діяча, благодійника, мецената української культури, у якому перший повідомляє про очолення Михайлом Олександровичем золотоніської проукраїнської громади;¹⁵ записи Миколи Івановича Міхновського, з яких дізнаємося, про спробу Михайла Олександровича балотуватися до Установчих зборів від партії самостійників;¹⁶ один із золотоніських учнів М. Злобинця М. В. Мішалов¹⁷ залишив нам унікальні свідчення з життя свого наставника, які були надруковані 1986 р. в Австралії.¹⁸

Інформативними виявилися **звітні матеріали** Золотоніського повітового земства («Журнали заседаний», «Отчеты»), з яких нам стала доступною інформація про діяльність Михайла Злобинця в якості гласного Золотоніського земства.

Літературна спадщина М. Злобинця (вірші, підручники, статті, звіти, виступи) розпорошена по книгозбірнях України. На час виходу даного дослідження нам вдалося віднайти і пересвідчитись у наявності 34 із ймовірних 46.

Пласт **довідникових видань** Полтавської губернії («Памятные книжки», «Справочные книжки») підтверджують факт роботи М. Злобинця учителем математики в Золотоніській чоловічій гімназії з 1909.

Історіографія теми. У літературі української діаспори побіжно кілька разів згадується ім'я М. Злобинця. У газеті «Свобода» (США) за 1923 р. серед книг, заборонених радянською владою до вжитку в дитячих установах УСРР, був зазначений і україномовний підручник М. Злобинця «Арихметика».¹⁹ У 1950 р. у газеті «Український робітник»

¹⁵ Чикаленко Є. Х. Щоденник. 1919–1929 рр. / Є. Х. Чикаленко. – К. ; Нью-Йорк : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005 – 640 с. – [Про М. Злобинця]. – С. 54.

¹⁶ Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції / М. Міхновський. – К. : МАУП, 2007. – 352 с. – [Про М. Злобинця]. – С. 284–285.

¹⁷ Мішалов Марко Васильович (1903–1995 рр.) – науковець, викладач, видавець, знавець бандурної музики і справи.

¹⁸ Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 77–79.

¹⁹ Нищенне української книжки большевиками на Україні // Свобода. – 1923. – 1.11. – С. 3.

(США) з'явилася стаття кобзаря Василя Ємця «На добру славу України», де він відзначив позитивний внесок М. Домонтовича (М. Злобинця) у розвиток кобзарського мистецтва.²⁰ У виданні Союзу Українців Католиків в Америці «Календар «Провидіння» на 1954 рік» наголошувалося на важливому значенні друкованого підручника гри на бандурі: «Написав його один із кращих тодішніх полтавських кобзарів Микола Злобинців, учитель гімназії в Золотоноші».²¹

У радянській історіографії ім'я нашого земляка для дослідників залишалося осторонь їхніх наукових інтересів. Хоча, для справедливості, потрібно відзначити той факт, що до роботи О. І. Дея воно все ж таки потрапило, хоча із помилкою – Микола Злобинців.²² Саме це ім'я у подальшому будуть використовувати у своїх роботах українські науковці.

Для сучасних дослідників культурно-освітніх процесів в Україні першої третини ХХ ст. особистість відомого, у свій час, просвітника та громадського діяча Михайла Олександровича Злобинця залишається малодослідженою. Вони згадуть його ім'я побіжно, у контексті інших подій: «Боротьбу за національні права народу вела організація «Громада», створена у 1906 р. і очолювана М. О. Злобинцем»; «Протестом проти соціальної несправедливості і поривом до волі пройняті віршовані твори А. О. Худоби (Гельмязів) та М. О. Домантовича (Домантів)», «Національно-демократичний рух у краї очолив відомий діяч М. О. Злобинець, голова правління повітової організації товариства «Просвіта»²³ тощо.

²⁰ Ємець В. На добру славу України [Електронний ресурс] / В. Ємець. – Режим доступу: <http://khotkevych.org/tmp/081208161231C.html>.

²¹ Календар Провидіння на 1954 рік. – США, 1953. – С. 136, 139.

²² Дей О. І. [М. Д.; Злобинців, Микола] / О. І. Дей // Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів: XVI–XX ст. / О. І. Дей. – К., 1969. – С. 234, 472.

²³ Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. – Черкаси : «Вертикаль», вид. П. П. Кандич, 2008. – 572 с. – [Про М. Злобинця]. – С. 29, 31, 33.

Маємо статті довідкового характеру в енциклопедичних виданнях – Українській літературній енциклопедії,²⁴ Енциклопедії сучасної України,²⁵ Українській музичній енциклопедії,²⁶ автори яких, сподіваємось, у силу об'єктивних обставин зазначають неправильні біографічні дані. При усій повазі до визнаного дослідника кобзарства Б. М. Жеплинського, його відомості про Михайла Олександровича є неточними, починаючи від імені – Микола Васильович, дати народження – 1886/1887 рр., місця навчання – історичний факультет Київського університету, дати і місця смерті тощо.²⁷

Заради об'єктивності, відзначимо, що ім'я М. Злобинця, як автора видань початку ХХ ст., віднайшлося у кількох бібліографічних покажчиках: «Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917–1918 рр.)»,²⁸ «Україномовна колекція освітянської літератури у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.)»,²⁹ «Видання «Просвіт» Наддніпрянської України».³⁰ До останнього потрапили твори «Про землю», «Автономія України», «Арихметика», «Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.)», «Українські революційні пісні 1905 р. і раніше»; до кожного з яких упорядником подані бібліографічні дані надрукованих у свій час рецензій. Додатково дане видання повідомляє про окремі

²⁴ Пономаренко М. Ф. Злобинець (Злобинців) Михайло / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. Т. 2. Д–К. – К., 1990. – С. 272–273.

²⁵ Жеплинський Б. М. Домонтович Микола / Б. М. Жеплинський // Енциклопедія Сучасної України. Т. 8. Дл–Дя. – К., 2008. – С. 256.

²⁶ Муха А. І. Домонтович / А. І. Муха // Українська музична енциклопедія. Т. 1. – К., 2006. – С. 641.

²⁷ Микола Злобинець // Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Л., 2011. – С. 73.

²⁸ Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917–1918 рр.). – К. : Держ. наук. установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», 2010. – 168 с. – [Про М. Злобинця]. – С. 211.

²⁹ Україномовна колекція освітянської літератури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.) : путівник. – Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2008. – 128 с.

³⁰ Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.) / уклад. С. Л. Зворський. – К. : Глобус, 1999. – 133 с.

матеріали, які були оприлюднені у газеті золотоніської «Просвіти» – «Вільне слово».

Як не дивно, але ім'я Михайла Олександровича, призабуте для істориків, не є забутим для представників українського музичного мистецтва. Більш-менш суцільну канву життєвого та творчого шляху М. Злобинця реконструював для української науки бандурист, дослідник кобзарства, композитор та диригент В. Ю. Мішалов,³¹ є згадки про кобзаря Домонтовича у виданнях музичної спрямованості та виданнях, у той чи інший спосіб присвячених Т. Шевченку.³² Щоправда, і в них Михайла Олександровича уперто продовжують називати Миколою.

Ім'я Михайла Олександровича було повернуте українцям, а самого його реабілітовано посмертно завдяки зусиллям відомого черкаського краєзнавця М. Ф. Пономаренка. Про це дуже стисло зазначено в одному з томів серії «Реабілітовані історією»: «Злобинець Михайло Олександрович, 1883 р. н., уродженець м. Золотоноша, українець, б/п. Проживав у м. Золотоноша. Викладач педтехнікуму. ОН ОДПУ 22 жовтня 1928 р. засуджений до 3 р. ВТТ. Реабілітований 26 квітня 1984 р.».³³

У 2013 р. у рамках розгляду перших друкованих Шкіл гри для бандури, що знаходяться у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, О. А. Шевченко звернула увагу серед інших і на «Самонавчитель гри на кобзі або бандурі».³⁴ Черкаська громада у 2013 р. відзначила 130-ті

³¹ Мішалов В. Бандурист М. Домонтович – Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – С. 295–301.

³² Тарахан-Береза З. Святиня. – К., 1998. – С. 248, 520, 521.

³³ Злобинець Михайло Олександрович // Реабілітовані історією. У 27 т. Черкаська область. Книга третя. – Сміла, 2003. – С. 118.

³⁴ Шевченко О. А. Перші друковані школи гри для бандури в електронному каталозі відділу формування музичного фонду [Електронний ресурс] / О. А. Шевченко // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 19, т. І. – Рівне, 2013. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19\(1\)__58.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19(1)__58.pdf).

роковини від дня народження М. О. Злобинця принаймні згадкою про нього у довідково-бібліографічному виданні «Календар пам'ятних дат Черкащини на 2013 рік».³⁵

Стосовно використання сучасними дослідниками праць Михайла Олександровича можна стверджувати наступне: нам відоме лише одне посилання на його роботу «Про землю»³⁶ та короткий аналіз одного з перших україномовних підручників – «Арихметика» у 2-х частинах. Уважаємо за доцільне зачитувати цей аналіз: *«...історичну цінність має підручник «Арифметика» для народних шкіл і нижчих класів середніх шкіл М. Злобинця. Ця книга надрукована українською мовою у 1917 р. у місті Золотоноша, вона є спільним виданням товариства «Просвіта» та Л. І. Болеславського. Книга написана автором для народних учителів – курсантів Золотоніського повіту, але, як пише автор у передмові, враховуючи нагальну потребу у підручниках арифметики для середніх і особливо народних шкіл, цей підручник був необхідним і для учнів. Очевидно, що названий підручник був однією із перших книг з математики для школи, написаних рідною мовою. Автор користувався термінологією, ухваленою математичною комісією «Українського товариства шкільної освіти» у Києві в травні 1917 року».*³⁷

У 2012 р. уперше в сучасній історіографії нами була зроблена спроба комплексного представлення в рамках вузького історико-бібліографічного дослідження нарис про життя М. Злобинця, вибрану бібліографію та кілька його

³⁵ «Календар пам'ятних дат Черкащини на 2013 рік» / уклад.: Л. Т. Демченко, Л. Д. Дядик, Т. В. Долгушина; Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка. – Черкаси, 2012. – С. 19.

³⁶ Захарченко П. П. У поході за волею (селянсько-повстанський рух на Правобережній Україні у 1919 році) / П. П. Захарченко, Н. І. Земзюліна, О. І. Нестеров. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2000. – 175 с. – [Про М. Злобинця]. – С. 165.

³⁷ Філоненко Н. Огляд підручників з математики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Н. Філоненко, Н. Захарчук // Наукові записки з української історії : зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 21. – С. 139–140.

робіт.³⁸ Окремі аспекти нашого дослідження були оприлюднені 2013 р. у Луцьку під час відзначення 95-ї річниці від часу заснування Луцького повітового товариства «Просвіта»;³⁹ на IX науковому семінарі «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури, у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – початку XX ст.», який відбувся у Музеї видатних діячів української культури Л. Українки, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького (м. Київ, 1913 р.);⁴⁰ на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кобзар єднає Україну» (м. Черкаси, 2014 р.);⁴¹ на Всеукраїнській науковій конференції «Київський університет: минуле та сьогодення» (Київ, 2014 р.).⁴²

Структура видання складається з попереднього слова доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри українознавства Національного університету харчових технологій Н. М. Левицької «Феномен українського кобзарства»; переліку основних дат життя М. О. Злобинця, біографічного нарису про М. О. Злобинця, бібліографії його робіт (1905–2012 рр.), часткової антології опублікованих праць М. О. Злобинця та рецензій на його твори.

³⁸ Силка О. Злобинців Михайло Олександрович (1883 – після 20.IX. 1937 рр.); Вибрана бібліографія; М. Злобенців «Про землю»; М. Домонтович «Українські революційні пісні» / О. Силка // Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст). – Черкаси, 2012. – С. 157–190.

³⁹ Силка О. Золотоніська «Просвіта»: діяльність одного року / О. Силка // Українське державотворення: проблеми і сучасність : зб. наук. праць. – Луцьк, 2013. – С. 40–47.

⁴⁰ Силка О. Бандури пісня недоспівана... або внесок Михайла Злобинця (Домонтовича) у популяризацію кобзарського мистецтва у першій третині XX ст. / О. З. Силка // Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст. : IX науковий семінар, присвяч. до дня народж. Михайла Петровича Старицького : матеріали. – К., 2013. – С. 116–131.

⁴¹ Силка О. З. Золотоніська Шевченкіана (80-ті рр. XIX ст. – 1919 р.) / О. С. Силка // Кобзар єднає Україну : Всеукраїнська науково-практ. конф., м. Черкаси, м. Канів, 24–25 квітня 2014 р. : програма. – Черкаси ; Канів, 2014. – С. 9; Силка О. З. Золотоніська шевченкіана (80-ті рр. XIX ст. – 1919 рр.) / О. З. Силка // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки. № 39 (292). – Черкаси, 2013. – С. 44–49.

⁴² Силка О. З. «Інтелігентний кобзар» Михайло Злобинець: життя в умовах радянських реалій / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Київський університет: минуле і сьогодення : Всеукраїнська наук. конф., м. Київ, 6 червня 2014 р. : програма. – К., 2014. – С. 7; Силка О. З. М. О. Злобинець: життя за радянських реалій / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Вісник Національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2014. – № 122. – С. 44–48.

Бібліографічний опис документів у частині «Бібліографія робіт М. О. Злобинця» здійснено відповідно до чинного законодавства, а саме: ДСТУ ГОСТ 7.1:2000 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». У силу об'єктивних причин документи, не перевірені *de visu*, позначені астериском*.

Пошук матеріалів завершено восени 2014 р. Автори видання свідомі того факту, що представлена інформація про життя Михайла Олександровича Злобинця та його громадське служіння Україні не є вичерпною. У подальшому, з достатнім розширенням джерельної та історіографічної бази, сподіваємось на друге, доповнене видання.

Автори висловлюють щиру подяку краєзнавцю В. П. Козорізу, д-ру іст. наук, проф. І. М. Петренко, канд. іст. наук, доц. А. П. Іржавській, канд. іст. наук, доц. Г. М. Георгізову. Особлива подяка працівникам Служби безпеки України в Черкаській області та директорів народного музею у с. Домантове Золотоніського району Черкаської області В. Ф. Почепцову.

Основні дати життя М. О. Злобинця

1883 р., 31 жовтня – дата народження М. О. Злобинця.

1904 р., осінь – вступ на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира.

1905 р. – перші публікації в альманасі «Перша ластівка» (м. Херсон).

1905 р. – перша фіксація псевдоніму М. Домонтович.

1906 р., 4 червня – запис М. Злобинця у книзі відвідувачів Тарасової гори за підписом «Кобзар Домонтович».

1906 р. – член Української соціал-демократичної партії.

1907 р., 19 липня – другий запис М. Злобинця у книзі відвідувачів Тарасової гори за підписом «Кобзар Домонтович».

1908 р. – створення та керування студентським ансамблем бандуристів.

1908 р. – перші відомості про роботу над підручником гри на бандурі.

1909 р., вересень – початок роботи у Золотоніській чоловічій гімназії на посаді учителя математики.

1910 р. – перша фіксація криптоніму М. Д.

1912 р. – член Ради правління Золотоніського сільськогосподарського товариства.

1913–1914 рр. – друк двотомного «Самонавчателю до гри на кобзі або бандурі» (м. Одеса).

1914 р. – гласний Золотоніських земських повітових зборів.

1914 р. – співпраця з Полтавською губернською архівною комісією.

1914–1915 рр. – публікації у часописі «Рідний край» (м. Київ).

1915 р. – доповідь «Про стан народної освіти та необхідність часткового навчання українською мовою».

1916 р. – доповідь-пропозиція про заснування музичної школи-притулку для воїнів, які постраждали на фронтах Першої світової війни.

1916 р., 16 листопада – член попечительної ради Золотоніського комерційного училища.

до 1917 р. – організатор та керівник Золотоніської співочої капели.

1917 р., не пізніше березня – секретар громадського товариства «Золотоніська Українська громада» (1917 р.).

1917 р. – делегат Золотоніського повітового з'їзду народної освіти.

1917 р., квітень – організатор та голова ради правління громадсько-просвітницької організації «Просвіта» (1917–1919 рр.).

1917 р., 21 травня – День українського національного фонду, організований «Просвітою» у м. Золотоноша.

1917 р., 21 травня – випуск першого номера україномовної газети «Вісті з «Просвіти».

1917 р., травень–червень – ініціатор створення україномовної газети «Вільне слово» (1917–1918 рр.).

1917 р., травень – учасник інструкторських українських курсів (Центральна Рада, м. Київ).

1917 р., 31 липня – комісар з питань народної освіти Золотоніського повіту.

1917 р. – ініціатор видавничого проекту «Видання Золотоніського товариства «Просвіта».

1917–1918 рр. – публікація одного з перших україномовних шкільних підручників з математики «Арихметика», який був рекомендований до друку з'їздом учителів Золотоніського повіту.

1917 р., липень – публічна лекція М. Злобинця на тему «Автономія України».

1917 р., 10 вересня – член ради правління золотоніської повітової спілки «Просвіта».

1917 р. – перші рецензії на праці М. О. Злобинця.

1917 р. – балотувався на вибори від Полтави до Установчих зборів від партії українських самостійників.

до 1918 р. – одруження з М. М. Тищенко та народження доньки Марії.

1918 р. – народження сина Юрія.

1918 р., літо – перший арешт за Гетьманату П. Скоропадського.

1920 р., осінь – другий арешт за радянської влади.

1920-ті рр. – член Українського Червоного Хреста (Центрального Комітету та Окружного Черкаського комітету).

1920 р. – викладач Золотоніського педагогічного технікуму.

1920-ті рр., але не пізніше 1923 рр. – організатор Золотоніського студентського ансамблю бандуристів.

1928 р., 10 березня – третій арешт.

1928 р., 18 травня – вирок у вигляді позбавлення волі строком на три роки перебування у концтаборі на о. Соловки.

1931 р., 15 травня – переселення на 3 роки до Північного краю.

1933 р., 22 грудня – рішенням трійки ОДПУ позбавлений волі строком на 5 років.

1937 р., 20 вересня – рішенням трійки НКВС засуджений до вищої міри покарання.

1942 р., січень – загибель сина Юрія на фронті Другої світової війни.

кін. 1970-х – початок 1980-х рр. – смерть дружини Марії Микитівни Злобинець.

1989 р., 12 червня – реабілітований у відповідності до рішення прокуратури Черкаської області.

ІНТЕЛІГЕНТНИЙ КОБЗАР МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ ЗЛОБИНЕЦЬ

Дитинство. Юність. Майбутній поет, бандурист, виконавець народних дум, бандурний майстер, фольклорист народився 31 жовтня 1883 р. у м. Золотоноша Полтавської губернії, у родині земського лікаря. Відомо, що його батько, Олександр Іванович (1862 р. н.), походив із православної міщанської (за іншими даними – священицької) родини. Середню освіту здобув у Лубенській гімназії, вищу – на медичному факультеті Університету св. Володимира у період з 1880 до 1890 рр.⁴³ Навчання в університеті частково оплачувало Золотоніське земство, як одному із земських стипендіатів: у 1880 р. – 100 руб., 1882 р. – 300 руб., 1883 р. – 150 руб., 1884–1887 рр. – 300 руб. Як свідчать протокольні записи, видача стипендій відбувалася не завжди гладко: «1882 г. – Слушали: по ходатайству стипендиатов Золотоношского земства, студентов Университета св. Владимира в городе Киеве: Александра Германа, Кирилла Носенка и Александра Злобенцова, о зачислении их стипендиатами с обязательной службой и о разрешении получать им стипендии вместо трех, в два срока: в августе и январе месяцах, собрание удовлетворило это ходатайство студентов, обязав их подпиской, что если земство найдет нужным призвать их на службу земских врачей, то они не вправе отказаться, ранее как отслужив то число лет, какое они пользовались стипендией от земства, но земство сохраняет за собой право при неблагонадежности на службе отказать до истечения обязательного срока; стипендию же Злобенцеву продолжать, но поставит его в известность, что стипендия на шестой год может быть только предоставлена ему с особого разрешения собрания»;⁴⁴ «1884 г. – Слушали о

⁴³ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 597, арк. 124 зв.; Свод журналов XXVI очередного Золотоношского уездного земского собрания 1890 г. – Золотоноша, 1891. – С. 59.

⁴⁴ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. – Полтава, 1883. – С. 308–309.

разрешении производит выдачу стипендии студенту Злобенцеву по представлении им удостоверения о переходе на высший курс. Постановление это принято Управой в руководство, а г. Злобенцеву лично разъяснено в Управе о необходимости соблюдения установленного собранием правила; затем по представлении требуемого удостоверения, произведена ему выдача стипендии за отчетный год»;⁴⁵ «1885 р. – Слушали о производстве продолжения выдачи стипендии студентам Киевского университета: Герману на 2-ю половину 1886 года и Злобенцеву по 14 семестров с условием выдачу прекратить, если Злобенцов останется на второй год в каком-либо курсе, из остающихся для окончания университета».⁴⁶ Нами встановлено, що уже у 1891 р. О. Злобинець працював Золотоніським земським лікарем.⁴⁷

Усні перекази домантовчан та золотонісців, які дійшли до нашого часу, містять відомості про те, що Михайло був позашлюбною дитиною Олександра Івановича Злобинця та однієї з його домашніх служниць (покоївки). Існують відомості про те, що О. І. Злобинець працював лікарем у м. Черкаси. Це 30 км від Золотоноші. Батько визнав сина, передав йому своє прізвище, але більше сином не займався. Усі турботи про виховання, навчання та освіту Михайла узяла на себе сестра його батька – [?] Деркач. Вона проживала у с. Домантово Золотоніського повіту. Дякуючи її турботам, Михайло отримав і середню, і вищу освіту. Вона фінансово підтримувала його під час навчання у Києві. Як говорять у народі, вона вивела Михайла в люди. Переказують, що взимку сама возила його до столиці на санях по Дніпру. За власний кошт купувала Михайлові необхідні музичні інструменти.

⁴⁵ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1884 год. – Полтава, 1885. – С. 204.

⁴⁶ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1885 год. – Полтава, 1886. – С. 228–229.

⁴⁷ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1892 год. – Золотоноша, 1893. – С. 216.

Університет. Після завершення гімназійного навчання (ймовірно у м. Черкаси), Михайло Олександрович Злобинець у 1904 р. вступив на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира. Наші пошуки особової справи студента Михайла Злобинця не увінчалися успіхом. У звітних матеріалах фізико-математичного факультету ми частково віднайшли лише перелік оцінок Михайла Олександровича, які він отримав «до осені 1906 р.»: аналітична геометрія – 5, диференціальні розрахунки – 3, інтегральні розрахунки – зараховано, вища алгебра – зараховано, «разностное исчисление» – зараховано, фізика – 5, хімія – 4, богослов'я – 4, французька мова – зараховано.⁴⁸ Знаємо, що «за успіхи у навчанні», відповідно до рішення факультету на чолі з П. Я. Армашевським від 20 жовтня 1906 р. Михайло Олександрович був звільнений від плати за навчання у I та II семестрах 1906/1907 та 1907/1908 навчальних роках.⁴⁹

Кобзар М. Домонтович
(з приватної колекції В. Мішалова)

Ще один аспект студентського життя, який нам вдалося з'ясувати – це політичні переконання Михайла Олександровича. Два різні джерела підтверджують його членство у період 1906 р. в Українській соціал-демократичній партії, тобто, одразу ж після вступу до університету Михайло Олександрович поринув у активне політичне життя.⁵⁰

⁴⁸ Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1782, арк. 13 зв.

⁴⁹ Там само, спр. 1778, арк. 30–32 зв., 57 зв., 87 зв., 110 зв.

⁵⁰ Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. – Берлін, 1921. – Т. II. – С. 77; Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 14.

Поет. Перший літературний дебют М. Злобинця, принаймні до виявлення інших публікацій, відбувся під час навчання, у 1905 р., на сторінках альманаху молодих українських письменників «Перша ластівка», укладачем якого став відомий український поет М. Чернявський.⁵¹ До цієї збірки увійшло 3 думи авторства Михайла Олександровича, який узяв собі літературний псевдонім М. Домонтович, зокрема: «Минулася давнина, година кривавая...», «Повіяв низовий і море сонце пригріло...» та «Море».⁵² Припускаємо, що така публікація стала для 22-річного чоловіка своєрідним визнанням його таланту серед представників літературної братії. Один із учнів М. Злобинця, М. Мішалов пов'язує такий псевдонім із його батьківщиною – с. Домантово, Золотоніського повіту, Полтавської губернії.⁵³

Кобзар М. Домонтович
(з приватної колекції В. Мішалова)

Згодом, у 1914–1915 рр., на сторінках часопису «Рідний край» будуть опубліковані вірші лірико-естетичної

⁵¹ Чернявський Микола Федорович (1867–1938 рр.) – український поет, педагог, культурно-громадський діяч.

⁵² Минулась давнина, година кривава... // Перша ластівка. – Херсон, 1905. – С. 101–102; Повіяв низовий і море сонце пригріло... // Там само. – С. 101–102; Море // Там само. – С. 101.

⁵³ Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 77.

спрямованості: «Весняна пора», «Саме страшне», «Я хотіб би, щоб звуки у мене лились».⁵⁴

За даними, які залишив нам золотоніський краєзнавець М. Ф. Пономаренко, Михайло Олександрович був і автором «поєми «Громакіяда» – гострої сатири на побут дрібномаєтного поміщика й міщанства»,⁵⁵ яка не була опублікована, але у свій час розповсюджувалася у рукописному варіанті серед золотонісців.

Кобзар. До студентського 1908 р. зараховують відомості про організацію Михайлом Олександровичем першого у Києві ансамблю зрячих бандуристів у складі 6 чоловік, про що зазначено у роботі учня М. Злобинця, М. Мішалова⁵⁶, та бандуриста й мистецтвознавця В. Мішалова: «Виявлено документи про виступ студентського ансамблю зрячих бандуристів під керівництвом М. Домонтовича».⁵⁷ Дослідник музичного мистецтва Л. Ященко порівнює ансамбль М. Злобинця з аналогічним, вже існуючим об'єднанням: «Так, на одному з концертів української музики, що їх влаштувало товариство «Боян» у Києві (1908 р.), з успіхом виступив студентський ансамбль бандуристів з шести осіб. Подібний ансамбль організував також студент Київського університету М. Домонтович, який і сам був добрим співаком-бандуристом».⁵⁸ На думку дослідника О. І. Ваврика, на зазначеному вище виступі товариства «Боян» презентувався саме колектив Михайла Олександровича. Після цього концерту студенти-кобзарі стають популярними

⁵⁴ Домонтович М. Саме страшне / М. Домонтович // Рідний край. – 1914. – № 3. – С. 7; Домонтович М. [Я хотів би, щоб звуки у мене лились...] / М. Домонтович // Там само. – 1914. – № 6. – С. 13; Домонтович М. Весняна пора / М. Домонтович // Там само. – 1915. – № 1. – С. 3.

⁵⁵ Пономаренко М. Ф. Злобинець (Злобинців) Михайло Федорович / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. Т. 2. Д–К. – К., 1990. – С. 273.

⁵⁶ Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 77.

⁵⁷ Мішалов В. Ю. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / В. Ю. Мішалов ; Харківська держ. акад. культури. – Х., 2009. – С. 1.

⁵⁸ Ященко Л. Державна заслужена капела бандуристів Української РСР. – К., 1970. – С. 14.

серед поціновувачів бандурного мистецтва.⁵⁹ Крапка у цій дискусії була поставлена ще у згаданому 1908 р. На сторінках україномовного часопису «Рідний край» було зазначено наступне: *«29 березня 1908 р. відбудеться літературно-музичний вечір в честь Кобзаря, яке організовує товариство «Боян». У вечорі «Бояна» візьмуть участь: артистки Є. Мусатова-Кульженко,⁶⁰ Н. Ніговська, М. Старицька;⁶¹ артисти С. Брикін,⁶² Г. Машковський і інші. Хор під керівництвом А. Комина й М. Лисенка;⁶³ гурток студентів-бандуристів під орудою д. Злобінцева».*⁶⁴ Через короткий час була дана й оцінка виступу молодих бандуристів: *«Найбільш ж цікавим номером у програмі вечора були співи і гра бандуристів. Хоть співали вони відомі думи й пісні народні, але вже самий збір шістьох бандуристів робив значне враження. Співали вони в супроводі оркестрового тріо. Бандуристів підобрав д. Злобінцев із своїх товаришів, київських студентів. Виступ на вечорі «Бояна» сих бандуристів показує, надія сього товариства, його українського відділу на відновлення хисту грання на кобзі, не була марна: з'являються навіть інтелігентні кобзарі що замовляють собі струмент і пробують перейняти кобзарство».*⁶⁵

⁵⁹ Ваврик О. І. Становлення ансамблевого бандурного мистецтва в контексті просвітницького руху в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. / О. І. Ваврик // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 83.

⁶⁰ Мусатова-Кульженко Єлизавета Іванівна (1875 – після 1930 рр.) – співачка (сопрано), вокальний педагог. Навчалася у Петербурзькій консерваторії (1887–1891 рр.). З 1897 р. виступала в хорових і квартетних концертах, спектаклях Київського драматичного товариства, входила до складу музичної комісії при Літературно-артистичному товаристві, очолюваному М. Лисенком.

⁶¹ Старицька Марія Михайлівна (1865–1930 рр.) – акторка, режисер, педагог. У 1904–1927 рр. викладала у Київській музично-драматичній школі М. В. Лисенка та Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка.

⁶² Брикін С. – приватний антипринер. У приміщенні Київського міського театру у 1901–1907 рр. утримував разом із М. Бородаєм антрепризу Російської опери.

⁶³ Лисенко Микола Віталійович (1842–1912 рр.) – український композитор, піаніст, диригент, педагог, збирач пісенного фольклору, громадський діяч; засновник української національної музики.

⁶⁴ Роковини Шевченкові в Києві // Рідний край. – 1908. – № 9. – С. 12.

⁶⁵ Вечір Київського «Бояна» // Рідний край. – 1908. – № 13. – С. 11–12.

Цілком ймовірно, що один із перших публічних виступів ансамблю відбувся у Каневі 1906 р. під час вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Влітку 1906 р. (4 червня) Михайло Олександрович записав вірш «Прокидайся батьку, годі тобі спати...» та ремарку до нього у книзі відвідувачів на Тарасовій горі і підписався своїм сценічним ім'ям «Кобзар Домонтович»:⁶⁶

Прокидайся батьку, годі тобі спати
Твоя Україна уже ожива!
Розбивають в'язні кайдани і грати,
Із блакиту лине доленька нова.
Прокидайся швидше, стань поміж синами,
Грянем укупі волю добувати!
Годі нам терпіти, брязкати кайданами
Годі під кнутами голови схилять.

Кобзар М. Домонтович

Згодом текст вірша був достатньо розтиражований радянською пропагандою у вигідному для неї контексті.⁶⁷ Через рік, 19 липня 1907 р., М. Злобинець знову відвідав Чернечу гору, про що свідчить ще один залишений ним вірш «Батьку, небагато я прошу у тебе...»:

Батьку, небагато
Я прошу у тебе
Даруй мені сили
Вмерти, коли треба,
За країну неньку
В час лихий руїни,
Бо мене ще часом
Ляна домовина.

Кобзар Домонтович

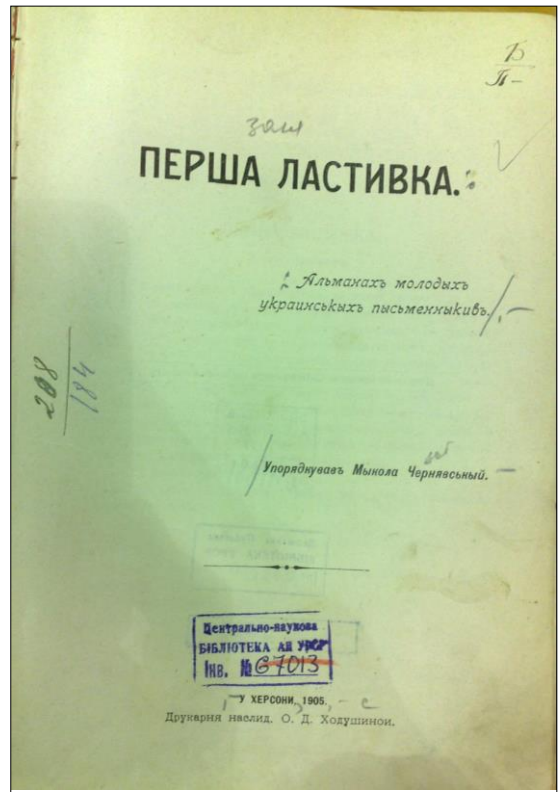
⁶⁶ У Золотоніському краєзнавчому музеї зберігаються копії сторінок із рукописом віршів М. Злобинця за 1906 та 1907 рр.

⁶⁷ Великий Кобзар в пам'яті народній : збірник висловлювань про Т. Г. Шевченка / уклад.: В. Х. Косян, Д. Ф. Красицький. – К., 1961. – С. 29.

Відповіді на низку питань, які ми ставимо перед собою, як-от: коли і за яких обставин у Михайла Олександровича сформувався потяг до літератури та кобзарського мистецтва, хто були його учителі, де він навчався грі на кобзі і, нарешті, чому за таких здібностей пішов навчатися на фізико-математичний факультет, поки що залишаються без відповідей.

Є лише припущення. Припущення перше, яке належить знаному краєзнавцю із с. Домантово Золотоніського району Черкаської області В. Почепцову. На його переконання, Михайло

Олександрович Злобинець сформувався як свідомий українець, громадянин та кобзар завдяки існуванню сільського домантівського культурного осередку. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у селі проживало до 12 тис. населення (за даними В. Почепцова). Їхня кількість збільшувалась влітку щороку за рахунок міської, у т.ч. і столичної, інтелігенції (художники, музиканти, театральні діячі). Невимушене спілкування та знайомство із творами тогочасного українського мистецтва стимулювали у Михайла спочатку зацікавлення, а згодом і захоплення традиційним кобзарським мистецтвом. Народні пісні, гра на музичних інструментах, народні звичаї – усе це увійшло в Михайлове життя.⁶⁸

Титульний аркуш альманаху
молодих українських
письменників «Перша ластівка»
(Херсон, 1905 р.)

⁶⁸ Почепцов В. Він жив з народом / В. Почепцов // Златокрай (Золотоноша). – 1993. – 6 жовтня. – С. 2.

Вибір Михайлом Олександровичем математичного фаху, зважаючи на його літературний і музичний талант, виглядає, на нашу думку, дещо не логічним. Хоча В. Почепцов не вбачає у цьому чогось надзвичайного: *«Увесь рух покоління кінця XIX – початку XX ст. був спрямований на дослідження природи, їхні погляди були звернуті до природничих наук»*.

Припущення друге. У перший рік навчання в Університеті св. Володимира Михайло Олександрович цілком ймовірно міг бути присутнім на одному із засідань Історичного товариства Нестора-Літописця, на якому виступав Михайло Кравченко – кобзар із села Великі Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії.⁶⁹ Цілком можливо, що цей виступ міг справити позитивне враження і вплинути на прийняття доленосного рішення Михайлом Олександровичем.

В. Мішалов зазначає наступне: *«Домонтович мав гарний баритон. Гру на бандурі він вивчав під впливом чернігівського кобзаря Терешка Пархоменка, його поводиря Василя Потапенка й кобзаря І. Кучугури-Кучеренка, який викладав клас бандури в Лисенківській музичній школі під час навчання М. Злобінцева в Київському університеті»*.⁷⁰ Свідченням на користь особистого знайомства М. Злобинця із кобзарями –

Продовжувач традицій
домантівського культурно-
мистецького осередку –
Задорожній Василь
Силович.
Бандура з с. Домантове,
1935 р.

⁶⁹ Сведения о заседаниях Исторического Общества Нестора-летописца с 27-го октября 1905 г. по 19-е марта 1906 г. // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – К., 1907. – Кн. 19, вып. III, отд. I. – С. 54.

⁷⁰ Мішалов В. Бандурист М. Домонтович – Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – С. 296.

його сучасниками є записи у «Підручнику гри на кобзі»: «записано від Т. Пархоменка; від Г. Ткаченка».

Музикознавець О. Ваврик стверджує, що функціонування студентського колективу Михайла Злобинця є «продовженням розвитку ансамблевої форми в бандурному мистецтві, розпочатої Г. Хоткевичем».⁷¹ Перспективними вбачаємо пошуки відновлення персонального складу ансамблю М. Домонтовича, його репертуару, осіб, які підтримували їхні виступи.

Золотоноша. Після завершення навчання в університеті, з вересня 1909 р. М. Злобинець приступив до роботи у Золотоніській чоловічій гімназії.

Нами встановлено, що у 1912 р. Михайло Олександрович був дійсним членом і входив до Ради правління громадської організації – Золотоніського сільськогосподарського товариства.⁷²

Уже знайий у мистецьких колах, він продовжував займатися літературною працею та бандурним співом. Зафіксовано, що до 1917 р. він організував та керував міським хором (капелою) у складі понад 50 осіб. Для виступів сам виготовляв бандури та складав думи. «Бандури, які виготовляли учні під його керівництвом, робили з верби, а для дек брали висушену в піску ялину. Кілки також були з дерева, бо М. Домонтович уважав, що металу на інструменті не повинно бути, то він тоді втратить свою автентичність», – так написав про

⁷¹ Хоткевич Гнат Мартинович (1877–1938 рр.) – український письменник, історик, бандурист, композитор, мистецтвознавець, етнограф, педагог, театральний і громадсько-політичний діяч.

⁷² Г-н С. Общее собрание членов Золотоношского сельскохозяйственного общества / С. Г-н // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – 1912. – № 14. – С. 5–6.

золотоніського бандуриста сучасний дослідник кобзарства Б. Жеплинський.⁷³

Сучасні дослідники музичної справи, пояснюючи внесок Михайла Олександровича у мистецтво гри на бандурі, практично повторюють висновки своїх попередників: «Працюючи у Золотоноші, керівник та організатор капели М. Злобінцев (Домонтович) сам виготовляв бандури для потреб колективу: корпуси виготовлялися з верби, а для дек використовувалась висушена в піску ялина, кілки дерев'яні, задля збереження автентичності інструменту»,⁷⁴ або «Полтавські майстри Г. Палієвець⁷⁵ та В. Домонтович за рекомендаціями Г. Хоткевича та В. Кабачка⁷⁶ у 20 – 30-х рр. виготовляли бандури харківської школи з елементами хроматизації, які використовувалися бандуристами Полтавської капели, пізніше артистами Державної капели бандуристів України».⁷⁷ Достеменно відомо, що на бандурах М. Злобинця грав К. Безчасний (1884–1967 рр.) – кобзар, скрипаль, артист Кубанського симфонічного оркестру.

Історикам та мистецтвознавцям ще потрібно працювати над відновленням персонального списку тих золотонісців, які розділяли захоплення Михайла Олександровича грою зі співами на бандурі. На сьогодні український історіографічний простір знає ім'я Марка Васильовича Мішалова (1903–1995 рр.) – науковця, знавця бандурної музики і справи, який будучи студентом Золотоніського педагогічного технікуму, мав нагоду вчитися у М. Злобинця.

⁷³ Микола Домонтович // Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Л., 2011. – С. 73.

⁷⁴ Кушнір О. Виготовлення та вдосконалення бандур як важливий чинник професіоналізації бандурного мистецтва / О. Кушнір // Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Л., 2009. – № 21. – С. 42.

⁷⁵ Палієвець Григорій Іванович (?–1938 рр.) – майстер українських народних інструментів. Відомий як конструктор бандури харківського типу.

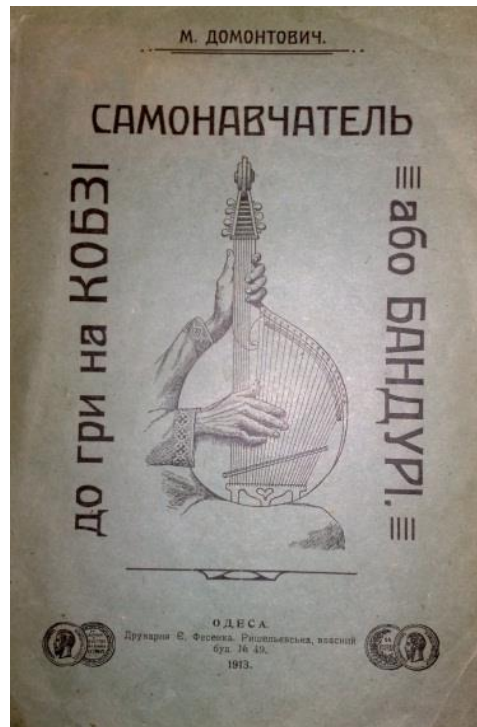
⁷⁶ Кабачок Володимир Андрійович (1892–1958 рр.) – бандурист, співак, диригент і педагог.

⁷⁷ Дутчак В. Трансформація ансамблевого виконавства бандуристів України та діаспори / В. Дутчак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Вип. 23, ч. 2. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2009. – С. 120.

О. Ваврик стосовно долі членів золотоніської музичної громади на чолі з М. Злобинцем зазначає наступне: «У 1920–1923 рр. ансамбль досягнув значного мистецького рівня і виховав багато досвідчених бандуристів, які в 20 – 30-х рр. ХХ ст. стали організаторами та керівниками самодіяльних колективів».⁷⁸

У золотоніський період з'являється один із перших україномовних підручників із гри на кобзі «Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі» авторства Михайла Олександровича.⁷⁹ У післямові до неї М. Злобинець зазначав, що вона була «здобутком майже трирічної праці та знайомства з кобзарями».⁸⁰

Встановлено, що роботу над написанням підручника Михайло Олександрович проводив уже за своїх студентських років, зокрема у часописі «Рідний край» за 1908 р. повідомлялось наступне: «Окрім великого підручника до гри на кобзі, зложеного д-єм Г. Хоткевичем, лаштує до друку свій коротенький підручник до гри на кобзі д. Злобінцев».⁸¹

Титульний аркуш підручника
М. Домонтовича
«Самонавчатель
до гри на кобзі або на
бандурі».

⁷⁸ Ваврик О. І. Становлення ансамблевого бандурного мистецтва в контексті просвітницького руху в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. І. Ваврик // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 83.

⁷⁹ Домонтович М. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі. Ч. 1–2 / М. Домонтович. – О. : Діло, 1913–1914 рр.

⁸⁰ Домонтович М. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі. Ч. 1 / М. Домонтович. – О., 1913. – С. 16.

⁸¹ Підручник до гри на кобзі // Рідний край. – 1908. – № 9. – С. 12.

Терентій Пархоменко (1877–1910 рр.)

Іван Кучугура-Кучеренко (1878–1937 рр.)

Гнат Хоткевич (1877–1938 рр.)

**Олександр Бородай (стоїть; 1844–1919 рр.) і
кобзар Гнат Гончаренко (1935–1917 рр.)**

Будівля Золотоніської чоловічої гімназії
(м. Золотоноша, Черкаська область. Сучасний вигляд)

В. Мішалов припускає, що М. Злобинець склав цей підручник або на замовлення О. Бородая,⁸² відомого мецената кобзарства, або під впливом потреб часу. При цьому він не наводить переконливих даних на підтримку жодної з версій. Питання матеріальної підтримки цього видавничого проекту М. Злобинця залишається відкритим.

На нашу думку, відповідь на питання, чому Михайло Олександрович друкував свій підручник в Одесі, не знаходиться аж надто на поверхні. За умов, що в Золотоноші до 1919 р. функціонували чотири друкарні, Михайло Злобинець легально керував міським ансамблем і активно друкувався в місцевій пресі за підписом М. Д., вибір Одеси як місця появи «Самонавчателю», видається нелогічним. У пошуках відповіді перспективною вбачаємо розробку пласту інтелектуальних зв'язків між Михайлом Олександровичем та

⁸² Бородай Олександр Іванович (1844–1919 рр.) – бандурист, знавець кобзарської справи. Викладач у музично-драматичній школі М. В. Лисенка, сприяв у записанні кобзарів на валиках.

Сергієм Павловичем Шелухіним,⁸³ який, проживаючи та працюючи в Одесі, підтримував активну співпрацю із земляками, особливо проукраїнсько налаштованими.

Є непідтверджена інформація, що друга частина шкільного підручника «Арихметика», авторства М. Злобинця, була надрукована 1919 р. теж в Одесі, у видавничому підвідділі Одеського губернського комісаріату народної освіти.⁸⁴

«Самонавчитель» спеціалісти визнають першим підручником подібного виду, який був надрукований на теренах Наддніпрянської України. До нього, як зазначає О. Черкашина, лише у 1907 р. Г. Хоткевич у Львові видав «Підручник гри на бандурі».⁸⁵ Натомість Т. Лобода поряд із зазначенням першості підручника М. Домонтовича: «До Жовтеневої революції існувало три самовчителя гри на бандурі, які могли називатися підручниками. Один із них, «Самонавчитель до гри на кобзі або бандурі», звертає увагу і на вади видання: «Істотним недоліком самовчителя була відсутність нотного матеріалу: вправ та репертуару. Автор не робив різниці між двома інструментами: кобзою та бандурою».⁸⁶

Отже, сам підручник, як було зазначено вище, складається з двох частин: у першій – Михайло Олександрович у короткому огляді подав історію походження інструмента, роблячи наголос на її українських аспектах, пояснив вигляд та стрій інструмента, зробив спробу доступно пояснити визначальні поняття, при цьому особливу увагу

⁸³ Шелухін Сергій Павлович (1864–1938 рр.) – український вчений, юрист, історик, дипломат, громадський і політичний діяч, 1-й Міністр судових справ Української Центральної Ради. У 1910–1912 рр. гласний Золотоніських повітових земських зборів, член Золотоніської земської повітової управи.

⁸⁴ Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.) / уклад. С. Л. Зворський. – К., 1999. – С. 30.

⁸⁵ Черкашина О. В. До питання дослідження кобзарства в працях науковців XIX–XX ст. / О. В. Черкашина // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія / ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – Вип. 18. – С. 209.

⁸⁶ Лобода Т. Гнат Хоткевич – основоположник академічного бандурництва в Україні / Л. Лобода // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 164.

звернув на способи тримання та систему звуковидобування. У другій частині були надруковані твори для бандури. До неї увійшли наступні пісні: «Поза гаєм, гаєм», «Гречаники», «Про Морозенка» (текст записаний М. Злобинцем від Т. Пархоменка), «Про Саву Чалого» (текст записаний частково від Т. Пархоменка, частково від С. В. М.-Г.), «Про Нечая» (текст записаний від Т. Пархоменка), дума «На смерть Т. Г. Шевченка» (текст записаний частково від Т. Пархоменка, частково від Ткаченка), «Про Максима Залізняка» (текст записаний від Т. Пархоменка), гумористичні пісні «Попаденька» та «Киселик» (записані від В. М. Козловської), «Засідатель» (текст записаний від С. Руданського), «Соцький», «Про Купріяна» (текст записаний від Т. Пархоменка), «Хата моя рубленая» (текст записаний від О. Ф. Палкіна,⁸⁷ с. Домантово), «Там, на Ятрань» (текст записаний у Золотоніському повіті) та марш «Гей, не дивуйте» (текст записаний на Полтавщині). М. Мішалов наприкінці 1980-х рр. записав, що «підготовлена була й третя також частина пісень з нотами, але з-за розпочатої війни вона залишилась невиданою».⁸⁸

Із відомої на сьогодні бібліографії Михайла Олександровича лише в одній статті, якщо не брати до уваги «Самонавчатель», порушено питання кобзарського мистецтва і побіжно висвітлюються його погляди на історію появи в Україні кобзи та бандури. Йдеться про невеличкий відгук на музичний виступ 11 січня 1913 р. бандуриста І. І. Кучугури-Кучеренка на одному із засідань Імператорського російського географічного товариства, а, точніше, на текст доповіді одного із членів Товариства п. Рібакова. Останній, за словами М. Злобинця, переконував присутніх у «європейському» походженні кобзи і появи її в Україні не раніше XVI ст.; Михайло Олександрович, навпроти, був переконаний, що

⁸⁷ Палкін Олексій Федорович – гласний від першого стану Золотоніських повітових земських зборів (1905–1907 рр.), Золотоніський земський інструктор з бджолярства (з 1913 р.).

⁸⁸ Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 78.

музичний інструмент кобза був відомий в Україні вже у XII ст. на наших теренах він поширився з Кавказу, а після певного «українського» удосконалення кобза з України проникла до Польщі. Саме у Польщі відбулося злиття української кобзи та європейської бандури, після чого інструмент набув надзвичайної популярності серед українського козацтва.⁸⁹

У 1913 р. Михайло Олександрович був обраний гласним Золотоніських повітових земських зборів. Невдовзі після початку військових дій у Першій світовій війні додому почали повертатися поранені та фізично скалічені солдати. Золотоніське земство і інші українські земства почали розробляти програми щодо реабілітації цих солдат. Висловлювалися і реалізовувалися різні проекти: безкоштовне навчання з основ сільського господарства, городництва, садівництва, практичних курсів з основ різних видів ремесел тощо. У звітних матеріалах Золотоніського земства за 1916 р. ми знайшли пропозицію М. Злобинця про можливість організації музичної школи-притулку для воїнів-інвалідів.⁹⁰ У ній Михайло Олександрович пропонував особисто безкоштовно навчати грі на музичних інструментах колишніх солдат. Для реалізації проекту потрібне було приміщення і кошти на його утримання. На жаль, розміри фінансових статків Золотоніського земства не дозволили пристати на це клопотання.

Гімназія. Освіта. Гласний. Із вересня 1909 р. Михайло Олександрович розпочав роботу в Золотоніській чоловічій гімназії учителем математики. Маємо єдину фотографію з приватного архіву, на якій М. Злобинець сфотографований разом зі своїми колегами та випускниками 1915-1916 н. р. Серед них були: почесний попечитель гімназії, камер-юнкер Двору Його Імператорської Величності кн. С. М. Кантакузін, кн. перанський; директор гімназії стат. рад. А. М. Ніколаєв; інспектор гімназії

⁸⁹ М. Д. Певцы родной старины / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – 1913. – № 5. – С. 2.

⁹⁰ Гласного М. А. Злобинцева – о приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 12–17.

стат. рад. М. М. Митровський; учитель Закону Божого прот. І. Г. Волков; учителі російської мови та філософії П. Л. Адамович, С. Т. Сиротенко; учитель латинської мови В. О. Вершинський; учитель німецької мови Е. Г. Бейтельспахер; французької мови – О. О. Абрі; 2-й учитель математики Г. О. Іванов; учитель історії О. В. Авраменко; учителі природознавства та географії – О. Є. Вікторов, А. Г. Гора; учитель права Д. С. Крамаренко; учителі чистописання та малювання – Г. А. Слобожанінов, О. О. Верінгор; учитель підготовчого класу І. Ф. Рибальський та інші.⁹¹

Михайло Олександрович, як засвідчили подальші події, активно переймався питанням запровадження української мови у навчанні дітей-українців. Питання реорганізації шкільної освіти, принаймні початкової, він намагався порушувати як гласний на засіданнях золотоніських повітових земських зборів.⁹² У 1913 р. він був обраний членом земської шкільної комісії училищної ради (разом із гласними Д. Г. Демченком,⁹³ В. І. Ігнатовським⁹⁴ та П. С. Шереметьєвим),⁹⁵ яка займалася розглядом питання про реорганізацію шкільної мережі повіту.⁹⁶

⁹¹ Мужская гимназия Золотоношский уезд // Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 г. – Полтава, 1916. – С. 138–140.

⁹² Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. – Золотоноша, 1917. – С. 3; Журналы Золотоношского уездного Земского Собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 1.

⁹³ Демченко Дмитро Григорович – член Золотоніської повітової земської управи (з 1887 р.), гласний Золотоніських повітових земських зборів (1899–1917 рр.), член Золотоніської повітової земської медичної ради у 1900–1904 рр., член Золотоніської повітової училищної ради міністерства народної освіти (1903–1915 рр.), член Золотоніського благодійного товариства (1906–1914 рр.) та інших земських та громадських об'єднань.

⁹⁴ Ігнатовський Віктор Іванович – судовий слідчий (1913–1915 рр.), гласний Золотоніських земських повітових зборів (у 1914–1917 рр.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), член Золотоніської земської медичної ради (у 1915 р.), почесний мировий суддя Золотоніського повітового з'їзду мирових суддів (1915 р.), член Золотоніського благодійного товариства (у 1914–1915 рр.).

⁹⁵ Шереметьєв Петро Степанович – гласний Золотоніських повітових земських зборів (у 1911–1917 рр.), член Золотоніського повітового у військових справах присутствія (у 1913–1914 рр.).

⁹⁶ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. – Золотоноша, 1917. – С. 16.

У 1915 р. на одному із засідань Золотоніських повітових зборів М. Злобинцем та Д. Демченком була зроблена доповідь, яка звернула на себе увагу громадськості, органів друку та представників багатьох земств Полтавської губернії. Місцева преса наступним чином прокоментувала цю доповідь: *«На очередном земском собрании Золотоношского уездного земства особое оживление среди гласных вызвал*

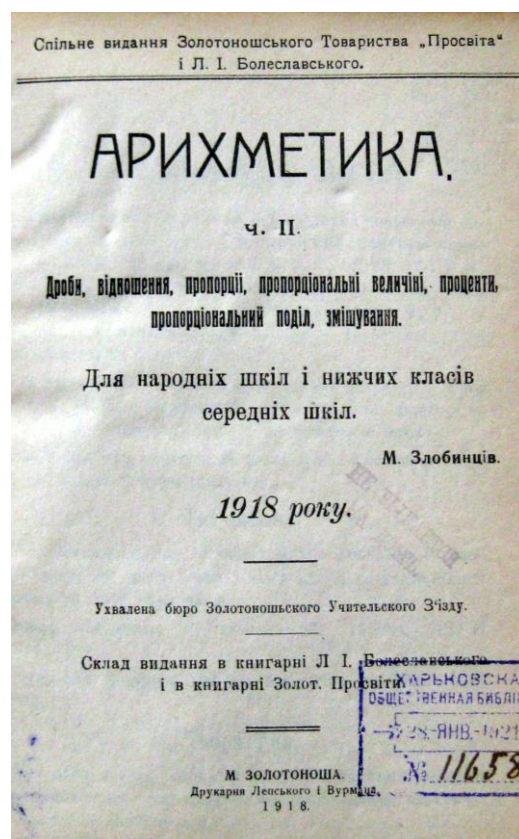

Золотоніська чоловіча гімназія. Випуск 1915/1916 рр.
(з приватного архіву В. Д. Кобякова)

доклад членов уездного училищного совета от земства Д. Г. Демченка и М. А. Злобинцева о состоянии народного образования. В своем докладе они указали, что усилия учителей наталкиваются на большие трудности, в числе

коих главное место занимает непонимание языка преподавания. «Государственный язык, — говорили докладчики, — необходим, но также необходимо пользование местных языком, иначе все школьное дело является делом мертвым. Более честные и независимые учителя, заканчивают докладчики, рискуя своим положением, шире пользуются материнским языком учащихся, большинство же по необходимости тоже пользуется им, но исподтишка, прячась с этим пользованием от постороннего глаза, страха ради иудейска. В возникших потом прениях все гласные поддерживали доклад. Священник

Романицкий⁹⁷ сказал, что учителям действительно очень трудно и что дети, к великому горю учителей, действительно не умеют рассказать прочитаного, и считает, что главной причиной этого — небольшое количество учебных дней в году, а затем указывает, что наши школьные ученики действительно не подходят к нашей жизни. Он указывает, что необходимо обращать внимание, чтобы учебники соответствовали и возрасту, и национальности учащихся, чтобы эти учебники были

Титульний аркуш підручника
М. Злобинця «Арихметика. Ч. II»
(Золотоноша, 1918 р.)

⁹⁷ Романицкий Василь Андрійович — священник Іоано-Милостивого церкви с. Чорнобай Золотоніського повіту (1890 р.), благочинний Полтавської єпархії у с. Панське Золотоніського повіту (1906 р.), член Золотоніського повітового відділення Полтавської єпархіальної училищної ради (1906 р.), гласний за призначенням Золотоніських повітових земських зборів від духовного відомства (1905–1916 рр.), член Золотоніської повітової училищної ради від духовного відомства (1915 р.), спостерігач за церковнопарафіяльними школами у Полтавській єпархії (1912 р.).

оставлены применительно к жизни нашей Малороссии, но не в ущерб русскому языку. Такого же он мнения и о задачниках.

По этим вопросам собранием вынесены постановления: согласиться вполне от первой до последней буквы с докладом членов училищного совета; просить губернскую земскую управу войти с докладом в земское собрание о премировании и издании учебников на русском языке для сельских школ, понятных и близких по содержанию детям малороссийского населения; признать неотложным и необходимым пополнение училищного совета большим числом членов от земства и введением в его состав всей управы, а также предоставления права пригласить особое лицо для заведования школами; просить управу ходатайствовать перед губернской управой о разъяснении неправильно чинимых в школах стеснений малороссийского языка; войти в сношение с другими земствами о возбуждении ими аналогичных ходатайств; признать, что 4-летний курс школьной науки короток и желательно предоставление каких-нибудь прав окончившим сельскую школу, и др.

После баллотировки читается петиция жителей Золотоношского уезда к земскому собранию и в частности к членам Государственной Думы. После заслушания петиции собрание единогласно постановило: «Совершенно отрицательно относясь к тем украинским движениям, которые имеют какие бы то ни было политические стремления с наклонностью к обособлению Украины от России, земское собрание находит, что никакие стеснения местному украинскому языку и культурному развитию не желательны и служат исключительно только ко вреду для мощи, целостности и крепости нашей великой общей родины Государства Российского».⁹⁸

Доповідь спричинила тенденцію, основні положення якої знайшли відображення у постановах Полтавських губернських земських зборах:

⁹⁸ Украинский язык // Хуторянин. – 1915. – № 49. – С. 1012–1013.

А) визнати необхідним розпочати друк підручників для земських шкіл російською мовою з поясненнями або коментарями окремих слів та фраз, які є незрозумілі дітям, українською мовою; окрім того, визнати необхідним наявність у майбутніх підручниках віршів та уривків із творів українських поетів та прозаїків; звернутися із клопотанням до Міністерства народної освіти з проханням відмінити дію постанов, які забороняють учителям у народних школах пояснювати незрозумілі для дітей слова та вислови українською мовою;

Б) зобов'язати Управу Полтавського губернского земства розпочати клопотання про реорганізацію не лише повітових, але й і губернських училищних рад шляхом залучення до їхнього складу земських представників та педагогів;

В) передати на розгляд губернської училищної комісії питання про з'ясування прав та обов'язків завідувачів відділами народної освіти в повітах з нагляду за організацією викладання у школах.⁹⁹

З 16 листопада 1916 р. М. Злобинець увійшов до попечительної ради Золотоніського комерційного училища (разом із Д. Д. Косюрою,¹⁰⁰ В. Р. Келлером,¹⁰¹

Перша сторінка часопису громадського об'єднання Золотоніського сільськогосподарського товариства «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества» (Золотоноша, 1912 р.)

⁹⁹ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. – Золотоноша, 1917. – С. 6–7.

¹⁰⁰ Косюра Дмитро Дмитрович – дворянин, Золотоніський земський начальник, гласний Золотоніських земських повітових зборів (з 1908 р.), член Золотоніського повітового відділення

О. М. Лукашевим)^{102;103}. Маємо збережений уривок із доповіді Михайла Олександровича у 1916 р.: *«М. А. Злобинец, сказал в горячей речи, что население сознает угрожающую отечеству опасность, нависшую над ним черной тучей, и признает необходимость победы, чтобы избежать рабства, из которого не будет выхода, отмечает охвативший население страх, страх не перед внешним врагом, а перед внутренними потрясениями, когда перестало биться сердце России: перестала работать Государственная Дума...»*.¹⁰⁴

Відомо, що і після лютневих подій 1917 р., Михайло Олександрович залишався гласним Золотоніських повітових зборів. Найбільш пізній запис стосується до засідання 19 травня 1917 р., на якому М. Злобинець головував. Установлено, що Михайло Злобинець вже за Центральної Ради спільно із С. Т. Сиротенком їздив на інструкторські українські курси до Києва.¹⁰⁵

Полтавської єпархіальної училищної ради (1906–1909 рр.), член Золотоніської повітової землевпорядної комісії (у 1909 р.), очільника дворянства Золотоніського повіту (1913 р.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), мировий суддя (у 1913–1915 рр.), депутат Полтавських дворянських зборів від Золотоніського повіту (у 1914 р.), член Золотоніської земської медичної ради (у 1915 р.), член Золотоніського благодійного товариства (1915 р.), старшина Золотоніських громадських зборів (у 1914–1915 рр.).

¹⁰¹ Келлер Василь/Володимир Рудольфович – відставний поручик, Золотоніський земський начальник, член Золотоніського повітового з'їзду (у 1913–1915 рр.), гласний Золотоніських земських повітових зборів (з 1908 р.), член Золотоніського повітового відділення Полтавської єпархіальної училищної ради (у 1909–1915 рр.), член Золотоніської повітової землевпорядної комісії (у 1909–1915 рр.), член опікунської ради Золотоніської жіночої гімназії (у 1914–1916 рр.), член правління Золотоніської взаємодопоміжної страхової каси (у 1913–1914 рр.).

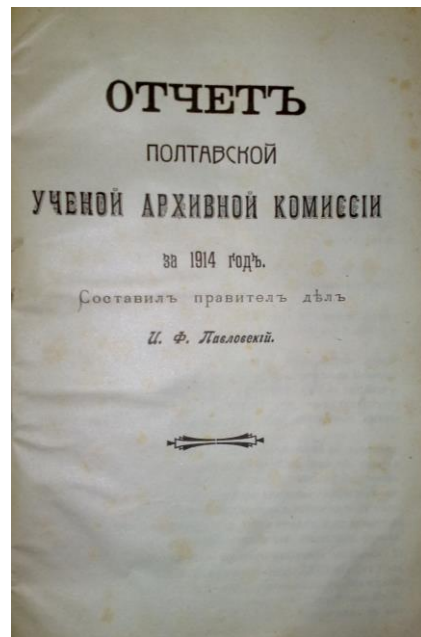
¹⁰² Лукашев Олексій/Олександр Михайлович – спадковий почесний громадянин, член Золотоніської повітової земської управи (з 1899 р.), представник від Золотоніського земства у Золотоніському благодійному товаристві (1913 р.), гласний Золотоніської міської думи (1915 р.), голова Золотоніського Товариства шанувальників витончених мистецтв (1915 р.).

¹⁰³ Журналы Золотоношского уездного Земского Собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 19.

¹⁰⁴ Журналы Золотоношского уездного Земского Собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 25.

¹⁰⁵ Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайно сессии 19 мая 1917 г. – Золотоноша, 1917. – С. 13.

У цьому ж році Михайло Олександрович разом із гласними Ф. С. Трояном,¹⁰⁶ Д. Г. Демченком, А. Н. Левицьким¹⁰⁷ та К. В. Павленком були делеговані на Золотоніський повітовий з'їзд народної освіти. З 31 липня 1917 р. Михайла Олександровича відповідно до рішення зборів Золотоніської шкільної ради було обрано повітовим комісаром із питань народної освіти.¹⁰⁸ Ось як він згадував про цей факт: «При

Генеральном Секретариате, примерно весной 1917 года, по распоряжению Генерального секретаря просвещения

Титульний аркуш видання «Отчет Полтавской ученой архивной комиссии» (Полтава, 1915 р.)

И. Стешенка,¹⁰⁹ учительство должно было из своей среды избрать уездного комиссара просвещения. Комиссаром этим был избран я и, как таковой, занимался организацией школьного дела. При моей непосредственной помощи, были открыты в некоторых селах Золотоношского уезда гимназии».¹¹⁰

А такі свідчення одного з доносителів на Михайла Олександровича збереглися у його карній справі: «Злобинца Михайла Олександровича я знаю со времен февральской революции. Познакомился я с ним, как с делегатом различных съездов, начиная со времени Кереницыны. При Центральной Раде, кажется, Злобинец был Золотоношским комиссаром

¹⁰⁶ Троян Федір Савович – гласний Золотоніських земських повітових зборів з 1911 р.

¹⁰⁷ Левицький Андрій Миколайович (1879–1954 рр.) – колезький секретар, мировий суддя Золотоніського повіту (у 1914–1917 рр.), з березня 1917 р. – Золотоніський повітовий комісар, делегат І Загальноукраїнського селянського з'їзду, повітовий комісар Тимчасового уряду (у 1917 р.).

¹⁰⁸ ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 1, арк. 5 зв.

¹⁰⁹ Стешенко Іван Матвійович (1873–1918 рр.) – український громадський і політичний діяч; у 1917 р. – член Центральної Ради, генеральний секретар освіти.

¹¹⁰ Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 4 зв.

*просвещения и известен был своим ярким шовинистическим настроением. Во всех своих выступлениях активно подддерживал «самостийну Украину» и был всегда авторитетен в глазах шовинистического элемента».*¹¹¹

Свій внесок у процес українізації початкової шкільної освіти Михайло Олександрович зробив, ставши автором підручника для народних шкіл і початкових класів середніх шкіл «Арихметика»,¹¹² який дістав високу оцінку від фахівців. На сьогодні за авторства М. Злобинця віднайдено майже 40 опублікованих його робіт. Але це ще не все.

Словесний портрет Михайла Олександровича у період 1917 р. залишив нам його університетський товариш, громадсько-політичний діяч В. Н. Андрієвський: *«Розумний, інтелігентний, колосальної енергії і працездатності чоловік, він мав м'яку і ліричну, але разом з тим і вперту вдачу, і щире українське серце. Чудово співав і грав на бандурі, робив бандури сам і вчив грати своїх учнів. Збирався відкрити майстерню українських музичних інструментів. Його знав і шанував за народну роботу увесь Золотоніський повіт. Колишній український соціал-демократ за студентських часів, він тоді, коли його партія прийшла до влади, не пішов за нею і за її демагогічними гаслами, а пристав натомість до українських націоналістів, «шовіністів» і «куркулів», словом, узяв на плечі тяжкий тягар служби своєму народові, а не спокусився на принадну ілюзію влади над ним».*¹¹³

Історик. Нами встановлено, що у 1914 р. М. О. Злобинець співпрацював із Полтавською ученою архівною комісією. На нього було покладене завдання опрацювати зміст місцевого архіву Золотоноші.¹¹⁴ Перші історико-популярні статті з історії Золотоноші авторства

¹¹¹ Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 8.

¹¹² Злобинців М. Арихметика : Для народних шкіл і нижніх класів середніх шкіл. Ч. I. Цілі числа; Ч. II. Дробі. – Золотоноша, 1917–1918.

¹¹³ Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. – Берлін, 1921. – Т. II. – С. 77–78.

¹¹⁴ Описание архивов Полтавской губернии // Отчет Полтавской ученой архивной комиссии за 1914 год / сост. И. Ф. Павловский. – Полтава, 1915. – С. 8.

М. Злобинця датуються 1910 р. Припускаємо, що співпраця з Комісією стимулювала і появу низки інших публікацій.¹¹⁵ Аналіз їхнього змісту засвідчив патріотичне ставлення М. Злобинця до давньої історії міста.

Українська громада. Зміна соціально-політичних орієнтирів у країні в 1917 р. позначилася і на організованому культурно-просвітницькому громадському рухові. Тема виникнення та функціонування регіональних громадських осередків на Полтавщині в період визвольних змагань 1917–1921 рр., і в Золотоніщині зокрема, на сьогодні залишається ще малодослідженою. Між тим, без опрацювання регіонального матеріалу неможливо реконструювати об'єктивну історію статутних громадських об'єднань в Україні.

Одним із наслідків лютневих подій 1917 р. стало пожвавлення політично- та культурно-національного руху в Золотоноші. За інформацією місцевих дослідників, у місті з 1906 р. «існувала громадсько-політична організація «Громада», очолювана поетом, бандуристом, активним культурно-громадським діячем, учителем математики Золотоніської чоловічої гімназії Михайлом Олександровичем Злобинцевим (Злобинцем)».¹¹⁶ На жаль, ми володіємо досить обмеженою інформацією щодо функціонування цієї організації, але на підставі тієї, що є, вважаємо за доцільне внести певні пояснення. Шановані золотоніські краєзнавці М. Ф. Пономаренко та В. Ф. Почепцов висловилися наступним чином стосовно існування «Громади»: «Злобинець Михайло Олександрович. В 1906–17 рр. – керівник повітової громади»,¹¹⁷ «У Золотоноші була створена демократична

¹¹⁵ М. Д. Кое-что из прошлого г. Золотоноши (продолжение) / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1910. – № 10, 23 марта. – С. 2; М. Д. Дещо з минулого Золотоноші / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 27, 23 вересня. – С. 1–2 та інші.

¹¹⁶ Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. – Черкаси, 2008. – С. 113.

¹¹⁷ Пономаренко М. Ф. Злобинець Михайло Олександрович / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. – К., 1990. – Т. 2. – С. 272.

громада з 15 чоловік, на чолі якої стояв М. О. Злобинець».¹¹⁸ Цими повідомленнями фактично і обмежуються наші знання про діяльність т. зв. золотоніського громадського об'єднання «Громади». Трапляється твердження, що М. О. Злобинець очолював нелегальну учнівську організацію чоловічої гімназії «Громада». На нашу думку, до появи нових джерел, стверджувати про існування у м. Золотоноша громадського об'єднання «Громада» в умовах 1906–1917 рр. немає підстав. По-друге, з 1904 по 1909 рр. М. Злобинець навчався в Університеті св. Володимира, тому у 1906 р. аж ніяк не міг очолювати громадське об'єднання. Можемо гіпотетично припустити, що, станом до 1917 р. мова йде не про офіційну громадську організацію, а про наявність у Золотоноші нелегального осередку представників золотоніської інтелігенції, які мали проукраїнські настрої (за даними В. Почепцова, до нього входило 15 чоловік). З 1909 р., коли до Золотоноші повернувся М. Злобинців, він, цілком можливо, став одним із ідейних лідерів у цьому середовищі.

Інституційне оформлення «громадівців» ми фіксуємо уже станом на початок 1917 р. Принаймні, спираючись на кілька збережених агітлистівок до жителів Золотоноші та повіту, які підписані «Золотонішська Українська Громада», та тексту проекту «Статуту Золотоніської Української громади» вже як майбутньої проукраїнсько налаштованої громадсько-політичної організації. Мета нового об'єднання полягала у «чисто організаційному характері: з'єднати та зв'язати з Головною Українською Громадою дуже численні та поки що і дуже розрізнені частини як українського народу, так і свідомої української інтелігенції».¹¹⁹ Хочемо зауважити, що на одній із листівок, яка датована ймовірно березнем 1917 р., і закликала жителів міста записуватися солдатами до

¹¹⁸ Сайт с. Домантово Золотоніського району Черкаської області. – Режим доступу: <http://domantovo.at.ua/index/0-6>.

¹¹⁹ Брати Українці вільні громадяне Російської Держави! – Золотоноша, 1917. – 1 л.; Статут Золотонішської Української Громади. – Золотоноша, 1917. – 2 с.; Брати Українці! – Золотоноша, 1918?. – 1 л. та інші.

українських полків у Києві, зазначено: «Записуватись можна: г. Золотоноша. Писарь Ради Золотонішської Української Громади М. А. Злобінцев (Земська Управа, або Золотонішська хлоп'яча Гимназія)».¹²⁰

Сам Михайло Олександрович наступним чином згадував цей період: *«В первой февральской революции я был учителем Золотоношской гимназии. Участия в ней никакого не принимал. Вскоре в Золотоноше, по распоряжению центра, был избран на общем собрании горожан комитет, который должен был вести жизнью города. В этот комитет от учителей был избран я. Никакой работы более или менее ... я в комитете не вел, а на собраниях был их ... писарем»*.¹²¹

Отже, станом на березень 1917 р. у м. Золотоноша активну діяльність дійсно проводило громадське об'єднання «Золотоніська українська громада», а Михайло Олександрович Злобинець виконував обов'язки не голови правління, а секретаря ради Товариства.

¹²⁰ Народе Український! – Золотоноша, 1917. – 1 л.

¹²¹ Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 4.

40

Золотонішська Українська
Громада.

Святий Юрій нам помагає,
і Пречиста мати
і Писарі заступає,
А ми всі разом
Дякуємо вам,
Гей нуте хлопці до зброї!
Вашим дружок з галицьких
Високим шаблями,
А воякам чортівним
Варуна за нами.
Гей нуте хлопці до зброї!

Великий, лицарський, козацький народче, з покоління славний
своїми хоробрими вояками! Твоя слава не вмерла, твоя хоробрість
не зменшилася!
Прийшов час показати свою любов до рідної матері України.
На нашу землю навіда страшний ворог Німеч, який пнеється за-
гарбати усе добро наше, який бачає поробити нас своїми рабами,
який хоче познищити нас над нашими жінками, сестрами та ма-
лими дітьми!
Тільки зброєю, тільки штиками, шаблями та гарматами можна
спинити цього ворога і погнати його геть!
Брати! Хто з вас дійсно щиро любить рідну землю, нашу святу
матір Україну, хай той негайно записується до українських
полків, які зараз набираються у Києві. У ці полки можуть запи-
суватися усі чоловіки й хлопці од 17 років, які ще не служать
у садахтах.
Ті, кого вже взято у садахти, теж можуть писати в Київ, в
Педагогічний музей, в відділ українських охочеконних полків
про своє бажання служити в українських полках.
Записуватися в українські полки можна ось де:
1) Г. Київ, Велика-Владимирська вулиця, Педагогічний музей, Відділ Українських
Охочеконних полків.
2) Г. Золотоноша. Земська Управа. Писарь Попового комітету М. Ф. Жмурко.
3) Г. Золотоноша. Писарь Ради Золотонішської Української Громади М. А. Злобінцев
(Земська Управа, або Золотонішська хлібогата Галицька).

Записатися в Українські полки можна просто посланим пісьмо
по вищеприказаній адресі, у якому треба докладно зазначити
імя, прозання, число років, що робив раніше охотник і його
докладний адрес.
Коли кому неохота писати або чому-небудь се не з руни, то
той може заявити про своє бажання записатися до українських
полків на словах або М. Ф. Жмурку, або М. А. Злобінцеву, або
в Києві в Педагогічному музеї.
Поширайтеся записуватися сини України!
Ваша мати кличе вас!
За волю, за долю рідної нещасливи, за щастя дітей ваших!
Сміло вперед! За сніжним сам Бог!

Золотонішська Друкарня Гольдшберг.

Агітки Золотонішської Української Громади
(Золотоноша, 1917)

41

183

БРАТИ УКРАЇНЦІ

вільні громадяне Російської Держави!

Сонце волі зійшло над нашим рідним краєм! Царь Микола II
одрісся од престолу. Тепер нами правде наша мати, наша Держав-
на Дума, яка складається з наших виборних депутатів!
Вся Російська Держава признала владу Держав-
ної Думи, і солдати, і учні, і попи і весь народ.
По всій Російській Державі все спокійно, бо спокій і шира
робота потрібні усім нам, щоб подолати клятого ворога німців!
Будьмо ж і ми спокійні, брати українці, щиро працюймо, не
будемо вірити усяким брехням, бо ні брехни послугають німцям-
кі приватці, яким би хотілося нашого лиха!
Давайте хліб на нашу армію, не кидайте роботи, щоб нашим
солдатам було в що і одягтися і обутися, платити швидко податі,
щоб у Державній Думи були гроші на порох та зброю!
Коли у наших солдат усе буде, то од німця швидко нічого
не востанеться!
Будмо ж спокійні, щиро працюймо та будемо слухатися нашої
Державної Думи! Вона нам і всю правду скаже, і закони такі
виробе, що всі ми будемо щасливо жити.

Золотонішська Українська Громада.

Друкарня Гольдшберг, у Золотоноші

«Просвіта». Серед досліджень, у яких міститься інформація не лише про факт існування золотоніської «Просвіти», а й про її діяльність відзначимо роботи І. Танчина,¹²² П. І. Губи¹²³ та наше історико-бібліографічне дослідження «Золотоніський книгодрук».¹²⁴

Нова позапартійна просвітницька організація «Просвіта» у м. Золотоноша постала у квітні 1917 р. завдяки зусиллям громадських діячів на чолі з М. О. Злобинцем та А. М. Лівицьким (з 1926 р. – Президент УНР в екзилі). Її організаційне становлення відбулося внаслідок відходу частини членів із «Золотоніської Української громади». І. Танчич убачає причинами відокремлення «просвітян» від «громадівців» «бажання не допустити підпорядкування загальнонаціональних інтересів вузькопартійним, зберегти єдність національного руху».¹²⁵ Надалі «Громада» продовжувала функціонувати вже як громадсько-політична організація. Зокрема є відомості, що «у травні 1917 р. з її ініціативи було утворено Золотоніську повітову раду як крайовий орган Центральної Ради», до якого увійшли представники від «Громади», «Просвіти» та делегати від українських партій.¹²⁶

Раду правління Золотоніської «Просвіти» очолив М. Злобинець. Дієвим засобом інформування жителів міста та повіту про створення і напрями діяльності нового

¹²² Танчин І. Переслідування «Просвіт» більшовиками в роки визвольних змагань (1917–1920) / І. Танчин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 572–576.

¹²³ Губа П. І. Освітньо-культурне відродження України в період Центральної Ради (за газетними джерелами 1917–1918 рр.) / П. І. Губа // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. XIX. – С. 169–173.

¹²⁴ Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст.). Історико-бібліографічне дослідження / за ред. та упоряд. О. З. Силки. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 232 с.

¹²⁵ Танчин І. Переслідування «Просвіт» більшовиками в роки визвольних змагань (1917–1920) / І. Танчин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 572.

¹²⁶ Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. – Черкаси, 2008. – С. 33, 115.

громадського об'єднання став україномовний часопис «Вільне слово», який видавався спільно із Золотоніським кооперативним товариством. З 1 липня 1917 р. газета виходила вже двічі на тиждень. Установлено, що протягом 1917–1918 рр. вийшло понад 60 номерів, які редагував один із найактивніших членів «Просвіти» Валентин Ус. Принаймні матеріал за червень (26.06.1918 р.) частково введений в український історіографічний простір.

Окремі публікації «Вільного слова»:

№?

1. // Вільне слово. – 1917. – 10 липня.

2. // Вільне слово. – 1917. – 12 серпня.

№ 4

3. Злобинців М. Справоздання. Про день національного фонду 21 травня / М. Злобинців // Вільне слово. – 1917. – № 4, 24 червня.

№ 5

4. Злобинців М. Пани-брати українці! / М. Злобинців // Вільне слово. – 1917. – № 5, 28 червня.

5. М. Д. Наше військо – Наша слава / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 5, 28 червня.

№ 7

6. М. Д. [Про освіту] / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 7, 5 липня.

7. М. Д. В музеї («Значки, булави, бунчуки...») / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 7, 5 липня.

№ 9

8. Косюра І. Думка солдата («Сидить солдат на горах...») / І. Косюра // Вільне слово. – 1917. – № 9, 12 липня.

№ 22

9. Шкрумеляк Ю. Ворони прячуть... (Замкнувши очі, наче в сні...) / Ю. Шкрумеляк // Вільне слово. – 1917. – № 22, 30 серпня.

№ 24

10. М. Д. Присвячується марто-
плясам особливо українського
походження («Хто дуже прагне
боротьби...» / М. Д. // Вільне слово.
– 1917. – № 24, 7 вересня.

11. М. Д. Земля і воля чи воля і
земля? / М. Д. // Вільне слово. –
1917. – № 24, 7 вересня.

№ 25

12. М. Д. Цар миру / М. Д. //
Вільне слово. – 1917. – № 25,
13 вересня.

№ 30

13. Список «Просвіт» в
Золотоніському повіті // Вільне
слово. – 1917. – № 30, 11 жовтня.

14. М. Д. Дещо з минулого
Золотоноші (продовження) / М. Д. //
Вільне слово. – 1917. – № 30,
11 жовтня.

№ 31

15. Федорівський К. За нас
правда, за нас сила / К. Федорівський // Вільне слово. – 1917.
– № 31, 14 жовтня.

16. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (кінець) / М. Д. //
Вільне слово. – 1917. – № 31, 14 жовтня.

№ 34

17. Шинкаренко В. Ритми дня («Московська
«демократія»...); «Горе тому, хто в безсиллі упав...» /
В. Шинкаренко // Вільне слово. – 1917. – № 34, 25 жовтня.

№ 36

18. Шинкаренко В. Заклик («Гей, хто шапку здіймає на
товпу дуків...») / В. Шинкаренко // Вільне слово. – 1917. –
№ 36, 1 листопада.

Титульний аркуш збірки
«Українські революційні пісні
1905 р. і раніше» за упорядкування
М. Злобинця
(Золотоноша, 1917 р.)

19. Титаренко І. [Золотоніський повітовий земельний комітет] / І. Титаренко // Вільне слово. – 1917. – № 36, 1 листопада.

№ 37

20. Шинкаренко В. Питання («Чому пісні замовкли над землею...») / В. Шинкаренко // Вільне слово. – 1917. – № 37, 4 листопада.

21. Глядач. Театр і музика: Літературний вечір в хлоп'ячій гімназії Золотоноші, присвячений вшануванню пам'яті І. П. Котля-

ревського / Глядач // Вільне слово. – 1917. – № 37, 4 листопада.

22. Невмивако Н. Самогонка: [Віршований фейлетон] / Н. Невмивако // Вільне слово. – 1917. – № 37, 4 листопада.

23. Шинкаренко В. Учителька: [Оповідання] / В. Шинкаренко // Вільне слово. – 1917. – № 37, 4 листопада.

№ 45

24. М. Д. Славословіє («Гей до марта було худо...») / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 45, 13 грудня.

25. М. Д. Брати українці / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 45, 13 грудня.

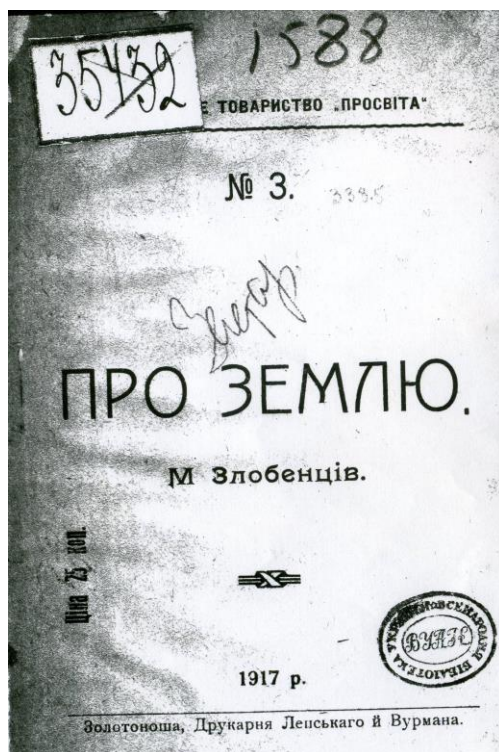
№?

26. В справі проголошення Української республіки // Вільне слово. – 1917. – грудень.

№?

27. Чужі нас учать // Вільне слово. – 1918. – 26 червня.

На жаль, на сьогодні у книго- та архівосховищах не збереглося повного комплекту цієї газети. У 2009 р. Книжкова палата України навіть звернулася до громадян з

Титульний аркуш видання
М. Злобинця «Про землю»
(Золотоноша, 1917 р.)

проханням поповнити лакуни Державного архіву друку України періодичними виданнями 1917–1920 рр., у т. ч. і золотоніськими виданнями.

На сторінках «Вільного слова» з'являлися публікації, які у своїй більшості пропагували ідеї освіти серед населення України, розвиток національної школи та виховання, українізацію місцевої церкви на принципах автокефалії, призначення на посади єпископів лише українців за походженням, проведення літургій українською мовою тощо. Газета інформувала населення Золотоніського повіту про відкриття сільських «Просвіт» та бібліотек, реорганізацію та створення нових українських шкіл-гімназій (с. Чорнобай, с. Велика Бурімка, с. Мойсенці), розміщувала поетичні твори.

Серед громадсько-політичних акцій, які вдалося провести «Просвіті» у 1917 р., відзначимо організацію масштабного, у рамках м. Золотоноші, 21 травня 1917 р., Дня українського національного фонду. Нагадаємо, що Національний фонд був створений із метою накопичення добровільних внесків для фінансування діяльності Центральної Ради. Про організацію «Просвітою» спільно з іншими патріотичними об'єднаннями Золотоноші Дня українського національного фонду свідчить повідомлення самого М. Злобинця «Про день національного фонду 21 травня».¹²⁷ Із нього, зокрема, ми дізнаємося про функціонування у ній, у 1917 р., кількох українофільських організацій: «Просвіта», жіноче товариство «Праця», Осередок військового клубу імені Гетьмана П. Полуботка та Товариство артистів-аматорів. Так, у міському саду (парку) було організовано велике свято із продажем легкої їжі та напоїв. На святі публіку розважав оркестр духової музики Золотоніської чоловічої гімназії, силами членів Товариства артистів-аматорів показана вистава. Там же була розміщена ятка-кіоск, у якій продавали книги, брошури та листівки

¹²⁷ Злобинців М. Правоздання. Про день національно фонду 21 травня / М. Злобинців // Вільне слово. – 1917. – № 4, 24 червня. – С. 3.

«Просвіти», а також 6 кухлів для збору грошей на підтримку Центральної Ради.

У результаті проведення свята «Просвіта» отримала чистого прибутку 1434 р. 31 к. Ці гроші, хоча і збиралися для передачі їх до Києва, відповідним рішенням Ради «Просвіти» були залишені на місці, оскільки «Просвіті» дуже потрібні гроші». Як у такому випадку оцінити рішення Товариства? П. Гай-Нижник наступним чином підсумував результати проведення Дня національного фонду в Україні: «Загалом по Україні та поза її межами відгукнулися тисячі національно свідомих людей, але суми віддані ними у фонд керівного органу української революційної демократії були мізерними».¹²⁸

Варто відзначити україномовне видання «Вісті з «Просвіти», презентоване золотоніській публіці 21 травня 1917 р., у День національного фонду, на першій сторінці якого було сформульоване гасло організації – «Допомога просвіті рідного темного народу». У ньому були надруковані наступні матеріали, у т. ч. і за авторства Михайла Олександровича:

№ 1

1. М. Д. Землякам «малоросам» од українців / М. Д. // Вісті з «Просвіти». – 1917. – № 1, 21 травня.
2. М. Д. Коротенька історія українського руху в Золотоніському повіті / М. Д. // Вісті з «Просвіти». – 1917. – № 1, 21 травня.
3. М. Д. Поклик / М. Д. // Вісті з «Просвіти». – 1917. – № 1, 21 травня.
4. Костенко Ів. Думка («Все на світі минається...»); «Світе, світе мій коханий...» / Ів. Костенко // Вісті з «Просвіти». – 1917. – № 1, 21 травня.

¹²⁸ Гай-Нижник П. День Українського Національного фонду – перший революційний добровільний податок Центральної Ради // Пам'ять століть. – 2007. – № 1. – С. 107–115.

5. Шкрумеляк Ю. Тим, що полягли («Питається вітер смерти...») / Ю. Шкрумеляк // Вісті з «Просвіти». – 1917. – № 1, 21 травня.

19 червня 1917 р. Рада «Просвіти» ухвалила рішення про початок збору інформації про діючі в Золотоніському повіті сільські просвітницькі об'єднання та анонсувала підготовку до проведення низки публічних лекцій «про автономію України і інші справи, цікаві для нашого народу». Відповідно до зібраної інформації, станом на початок вересня 1917 р. у містах, містечках та селах Золотоніського повіту діяло 29 осередків «Просвіти»: у сс. Безпальче, Білоусівка, Богодухівка, Богушкова Слобідка, Великий Хутір, Велика Бурімка, Гельмязів, Дмитрівка, Деньги, Домантово, Демки, Дунипівка, Іркліїв, Жовнине, Кропивна, Коробівка, Золотоноша, Вереміївка, Ліпляве, Матвіївка, Мойсенці, Малі Канівці, Митьки, Москаленки, Троїцьке, Слюзчина Слобідка, Піщане, Прохорівка та Чорнобай. Їхню діяльність намагалася координувати рада спілок «Просвіт» (утворена 10 вересня 1917 р.), до якої входили ідейні натхненники Золотоніської «Просвіти» М. Злобинець, Козловський, Є. Воропай, К. Міщенко, Ігнатовський та інші громадські діячі Золотоніщини.¹²⁹ До цієї ради входили представники від 12 сільських і 13-ї Золотоніської міської «Просвіти».

«Просвіти» Золотоніського повіту (частково):

1. с. Богушкова Слобідка. «Просвіта» заснована у червні 1917 р., 150 членів. Засновник – Ф. Калашник, голова – Г. Романенко. У 1917 р. провели двоє загальних зборів.

2. с. Великий Хутір. «Просвіта» заснована у квітні 1917 р., 157 членів. Засновник – учитель О. Пелипенко, голова – М. Рябоненко. У 1917 р. провели двоє загальних зборів.

3. с. Жовнине. «Просвіта» заснована у липні 1917 р., 131 член. Засновник – О. М. Немировський, голова – Л. П. Тарановська. У 1917 р. провели одні загальні збори.

¹²⁹ Список «Просвіт» в Золотоніському повіті // Вільне Слово. – 1917. – № 30. – С. 3.

4. м. Золотоноша. «Просвіта» заснована у червні 1917 р. при видавництві, 220 членів. Голова – М. Злобинців. У 1917 р. провели 14 загальних зборів.

5. с. Ліпляве. «Просвіта» заснована у липні 1917 р., 172 члени. Засновник – С. Литовченко, голова – К. Діденко. За 1917 р. провели 20 загальних зборів.

6. с. Прохорівка. «Просвіта» заснована 26 липня 1917 р., 43 члени. Голова – Махт. Онерир. За 1917 р. провели 4 загальних зборів.¹³⁰

Відгукнулася «Просвіта» і на Зборівську битву Першої світової війни, яка сталася 1–2 липня (17–18 червня за ст. стилем) 1917 р. під час так званого наступу Керенського. Зокрема, солдатів українських 6-го, 17-го та 41-го корпусів було відзначено наступними словами: *«Ваша геройська смерть, ваше славне діло найкраще свідчать просто, хто такі українці, чого вони хочуть і на що вони здатні, коли знають, що за їх плечима доля та воля матері України!»*¹³¹

І все ж таки основна мета Товариства полягала у поширенні знань серед народу через запровадження системи позашкільної та шкільної освіти, організацію публічних лекцій, друк і розповсюдження популярної літератури не лише у місті, а головним чином у сільській місцевості. *«Зараз нам теж без краю потрібно якнайшвидше та як найкраще просвітити наш темний рідний народ, зазнайомити його з тими питаннями, які хвилюють весь мир, в яких неодмінно повинен добре розбиратися кожен громадянин того народу, який не хоче знову потрапити у неволю, знову стати чужим попихачем та приймаком у своїх рідній хаті»*,¹³² – так писали просвітяни, закликаючи до організації сільських просвітних організацій.

¹³⁰ Букет Є. Перелік «Просвіт» за матеріалами Державного архіву Київської області [Електронний ресурс] / Є Букет. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2014/02/27/просвіти-соборної-україни-2/>.

¹³¹ М. Д. Наше військо – Наша слава / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 5, 28 червня. – С. 2.

¹³² [Без назви] // Вільне слово. – 1917. – № 7. – С. 1.

Щодо публічних лекцій нам відомо принаймні про одну таку, яка була організована у приміщенні Золотоніської чоловічої гімназії; лектором виступив голова Товариства М. О. Злобинець. Символічно, що лекція на тему «Автономія України» була прочитана 16 липня 1917 р., у день підписання II Універсалу УНР. Збори від лекції (квитки коштували 20 та 50 коп.) були спрямовані на фінансування роботи «Просвіти».

М. Злобинцем був започаткований видавничий проект «Видання Золотоніського товариства «Просвіта» із метою ознайомлення широких верств населення з актуальними питаннями сьогодення. Український історик Я. Ісаєвич визначив спрямованість Золотоніської «Просвіти» як «національно-орієнтоване видавництво» в когорті інших міст, як-то: Кролевець, Більськ, Глухів, Черкаси, Сміла, Лубни та інші.¹³³

Нами встановлено репертуар новоствореної видавничої серії, принаймні перші 8 книг. Це:

1. Статут Товариства «Просвіта» заснованого в пам'ять Тараса Шевченка / [укладач М. Злобинець]. – Золотоноша : друк. Гольденберга, 1917. – 7 с. – № 1;

2. «Вісті з «Просвіти». – № 2;

3. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 18 с. – № 3;

4. Злобенців М. Автономія України / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 24 с. – № 4;

5. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.) / М. Злобинців. – Золотоноша : друк. Лепського й Вурмана, 1917. – 15 с. – № 5;

6. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше / зібрав М. Домонтович. – Золотоноша : тип. Рабіновича і Шефтеля, 1917. – 16 с. – № 6;

¹³³ Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Л., 2002. – С. 408.

7. Домонтович М. Дрібнички: (З натури або з людських переказів) / М. Домонтович. – Золотоноша : Вид. Золотоношського т-ва «Просвіта», 1917. – 15 с.;

8. Шелухін С. На пекучі теми / С. Шелухін. – Золотоноша, 1918. – 15 с. (Видання Золотоношського товариства «Просвіта»).

Книга «Про землю» є вільним переказом, за словами М. Злобинця, «декількох думок та дослідів» видатного українського вченого-економіста, статист, професора К. Г. Воблого. Не виключено, що лекції приват-доцента кафедри політичної економії та статистики Університету св. Володимира Костянтина Григоровича під час свого навчання міг слухати Михайло Олександрович. Від себе М. Злобинець подає ретроспективу поглядів кількох політичних партій (соціал-революційної, соціал-демократичної, Української радикально-демократичної) на вирішення аграрного питання. *«Щоб хоч трохи допомогти людям і складаю сю невеличку книжечку, бо не раз бачив, що багато людей кричать за те, чого зовсім не знають і часто обіцяють людям те, чого і самі не мають, чого й достать часто не можна»*,¹³⁴ – цим лейтмотивом видання можна по праву підписатися під усією друкованою продукцією Золотоніської «Просвіти». Зазначимо, що всі публікації Товариства були написані зрозумілою для пересічної людини українською мовою.

У 1917 р. з'явилися у пресі перші рецензії на праці М. Злобинця. Зокрема, на «Автономію України»,¹³⁵ «Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 рр.)»¹³⁶,

¹³⁴ Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. – С. 1.

¹³⁵ Дубровський В. М. Злобенців. Автономія України. Золотоношська «Просвіта». Стор. 24, ц. 30 коп., 1917 р. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 2, жовтень. – Стлб. 65.

¹³⁶ Дубровський В. М. Злобенців. Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 рр.). Видання Золотоношської Просвіти, 1917 р., № 5. Стор. 15, ціна 15 коп. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 4. – Стлб. 199.

«Українські революційні пісні 1905 р. і раніше» В. Дубровського¹³⁷ та «Про землю» А. Яковліва.¹³⁸

«Просвіта» мала свою книгарню на одній із центральних вулиць м. Золотоноша – вул. Кременчуцькій, у якій кожен охочий міг придбати весь асортимент книжкової продукції Товариства. 5 липня 1917 р. газета «Вільне слово» писала: *«Спрос на книжки небувалий. Що виходе з друкарень, те зараз же розхватується, розкупується майже на місці, до сіл же ледве-ледве та й то коли-не-коли дійде що-небудь, а селам ці зрозумілі книжки найпотрібніші»*. Золотоніська «Просвіта» стимулювала сільські «Просвіти» організовувати продаж літератури на місцях, надаючи видання на комісію зі знижкою 10%: *«Сим ви допоможете поширенню книжок поміж селянами, сим ви самі трохи заробите, а, головне, дасте змогу Золотоношській «Просвіті» видати ще кілька книжок, потрібних для народа в сей урочистий час, коли сам народ повинен скувати свою долю, як не хоче зостатись у темряві та неволі. Подбайте ж про рідний народ, сільські «Просвіти». Се ваш святий національний обов'язок!»*¹³⁹

Відомо, що із членів «Просвіти» у місті були надруковані лише роботи М. Злобинця. Видання «Арихметики» було рекомендовано з'їздом учителів Золотоніського повіту і здійснено за активної підтримки Л. І. Болеславського. Підкреслимо, що Ієгуда (Лев) Ісакович Болеславський (1886–1974 рр.) був народжений у Золотоноші, навчався на філологічному факультеті Університету св. Володимира паралельно зі М. Злобинцем; після завершення навчання повернувся до міста, де відкрив книжкову крамничку із бібліотекою. Після змушеної еміграції він став засновником і

¹³⁷ Д-кий В. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше. Зібрав М. Домонтович. Видання Золотоношської «Просвіти», 15 стор., 15 коп. / В. Д-кий // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 2. – Стлб. 151–152.

¹³⁸ Яковлів А. М. Злобенців «Про землю». Видання Золотоношського Т-ва «Просвіта». № 3, 1917 р. Ціна 25 коп. / А. Яковлів // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 4, грудень. – Стлб. 187.

¹³⁹ [Без назви] // Вільне слово. – 1917. – № 7. – С. 1–2.

власником першого книжкового магазину російської книги в державі Ізраїль.¹⁴⁰

Стосовно діяльності Золотоніської «Просвіти» після 1917 р. маємо лише припущення. Постійні зміни суспільно-політичних орієнтацій у місті протягом 1918 та 1919 рр. звичайно не сприяли налагодженню продуктивної роботи Товариства. Принаймні з другої половини 1918 р. не зафіксовано активних дій з боку «Просвіти». Подальша ситуація у місті виглядала наступним чином: у листопаді 1918 р. – відновлення влади УНР; у січні 1919 р. – друге встановлення радянської влади; у травні – вступ до Золотоноші загонів отамана Григор'єва; у серпні 1919 р. – вступ денікінських військ до міста; з грудня 1919 р. – остаточне встановлення радянської влади. Звичайно, що у таких умовах складно було проводити будь-яку просвітницьку роботу. Між тим, ми маємо мінімальний, але беззаперечний доказ того, що у 1919 р. Золотоніська «Просвіта» ще не була забута. Цей доказ – невеличка книжечка того ж таки М. Злобинця «Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами», на титульній сторінці якої було зазначено «Золотоноське Товариство «Просвіта»».¹⁴¹

Політичний діяч. Михайло Олександрович був активним учасником усіх громадських та культурно-освітніх заходів, до яких мав змогу долучитися, активним виразником українських національних інтересів, людиною з прогресивним світоглядом.

Ще один пласт життя М. Злобинця, на який варто звернути увагу – політичний. Маємо два сюжети: перший, як було вище зазначено, ще у студентські роки він став членом

¹⁴⁰ XX век. Две России – одна культура : сб. науч. тр. по материалам 14-х Смирдин. Чтений [Електронний ресурс]. – С.Пб., 2006. – С. 147. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=ntzjAAAAMAAJ&focus=searchwithinvolume&q=%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9>; Юниверг Л. Русское книжное дело в Израиле [Електронний ресурс] / Л. Юниверг // Израиль: русские корни. – Режим доступу: <http://eholit.ru/news/786/>.

¹⁴¹ Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами. Записав і обробив М. Домонтович. – Золотоноша : [?], 1919. – 16 с.

УСДРП; другий – у 1917 р. висувався як кандидат у депутати до Установчих зборів від самостійників. Свідоме виконання обов'язків і стала громадянська позиція забезпечили М. Злобинцю широке коло знайомих по усій території України. Цей сюжет в українській історіографії презентувала О. Кривицька, спираючись на спогади М. Міхновського: *«Участь у виборах до Установчих зборів брали і самостійники, котрі в деяких округах приєдналися до блоку українських соціалістів. Наприклад, у Полтаві кандидатами до зборів значилися В. Андрієнко, М. Злобинців (колишній член УСДРП), М. Міхновський, О. Макаренко. Афіша з програмою самостійників була підготовлена й надрукована в Золотоноші М. Злобинцівим»*.¹⁴²

Нові реалії. Життєву канву М. Злобинця після 1917 р. ми можемо реконструювати у загальних рисах лише на основі матеріалів карної справи, яка зберігається у Державному архіві Черкаської області.¹⁴³

Отже, відповідно до рукопису Михайла Олександровича: *«З осені 1917 і по весну 1918 р. у Золотоноші розпочався період появи різних військових загонів, політичне забарвлення яких для мене було не відомим»*. Восени 1917 р. Михайло Олександрович, як учитель Золотоніської чоловічої гімназії, потрапив у перебіг певних подій, внаслідок яких у 1928 р. був звинувачений у свідомому озброєнні учнів. Гайдамак Василь, голова «селянської спілки», що «золотоніська «селянська спілка» виписала з Києва зброю – гвинтівки і патрони для захисту від кулаків. У момент привозу цієї зброї приміщення селянської спілки та демократичного земства були зачинені, тому вона була¹⁴⁴ тимчасово складена у вестибюлі гімназії та у той же день вивезена «селянськими спілками». На організованих зборах батьків із учителями гімназії, дії Михайла Олександровича були виправдані. За цим сюжетом,

¹⁴² Кривицька О. Партийний досвід української інтелігенції (1917–1918 рр.) / О. Кривицька // Центральна Рада и український державотворчий процес. Ч. II. – К., 1997. – С. 338–339.

¹⁴³ Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908.

¹⁴⁴ Там само. – арк. 4 зв.

щоправда вже перенесеним у часі, Михайлу Олександровичу радянською владою було висунуто перше звинувачення: *«Використовуючи свій авторитет і непримиримо вороже ставлячись до більшовизму, Злобинець у 1918 р., під час наступу частин Червоної гвардії (перший прихід радянської влади до Золотоноші був у січні-лютому 1918 р. – авт.) на Золотоношу з боку Конотопа–Бахмача, організував та озброїв загін із учнів Золотоніської гімназії, з якими виступив на м. Золотоношу з метою запобігання наступу більшовиків. У зіткненні з більшовиками загін був розбитий»*.¹⁴⁵

Із часу оголошення влади гетьмана П. Скоропадського, з квітня 1918 р., М. Злобинець, за його словами, кілька місяців не проводив жодної діяльності, ховаючись від можливого арешту. І все ж таки перший його арешт стався влітку 1918 р.: *«Був арештований і поставлений під варту. Ніхто мене не допитував і ніякого звинувачення не висував. Просидів я не більше 1 ½ місяця, а потім за ліквідації Гетьманищини, звільнений повстанцями»*¹⁴⁶ (гетьманська влада у Золотоноші була повалена у листопаді 1918 р. – авт.).

У квітні 1919 р. колишній Полтавський губернський комісар народної освіти (у 1917–1918 рр.) В. Н. Андрієвський, уже фактично в еміграції писав до Є. Чикаленка зі Станіслава: *«Але цікавим є те, що люди переказують з певних, ніби достовірних джерел. Власне, ніби організувалася Золотоніська республіка, що повстанці проти «братської влади» захопили Гребінку й порядкують на власний смак і копил, а понеже на чолі стоїть людина мені відома – мій університетський товариш Михайло Злобинець, – про котрого, може й Ви чули, то я знаю, що «республіка» та певно українська і певно антикомуністична»*.¹⁴⁷ Нагадаємо, що Михайло Олександрович з 31 липня 1917 р. був обраний Золотоніським повітовим комісаром освіти і працював у підзвітності Віктора

¹⁴⁵ Там само.

¹⁴⁶ Там само. – арк. 5.

¹⁴⁷ Чикаленко С. Х. Щоденник. – К. ; Нью-Йорк, 2005. – С. 54.

Никаноровича. Переконані, що зміст цього листа свідчить на користь того, що Михайло Олександрович, незважаючи на високу ймовірність арешту, продовжував жити і діяти відповідно до своїй внутрішніх переконань.

Наприкінці грудня 1919 р. у Золотоноші закріпилася радянська влада. І знову Михайлу Олександровичу не вдалося порозумітися із новими очільниками міста. Через рік, восени 1920 р., він був заарештований відповідно до рішення Золотоніського партійного керівництва. Перше судове засідання щодо звинувачення М. Злобинця у контрреволюційній діяльності розпочалося взимку 1920 р. Вирок був прогнозований: позбавлення волі до часу завершення громадянської війни (на 10 років) із перебуванням у концтаборі. На таке рішення була подана касаційна скарга з боку підсудного, і, на диво, через деякий час Михайла Олександровича було звільнено з під варті.

Далі були останні вісім років більш-менш зовні спокійного життя. Михайло Олександрович сконцентрував свої сили лише на учительстві та дозволений громадській роботі. У другій половині 1920-х рр. він став членом Українського Червоного Хреста, зокрема його Центрального Комітету та Окружного Черкаського комітету. Це нове громадське об'єднання постало у квітні 1918 р. з ініціативи Всеукраїнського з'їзду лікарів у Києві на базі існуючих в Україні місцевих товариств Російського Червоного Хреста. Захопившись новою для себе справою, Михайло Олександрович регулярно відвідував засідання Центрального Комітету у м. Харків (на той час столиця УСРР), був особисто знайомий із редактором часопису «Вісті ВУЦВК» Євгеном Івановичем Касяненком та його братом Андрієм Івановичем.

Після закриття Золотоніської чоловічої гімназії (у 1919 р.) Михайло Олександрович працював у Золотоніському педагогічному технікумі. На жаль, інформація щодо цього навчального закладу надзвичайно обмежена. Переконані, що написання його історії ще чекає на свого дослідника. Відомо,

що заклад почав функціонувати з 1920-х рр. і діяв принаймні до 1941 р., а багато його випускників працювали в освітній сфері Черкащини.

Одним із учнів М. Злобинця і випускником Золотоніського педагогічного технікуму (1925 р.) був Федір Іванович Лавров (1903–1980 рр.) – український дослідник кобзарства. Федір Іванович після здобуття освіти працював інспектором політосвіти Шевченківської округи, директором трудшколи, директором Золотоніського педтехнікуму, редактором районної газети. Був директором видавництва «Мистецтво» (м. Київ), заступником директора Інституту українського фольклору Академії наук УРСР, заступником директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, заступником голови редакційно-видавничої ради Академії наук, старшим науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії.¹⁴⁸ Ми більш ніж переконані, що поштовх до формування кола наукових інтересів Ф. І. Лаврова був закладений саме М. О. Злобинцем. Федір Іванович продовжив справу свого вчителя. Він був організатором республіканської наради кобзарів та лірників (1939 р.), автором багатьох статей і брошур про кобзарів Ф. Кушнерика, П. Носача, Є. Мовчана, В. Перепелюка та інших.

Кабачок Володимир Андрійович
(1892–1958 рр.)

¹⁴⁸ Історія Національної Академії наук України 1938–1941 рр. : документи і матеріали. – К., 2013. – Т. 4. – С. 385.

У нашому розпорядженні є й характеристика на Михайла Олександровича як викладача, яка була використана у ході радянського слідства в якості свідчення його «контрреволюційної» діяльності: *«Будучи викладачем Золотоніського педтехнікуму, Злобинець щоразу під будь-якими приводами намагався навіювати учням шовіністичні погляди. Щорічно ним організувалися екскурсії до могили Т. Г. Шевченка по Дніпру, при цьому усі учасники екскурсій ділились ним на курені і т. п. і вся поїздка супроводжувалася співами шовіністичних пісень та загалом мала вигляд старокозацького походу. Шовіністичні настрої Злобинця настільки були явними, що його називали не інакше як «козак».*¹⁴⁹

У народному музеї с. Домантово зберігається запис-спогад ще одного з учнів М. О. Злобинця – [?] Лубенця, у якому зазначається наступне: *«В 1925/1926 навчальному році я вчився рік у Золотоніському педтехнікумі; в цей час фізику і хімію викладав у ньому М. О. Злобинець, а його друг єврей Абрам Маркович Бромбер – математику (алгебру, геометрію, тригонометрію). Це були два кити, на яких трималося навчання в педтехнікумі».*

Серед низки учнів М. О. Злобинця свої записи залишив вже цитований у виданні Марко Мішалов. Не беручи на себе відповідальності щодо переказу матеріалу В. Мішалова, вважаємо за доцільне подати уривок із першоджерела: *«...мені випала нагода більш-менш зблизька спостерігати його (М. Злобинця – авт.) життя й працю протягом двох літ. Був він тоді у віці близько 35 років, був надзвичайно милою, всіми поважною людиною. Завжди був урівноважений, до всіх привітний, готовий кожному допомогти, чим тільки міг. І все це у нього було таким природнім, так до нього припасованим, що здавалось, що він міг бути тільки таким, а ніяким іншим бути не міг.*

Додатково скрашуючим його образ, було неперевершено високе мистецтво його кобзарсько-бандуристських виступів,

¹⁴⁹ Держархів Черкаської обл., ф. 6525, оп. 1, спр. 1908, арк. 16.

завдяки яким він скоро зробився душею всіх святкових і розвагових імпрез.

Прибувши на працю до педтехнікуму, Михайло Злобинець, уже після першого зорієнтування у відносно нових для себе умовах, прийшов до рішення, без будь-якого лишнього гаяння часу, створити студентський ансамбль бандуристів.

Розпочав він працю щодо реалізації цього свого рішення не трафаретною для таких випадків доповіддю про «необхідність» та закликом записуватись. Ні, він виступив перед студентами з бандурою, й повністю зачарувавши їх своїм виступом, тут же запитав, чи є бажані навчитись грати на цьому чарівному інструменті, створеному нашими прадідами й переданому нам їхнім правнукам, у спадок? Його враз обступили з усіх боків, і по кількох хвилинах ансамбль кількісно був повністю укомплектований. Проблему з відсутністю бандур керівник ... розв'язав у той спосіб, що переконав своїх ансамбістів зробити кожному бандуру самому, обіцяючи їм у цьому всіляку допомогу. Далі послідував інструктаж, з якої породи дерева краще робити бандуру, з якої саме частини, як треба висушувати заготовку, щоб вона не покоровилась і не потріскалась, які інструменти будуть потрібні для праці і т. ін.

Взірцем для наслідування була бандура керівника, яку, до речі, він також зробив собі сам, що, треба сказати, дуже підсилювало надії кожного на успіх і його власної роботи.

Бандура роботи М. Злобинця
(з фондів Золотоніського краєзнавчого музею)

Згодом розпочалась праця щодо засвоєння основ музики й посильному, на яке дозволяла наявність всього однієї бандури, освоєння техніки гри.

Менше як за рік студенти-ансамблісти були вже озброєні бандурами «свої конструкції», як також і основами техніки гри, а по якомусь недовгому часі, їх ансамбль піднявся до рівня високомистецької, культурно-виховної одиниці».¹⁵⁰

Існують відомості, що у період 1920-х рр. М. Злобинець за рекомендаціями Г. Хоткевича та В. Кабачка¹⁵¹ «виготовляв бандури Харківської школи з елементами хроматизації для Полтавської капели бандуристів».¹⁵² Б. М. Жеплинський доповнює життєву канву Михайла Олександровича на початку 1920-х рр. наступною інформацією: «У Золотоноші створив ансамбль бандуристів, який успішно виступав у 1920–1923 рр.».¹⁵³ Онук М. Мішалова, Віктор Юрійович Мішалов, записав і опублікував ще й наступні спогади діда: «... у 1923 р. в ансамблі було 6 осіб. Усі грали київсько-чернігівським способом, таким, яким грав чернігівський кобзар Терешко Пархоменко. Цей ансамбль існував у 1920-х рр., і кожний бандурист сам собі змайстрував бандуру під керівництвом М. Злобінцева. Коряки бандури були зроблені з верби, а часом із граба, з тієї частини, що біля самого кореня. Для деки використовували ялину. Дерево М. Злобінцев висушував у серні та в піску. Коли видовбували коряк, то робили маленькі дірочки, куди встромляли фарбовані сірники для означення його товщини. Кожний бандурист сам робив заокругленого ножа, яким видовбував коряк. Кілки були

¹⁵⁰ Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 77–79.

¹⁵¹ Кабачок Володимир Андрійович (1892–1958 рр.) – бандурист, співак, диригент, педагог, засновник та мистецький керівник Полтавської капели бандуристів (1925–1934 рр.).

¹⁵² Черкаський Л. М. Українські народні інструменти. – К. : «Техніка», 2003. – 262 с. – [Злобинець М. – С. 135].

¹⁵³ Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Л., 2011. – С. 73.

дерев'яні, адже М. Злобінцев вважав, що чим менше металу на бандурі, тим краще. Одного дня в Золотоношу привезли трактор з Америки. Дошки упакування були із сосни, у якій були дуже густі шари. Цей матеріал Злобінцев використав для деки своєї бандури. Ансамбль бандуристів мав у своєму репертуарі чимало історичних народних пісень про Бондарівну, Морозенка, «Гей, не дивуйте», «Чечітку» та ін. Чимале місце в репертуарі посідали пісні патріотичного змісту, які М. Злобінцев сам скомпонував. Наприклад:

Ой, на гори-гори журавлі летять,
Мабуть, добру вістку знають, бо дуже кричать.
Спустились на низ та й сіли кружком,
Мабуть-мабуть від Гетьмана, що іде з добром.
Не сам Гетьман іде, сто тисяч веде
Козаченьків з України, аж земля гуде.
Годі, годі спати, Україно мати!
Пора коники сідлати, долю здобувати.
Доля України ...
...успокоїть нас».

М. Мішалов згадував, «що після виконання цієї пісні в залі почався скандал. У залі знаходився представник райкому партії з Полтави. Почувши пісню, він встав і публічно попросив Домонтовича (Злобінцева) заграти «Інтернаціонал». Домонтович спробував, але нічого не вийшло. Створилося замішання, бо виявилося, що Домонтович революційних пісень на бандурі не грав. Тоді ж цей «представник народу» попросив, щоб М. Злобінцев заграв «Ще не вмерла Україна». Домонтович відповів, що підіграє, якщо представник райкому заспіває. Таким чином, М. Злобінцев завдяки гумору врятував себе від напруженого моменту, який створився в залі. У репертуарі бандуриста М. Домонтовича була цікава сатирична пісня про адвоката «Раз я в волості судився», яку він створив як засіб обійти нововведену цензуру:

*Раз я в волості судився,
З нашим сільським адвокатом
(Катом, катом, катом, катом),
З нашим сільським адвокатом-(катом).
Нас судили судді вбрані,
В сукна, чоботи сап'яні
(П'яні, п'яні, п'яні, п'яні),
в сукна, чоботи сап'яні-(п'яні).
Вони довго клопотали,
Поки діло розібрали
(Брали, брали, брали, брали),
поки діло розібрали-(брали).
А як діло розібрали,
По закону все зробили
(Били, били, били, били),
По закону все зробили-(били).*

Капела бандуристів м. Золотоноша

(з фондів Золотоніського краєзнавчого музею; М. Злобинець у першому ряду з бандурою)

*Слова в дужках не здавалися в цензуру, і дозвіл для виконання пісні було одержано. Артист виконував пісню без акценту та виділення додаткових повторних слів, наївним способом. Пісня створювала велике враження на публіку. У музичному оформленні автора цих рядків вона була включена до репертуару Української капели бандуристів ім. Т. Шевченка в Детройті, а також Струсівської капели бандуристів на Тернопільщині та Канадської капели бандуристів, де неодноразово записувалася».*¹⁵⁴

¹⁵⁴ Мішалов В. Бандурист М. Домонтович – Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – С. 295–301.

Знаючи подальшу історію, ми розуміємо, що така людина, як Михайло Олександрович Злобинець не міг залишитися без уваги з боку органів НКВС. Український громадський та політичний діяч, письменник і меценат Володимир Леонтович (1866–1933 рр.) стверджував що про прихильність Михайла Олександровича до українства та сталу громадську позицію залишив нам літературні спогади, хоча і з негативним відтінком, його земляк, ідеологічний опонент та радянський письменник Іван Ле.¹⁵⁵ У літературному творі «Зрада» письменник завуальованого говорить про одного інспектора народної освіти з яскравим національним колоритом: *«Про інспектора народньої освіти так по вулицам такий анекдот (а може то й правда таки справжня) ходить. Як дізнався він про вбивство Симона Петлюри, то виїхав за містом галярою¹⁵⁶ на Соїмицю, жовтоблакитного прапора вткнув і їздить від берега до берега та «Ще не вмерла Україна» сам собі співає. Чудний такий. Бандуру має. Інколи на ганок вийде теплого дня. Налагодить свого «корячка», рота навскоси простягне та як ушкварить:*

*Максим Залізник
К-о-зак Запорожжя.
Як пішов він на Вкраїну,
Я-ак повная рожжа...*

Народ збирається. Розпитують одне одного та на рота його перехнябленого дивляться, на штани широкі з очкурком і в кращому випадку винесуть гуртом таке враження:

– Оригінал!...»¹⁵⁷

¹⁵⁵ Там само.

¹⁵⁶ Там само.

¹⁵⁷ Там само.

Золотоніський педагогічний технікум. м. Золотоноша, 1926/1927 рр.

Михайло Олександрович Злобинець у другому ряді, 4 зліва
(з приватного архіву Н. Ю. Силки)

10 березня 1928 р. відбувся арешт М. Злобинця за звинуваченням, на цей раз у тому, що він «будучи антирадянським комісаром, працюючи у «Червоному Хресті», ... використовував Червоний Хрест для антирадянської влади, зв'язуючись з контрреволюційним елементом».¹⁵⁸ 31 березня 1928 р. відповідно до постанови прокурора Шевченківської округи карна справа проти Михайла Олександровича була припинена, оскільки «в процесі слідства не було зібрано достатньо даних для передачі Злобинця М. О. під суд й зібрати такі не має можливості».¹⁵⁹ Не зважаючи на це, 18 травня 1928 р. постановою особливої наради при колегії ОДПУ М. Злобинцю було призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком на три роки у перебуванні у концтаборі на о. Соловки відповідно до статті 58, п. 10 Карного кодексу. На факт подання касаційної скарги

¹⁵⁸ Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 1.

¹⁵⁹ Там само, арк. 11.

22 жовтня 1928 р. особлива нарада при колегії ОДПУ переглянула справу Михайла Олександровича від 18.05.1928 р. Висновок був, як ми сьогодні розуміємо, передбачений – попереднє рішення залишити в силі.

Відбувши перший термін покарання, М. Злобинець відповідно до рішення особливої наради від 15 травня 1931 р. був виселений на 3 роки до Північного краю. Є неперевірені відомості про те, що у засланні працював кіномеханіком. Через 2 роки, 22 грудня 1933 р., рішенням трійки ОДПУ Північного краю М. Злобинець був звинувачений за статтею 58, п. 10 і вдруге позбавлений волі строком до 5 років. 20 вересня 1937 р. рішенням трійки НКВС Північного краю М. О. Злобинця засудили до вищої міри покарання – розстрілу. Йому було 53 роки.

Земляк Михайла Олександровича, знаний краєзнавець В. Почепцов у наступних словах описав день його смерті: *«А Михайло Олександрович, працюючи в Соловецькому таборі в культосвіті, одного разу не втримався, і поділився спогадами про Україну. Стукач відразу доніс. І М. О. Злобинця «пустили з гірки». Він загинув при падінні. Тіло пошматували собаки. Така кара називалася «спробою втечі»...»*¹⁶⁰

Питання про реабілітацію Михайла Олександровича було підняте у березні 1988 р. директором Золотоніського краєзнавчого музею М. Ф. Пономаренком. Відповідно до рішення прокуратури Черкаської області від 12 червня 1989 р. М. О. Злобинець був реабілітований на підставі Указу Президіума Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи з відновлення справедливості стосовно жертв репресій, які мали місце у період 30 – 40-х та на початку 50-х років».

Життєвий шлях, особистісні переконання та спадок Михайла Олександровича Злобинця є складовою масштабного громадського культурно-просвітницького руху

¹⁶⁰ Почепцов В. Він жив з народом / В. Почепцов // Златокрай (Золотоноша). – 1993. – 6 жовтня. – С. 2.

Наддніпрянщини. Підняття на поверхню призабутого пласту проявів громадської ініціативи у сфері створення об'єднань культурно-просвітницького спрямування на місцях є потужним внеском у написання нової, об'єктивної історії міст і сіл України. Дослідження персональної участі громадян у таких процесах дозволяє вивести з історичного забуття покоління тих, чий особистісні переконання формувалися у період Російської революції 1905 р., активна діяльність відбувалася у 10 – 20-ті рр. і змушене мовчання настало у 30-ті рр. ХХ ст.

Родина. Відповідно до інформації краєзнавця В. Ф. Почепцова, дружиною Михайла Олександровича була Марія Микитівна, народжена Тищенко. Її батьківщиною було село Плешкани Золотоніського повіту. За переказами, Марія співала у Золотоніському хорі, керівником якого був Михайло Олександрович. Родина виховувала сина – Юрія, який народився 1918 р. у с. Домантово Золотоніського району. Є свідчення, що в родині була народжена ще і дівчинка Марія. Про Марію Злобинець відомо наступне: «родом з Домантова біля Золотоноші, навчалась в одному з медичних вузів; була дружиною знаного українського психіатра і невропатолога Антіна Лук'яненка».¹⁶¹

Станом на весну 1928 р. Михайло Олександрович проживав у м. Золотоноша у будинку з родиною із 6 чоловік. У власності родини перебувало 7,5 десятин землі, 1 кінь та 2 корови.¹⁶²

Відповідно до збережених документів у Центральному архіві Міністерства оборони Російської Федерації знаємо, що до лав Червоної армії Юрій Михайлович був призваний 3 травня 1941 р. Устьянським РВК Архангельської області.

¹⁶¹ Лук'яненко Антін Іванович (1891–1974 рр.) – український лікар-психіатр, громадський діяч, професор кафедри Вінницького медичного інституту. З 1944 р. – в еміграції у Англії та Німеччині; брав активну участь у культурному та громадському житті української діаспори. Про М. Злобинець див. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ ст. та їхні наукові школи. – Л., 2002. – С. 457.

¹⁶² Держархів Черкаської обл., ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908, арк. 4 зв.

Цей факт є свідченням того, що після етапування Михайла Олександровича на о. Соловки, його дружина та син поїхали за ним. Доля Юрія теж виявилася трагічною. Він пропав без вістей у січні 1942 р. У листі одного з його товаришів було написано, що останній раз його бачили 26 вересня 1941 р. Був безпартійним. Рядовий. Останнє місце служби – 101 мото-стрілецький полк.¹⁶³ Коротка інформація про Юрія Михайловича міститься також і у «Книзі пам'яті України».¹⁶⁴

Після Великої Вітчизняної війни Марія Микитівна Злобинець переїхала до м. Дніпропетровськ (за іншими даними до м. Дніпродзержинськ), у якому і завершила своє земне життя. У 1978 р. приїздила до с. Домантово, зустрічалася з В. Ф. Почепцовим, якому і розповіла про останні дні життя Михайла Олександровича.

У якості підсумків нашої невеликої розвідки наведемо слова українського та російського художника Л. М. Жемчужникова (1828–1912 рр.): *«Обличчя кобзарів-бандуристів необхідно зберегти для нащадків переважно перед іншими в подяку за те, що вони з такою любов'ю сприйняли поетичні думи і легенди, зберегли й передали нам з художньою увагою до кожного слова».*

Михайло Олександрович Злобинець прожив свідоме, яскраве та бурхливе життя, він був знаним зрячим кобзарем-бандуристом, шанованим учителем та майстром бандурної справи.

На наш погляд, достатньо «справжній» образ золотоніського просвітника зберігся у вже цитованих споминах В. Н. Андрієвського: *«На мою превелику радість напередодні мого виїзду до мене завітав мій університетський товариш і великий приятель, Михайло Злобинець, навчитель математики в Золотоноській гімназії, повітовий і губернський гласний, і комісар освіти в*

¹⁶³ ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 9775, д. 791, л. 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=64000751>.

¹⁶⁴ Злобинець Юрій Михайлович // Книга пам'яті України. Черкаська область. Т. 3. – К., 1995. – С. 530.

Золотоноськім повіті. Я його дуже любив і шанував за його милу вдачу. Розумний, інтелігентний, колосальної енергії і роботоздатності чоловік, він мав м'яжку і ліричну, але разом з тим і уперту вдачу, і щире українське серце. Чудово співав і грав на бандурі, робив бандури сам і вчив грати своїх учеників. Видав не тільки український підручник до навчання арифметики, але й школу до гри на бандурі. Збирався відкрити майстерню українських музичних інструментів. Його знав і шанував за народну роботу цілий Золотоноський повіт. Колишній український соціал-демократ за студентських часів, він тоді, коли його партія прийшла до влади, не пішов за нею і за її демагогічними гаслами, а пристав натомість до українських націоналістів, «шовіністів» і «куркулів», словом, узяв на плечі тяжкий тягар служби своєму народові, а не спокусився на принадну ілюзію влади над ним. Се був щирий приятель, помічник і порадник у моїй комісарській роботі. Він віз із собою на з'їзд¹⁶⁵ також чимало матеріялів, і ми рішили в разі чого разом боротися і боронитися до останнього. ... Цікава се була подорож! Мій Михайло все веселий і привітний з добрим куснем золотоноського сала і сірим вовняним одягом золотоноського ж виробу у саморобній валізі...».¹⁶⁶

Іменем Михайла Злобинця названа одна із вулиць м. Золотоноша (Черкаська область). Його вірш «Прокидайся батьку, годі тобі спати...» перекладений російською та англійською мовами.

¹⁶⁵ Всеукраїнський з'їзд комісарів освіти, 11 липня 1918 р.

¹⁶⁶ Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. – Берлін, 1921. – Т. II. – С. 77–78.

Неопубліковане:

1. «Громакіада» – гостра сатира на побут дрібно-маєткового поміщицтва та міщанства*.¹⁶⁸

1905 рік

2. Домонтович М. Минулася давнина, година кривавая... / М. Домонтович // Перша ластівка. – 1905. – С. 101–102.

3. Домонтович М. Повіяв низовий і сонце пригріло... / М. Домонтович // Перша ластівка. – 1905. – С. 101–102.

4. Домонтович М. Море / М. Домонтович // Перша ластівка. – 1905. – С. 101.

1906 рік

5. Прокидайся батьку, годі тобі спати... – Рукопис.

6. Я не для хвастощі писав. – Рукопис.

1907 рік

7. Батьку, небагато я прошу у тебе... – Рукопис.

1910 рік

8. М. Д. Кое-что из прошлого г. Золотоноши (продолжение) / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1910. – № 10, 23 марта. – С. 2.

1913 рік

9. Домонтович М. Самонавчатель до гри на кобзі або бандурі. Ч. 1 / М. Домонтович. – О. : Діло, 1913. – III, 17 с.; Ч. 2. Пісні з нотами для співу й використання на кобзі. – 1914. – 50 с.

10. М. Д. Певцы родной старины / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1913. – № 5. – С. 2.

¹⁶⁷ Першу відому нам бібліографію робіт М. О. Злобинця уклав В. Мішалов.

¹⁶⁸ За інформацією М. Ф. Пономаренка.

1914 рік

11. Домонтович М. Саме страшне / М. Домонтович // Рідний край. – 1914. – № 3. – С. 7.

12. Домонтович М. Я хотів би, щоб звуки у мене лились... / М. Домонтович // Рідний край. – 1914. – № 6. – С. 13.

1915 рік

13. Домонтович М. Весняна пора / М. Домонтович // Рідний край. – 1915. – № 1. – С. 3.

1916 рік

14. М. Д. [Про чайну в с. Мельники] / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – 1916. – № 8. – С. 4.

1917 рік

15. Гласного М. А. Злобинцева – о приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 12–17.

16. Домонтович М. Дрібнички: (З натури або з людських переказів) / М. Домонтович ; Золотоніське товариство «Просвіта». – Золотоноша : [Б. в.], 1917. – 15 с.

17. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. – 18 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 3».

18. Злобенців М. Про землю. 2-е вид. / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. – 18 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 3».

19. Злобенців М. Автономія України / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. – 24 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства «Просвіти», № 4».

20. Злобинців М. Арихметика: Для народних шкіл і нижчих класів середніх шкіл.

Ч. 1: Цілі числа / Спільне видання Золотоніського Товариства «Просвіта» і Л. І. Болеславського. – Золотоноша : друк. Рабиновича і Шефтеля, 1917. – 48 с.

Ч. 2: Дроби, відношення, пропорціональні величини, проценти, пропорціональний поділ, змішування / Спільне видання Золотоніського Товариства «Просвіта» і Л. І. Болеславського. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1918. – 70 с.

21. Злобинців М. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.) / М. Злобинців. – Золотоноша : друк Лепського і Вурмана, 1917. – 15 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 5».

22. Злобинців М. Пани-брати українці! / М. Злобинців // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 5, 28 червня. – С. 1.

23. Злобинців М. Справоздання. Про день національного фонду 21 травня / М. Злобинців // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 4, 24 червня. – С. 3.

24. М. Д. [Про освіту] / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 7, 5 липня. – С. 1–2.

25. М. Д. Брати українці. Проза / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 45, 13 грудня. – С. 2.

26. М. Д. В музеї («Значки, булави, бунчуки...») / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 7, 5 липня. – С. 4.

27. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (кінець) / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 31, 14 жовтня. – С. 1–2.

28. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (продовження) // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 28, 30 вересня. – С. 1–2.

29. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші (продовження) // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 30, 11 жовтня. – С. 2.

30. М. Д. Дещо з минулого Золотоноші // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 27, 23 вересня. – С. 1–2.

31. М. Д. Земля і воля, чи воля і земля? / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 24, 7 вересня. – С. 2.

32. М. Д. Землякам «малоросам» од українців; Поклик («Гей, братерство, до бою, до зброї...») / М. Д. // Вісті з «Просвіти». – Золотоноша, 1917. – № 1, 21 травня. – С. 6.

33. М. Д. Короткий нарис українського руху в Золотоніськiм повіті / М. Д. // Вісті з «Просвіти». – Золотоноша, 1917. – № 1, 21 травня. – С. 3–4.

34. М. Д. Наше військо – Наша слава / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 5, 28 червня. – С. 2.

35. М. Д. Присвячується мартоплясам особливо українського походження («Хто дуже прагне боротьби...») / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 24, 7 вересня. – С. 3.

36. М. Д. Славнословіє («Гей до марта було худо...») / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 45, 13 грудня. – С. 3.

37. М. Д. Цар миру / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 25, 13 вересня. – С. 3.

38. Статут Товариства «Просвіта» заснованого в пам'ять Тараса Шевченка / [укладач М. Злобинців]. – Золотоноша : Друк. Гольденберга, 1917. – 7 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства Просвіти, № 1».

39. Українські революційні пісні 1905 року і раніше / зібрав М. Домонтович. – Золотоноша : тип. Рабіновича і Шефтеля, 1917. – 16 с. – Серія «Видання Золотоношського Товариства «Просвіти», № 6».

1919 рік

40. Домонтович М. Дід та Коза. Дитяча п'єса зо співами / записав М. Домонтович; видання Золотоніського Товариства «Просвіта». – Золотоноша : [?], 1919. – 16 с.

1925 рік¹⁶⁹

41. Домонтович. Наука («Піймав врятник забіяку...») // Одривний календар. – К., 1925. – 25.І.

42. Домонтович. Зрозуміло («Чита хлопець: Пашет пахарь...») / Домонтович.

¹⁶⁹ Твори М. Злобинця за 1925 р. фіксує лише В. Мішалов.

43. Домонтович. Гуманний чоловік («Каже проповідь дядькам...») / Домонтович.

44. Домонтович. Лисиця («Свідок свідче чую гвалт...») / Домонтович.

45. Домонтович. Нарочито («Іде дядько на волах...») / Домонтович.

46. Домонтович. Вірний переклад («В школі хлопці учителю...»), 6.IX / Домонтович.

47. Наука («Піймав вряник забіяку...»). Одривний календар. К. Час, 1925.25.I. Підпис Домонтович.

1961 рік

48. Домонтович М. Прокидайся батьку, годі тобі спати... / М. Домонтович // Великий Кобзар в пам'яті народній: збірник висловлювань про Т. Г. Шевченка. – К., 1961. – С. 30.

1976 рік

49. Кобзар Домонтович. Прокидайся, батьку, годі тобі спати... / Кобзар Домонтович // Із книги народної шани. – Д., 1976. – С. 18–19.

50. Кобзарь Домонтович. Просыпайся, батько, гневным громом слова...: [перевод В. Ф. Коржа] / Кобзар Домонтович // Із книги народної шани. – Д., 1976. – С. 19.

51. Bard Domontovitch. Awake, Father, with your angry thundering words...: [переклад Г. Г. Раппопорта] / Bard Domontovitch // Із книги народної шани. – Д., 1976. – С. 19.

1989 рік

52. Кобзар Домонтович. Прокидайся, батьку, годі тобі спати... / Кобзар Домонтович // Із книги народної шани. 2-е вид., доп. – Д., 1989. – С. 9–10.

53. Кобзарь Домонтович. Просыпайся, батько, гневным громом слова...»: [перевод В. Ф. Коржа] / Кобзар Домонтович // Із книги народної шани. 2-е вид., доп. – Д., 1989. – С. 107–108.

54. Bard Domontovitch. Awake, Father, with your angry thundering words...: [переклад Л. С. Кривуші] / Bard

Domontovitch // Із книги народної шани. 2-е вид., доп. – Д., 1989. – С. 210.

2011 рік

56. Сааме страшнее // Розіп'ята Муза. Антологія українських поетів, які загинули насильницькою смертю / уклад. Ю. Вінничук. – Л., 2011. – Т. 1. – С. 120.

57. До батька Тараса: [Прокидайся батьку, годі тобі спати] // Розіп'ята Муза. Антологія українських поетів, які загинули насильницькою смертю / уклад. Ю. Вінничук. – Л., 2011. – Т. 1. – С. 121.

2012 рік

58. Злобенців М. Про землю / М. Злобенців // Золотоніський книго друк (кінець XIX – початок XX ст.): Історико-бібліографічне дослідження. – Черкаси, 2012. – С. 166–179.

59. Домонтович М. Українські революційні пісні / М. Домонтович // Золотоніський книго друк (кінець XIX – початок XX ст.): Історико-бібліографічне дослідження. – Черкаси, 2012. – С. 180–190.

2015 рік

60. Доповідь гласного Золотоніського земського повітового зібрання Полтавської губернії М. О. Злобінцева про притулок-музичну школу для героїв-інвалідів // Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна: мовою очевидців і свідчень / упоряд. В. Шевченко ; археограф. Опрацювання документів і коментарі Ю. В. Берестень, О. З. Силка, Л. І. Синявська [та ін.]. – К., 2015. – С. 502–504.

АНТОЛОГІЯ РОБІТ

Море¹⁷⁰

Блакитнеє море, широкее море!
Чого невгомоне, чого ти шумиш,
Куди твої хвилі стурбовані мчаться,
Чому ти не тихе, чому не спиш?..

Глянь в небо високе, у яснее небо, –
Як гарно в нім місяць і зорі блищать!..
Там спокій безкрай. Ти ж рвешся, лютуєш,
Затихнеш неначе й ну знов лютувать!

Віки ти шуміло, стихало добою,
А потім ізнову – гриміло, ревло:
Все долі шукати ти, сине, бажало,
Шукало, гукало – але не знайшло!...

Не знайдеш ніколи, блакитнеє море,
Хоч плач, хоч мовчи ти, хоч стогни і гукай.
Вона десь далеко!.. Тобі не добитись
У той невідомий, далекий той край.

Минулась давнина, година кривава,¹⁷¹
Замовкли рушниці, не чути гармат.
Побились литаври, порвались корогви,
Могили ж козачі і досі стоять.

¹⁷⁰ Блакитне море, широке море... // Перша ластівка. – Херсон, 1905. – С. 101. Текст друкується сучасним українським правописом. Оригінальний текст написаний українською фонетикою російськими літерами.

¹⁷¹ Домонтович М. Минулася давнина, година кривавая... // Перша ластівка. – Херсон, 1905. – С. 101–102.

Стоять і сумують, мов сироти бідні...
Коли ж понад ними вітрець пробіжить,
Здається в тій хвилі, що тирса сухай
Про славу минулу могил тих шумить...

Повіяв низовий і сонце пригріло,¹⁷²
Сніг білий став тануть і сірим зробивсь.
І ти, староденний Дніпро сивовусий,
В кайданах крижаних проснувся й підвівсь.
І пали кайдани!... І вільнії хвилі
Несуть ті розбиті кайдани в Лиман,
І грають, і скачуть – веселі і раді, –
Що знову на волі, на волі їх пан!
Побачив я тії веселії хвилі,
Дихнуло на мене роздоллям степів,
Простором великим... Так гарно зробилось,
Мов досі на світі я зовсім не жив.
Так весело стало. Згадав я, що й з мене
Вже скоро, ой, скоро, кайдани падуть...
Та тільки, мій Дніпре, чи довго на світі
Прожить без кайданів обом нам дадуть?

Ось літо і осінь минуться – і знову
Морози з зимою прийдуть.
Візьмуть тебе Дніпре, і знов у кайдани
Надовго, надовго вони закують!
Те ж буде й зо мною. Хоч перші я скину,
Так прийдеться другі, ще важчі надіть:
Там знайдуться й треті... А там?... Там могила,
Тісна могила до них підбіжить.

¹⁷² Повіяв низовий і море сонце пригріло... // Перша ластівка. – Херсон, 1905. – С. 101–102.

Прокидайся батьку, годі тобі спати¹⁷³
Твоя Україна уже ожива!
Розбивають в'язні кайдани і ґрати,
Із блакиту лине доленька нова.

Прокидайся швидше, стань поміж синами,
Грянем укупі волю добувать!
Годі нам терпіти, брязкати кайданами
Годі під кнутами голови схилять.

***¹⁷⁴

Просыпайся, батько, гневным громом слова
Полнится Украина – голосом твоим!
Разбивают узники тяжкие оковы,
Солнце новой долюшки засияло им.

Просыпайсь скорее, стань между сынами,
Грянем грозной силой волю добывать!
Хватит нам в смирение лязгать кайдалами,
Хватит под кнутами головы склонять!

Awake, Father, with your angry thundering words¹⁷⁵
The Ukraine is brimming with your voice!
The prisoners are breaking their heavy fetters
The sun of a new life is beginning to shine.

Awake quicker, arise among your sons,

¹⁷³ Кобзар Домонтович. Прокидайся батьку, годі тобі спати... / Кобзар Домонтович // Запис за 4.06.1906 р. З фондів Золотоніського музею.

¹⁷⁴ Кобзарь Домонтович. Просыпайся, батько, гневным громом слова...: [перевод В. Ф. Коржа] / Кобзар Домонтович // Із книги народної шани. – Д., 1976. – С. 19.

¹⁷⁵ Bard Domontovitch. Awake, Father, with your angry thundering words...: [переклад Г. Г. Раппопорта] / Bard Domontovitch // Із книги народної шани. – Д., 1976. – С. 19.

We shall burst forth with a threatening force
to procure our freedom!
Enough clanking our shackles in submission
Enough bending our heads under whips!

Я не для хвастощі підписав¹⁷⁶
І той тут люди хвастають багато?,
Хто сам хвастун, або ще гірш
Од заздрості до всього плач.

Батьку, не багато¹⁷⁷
Я прошу у тебе
Даруй мені сили
Вмерти, коли треба
За країну неньку
В час лихий руїни
Бо мене ще часом
Ляна домовина.

Саме страшне¹⁷⁸

Чарівник якийсь там смілий
Чорта став прохати:
«Чорте, братіку мій милий,
Хочу повидати
Я оте, що найстрашніше
От віку до віку».
Згодивсь чорт, крутнувсь живенько,

¹⁷⁶ Кобзар Домонтович. Я не для хвастощі підписав... / Кобзар Домонтович // Запис за 4.06.1906 р. З фондів Золотоніського музею.

¹⁷⁷ Кобзар Домонтович. Батьку, небагато я прошу у тебе... / Кобзар Домонтович // Запис за 1907 р. З фондів Золотоніського музею.

¹⁷⁸ Домонтович М. Саме страшне / М. Домонтович // Рідний край. – 1914. – № 3. – С. 7.

І... став чоловіком!
То-чи, як хочте, хоч брехливим
Зветься чорт од-віку, –
Показав отут, здається,
Правду він велику!..

Я хотів-би, щоб звуки у мене лились,¹⁷⁹
Як струмочкова пісня весною,
Щоб у згуках тих доля й надія сплились,
Чарівною повитії млою;
Щоб недоля і глум пріч тікали від їх,
Щоб ні сум, ні розрада, ні горе
Не спадали на їх; щоб у мріях ясних,
Як блакитніє небо у зорях,
Пісня завжди докладно убрана була;
Та не та мені доля судилась:
Кобза плаче, мов доня мала, –
Воркувати-ж ніяк не навчилась!..

Весняна пора¹⁸⁰

Розцвилася весна і в моїм садочку,
Зеленіє листя й ярая трава;
На кущі калини, у глухім куточку,
Весело гніздечко пташечка звива.

Під кущем бузочку лілія схилилась,
Ще не розколовся пуп'янок тонкий,
В молодій травиці рута притаїлась,
Обніма барвінок свіжий та рясний.

¹⁷⁹Домонтович М. Я хотів би, щоб звуки у мене лились... / М. Домонтович // Рідний край. – 1914. – № 6. – С. 13.

¹⁸⁰Домонтович М. Весняна пора / М. Домонтович // Рідний край. – 1915. – № 1. – С. 3. В оригіналі надруковано російськими літерами.

Сіре, голе місто вкрилося травою,
Листом кучерявим дерево шумить,
Соловей прилинув, піснею гучною
Ввечорі і вранці серце веселить,

Та співа про славу сонечка ясного,
Що в блакиті грає сяйвом золотим,
Що зломило чари часу зимового
І листям укрило землю молодим.

**Присвячується мартоплясам
особливо українського походження¹⁸¹**

Хто дуже прагне боротьби,
Хто верещить про те повсюди
І пнеться в ватажки юрби,
Б'ючи себе з запалом в груди,
То той ніде не доведе
Початого до краю діла:
Гагалас також сила йде,
Вся сила й піде не на діло,
Коли була. Бо більше так:
Хай тільки лихо клюне справу,
То зразу спину цей юнак
Покаже лиху нелукаво.

Цар миру¹⁸²

На крилах могутніх, одягнений млою,
І гордий, і грізний летів над землею
Цар тімряви пишний і хмуρο всміхавсь
Як тільки на землю з під хмар придивлявсь.

¹⁸¹ М. Д. Присвячується мартоплясам особливо українського походження / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 24, 7 вересня. – С. 3.

¹⁸² М. Д. Царь миру / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 25, 13 вересня. – С. 3.

І думав він думу, і тихо шептав:
«А все ж над Тобою я верха узяв,
Хоть Сам Ти за землю себе положив,
І Божою кров'ю грязью напоїв!

Бо ангели тільки не дбають про тіло,
А люде – скрізь люде... аби не боліло.
Ти вів до щастя, Ти правду казав,
А мир Тебе Бога без жалю проп'яв;

Сміявся, паскудив Святе Твоє Слово,
Мов потім повірив правдивій промові...
І знаєш чого? – Піди попитай,
За що допускають до Тебе у рай!

І зразу тоді все чисто пізнаєш,
І їх вірі своєї напевне не взнаєш,
Їх віра Христова, то віра моя,
Їх доля, і правда, і бог тільки я!»

Українські революційні пісні¹⁸³

Про Гетьмана Богдана¹⁸⁴

Уже літ більш двісті, як козак в неволі,
Понад Дніпром ходє, викликає долі:
 «Гей, вийди, доле, із води!
 Визволь мене, серденько, з неволі, з біди!»
Не вийду, козаче, не вийду, соколе,
Ой рада б я вийти, так сама в неволі!
 Гей, у неволі, у ярмі!
 Під московським караулом у тюрмі!
В ярмо ж я попала зачасу Богдана,
В неволю, в кайдани ним самим віддана...
 Гей, ти, Богдане, Богдане!
 Продав єси Україну ще й мене!
Мене молодую, козацькую долю
Запродав, Гетьмане, в тяжкую неволю!...
 Гей, у неволю в кайдани,
 Необачний ти Гетьмане, Богдане!
Із козацьких списів серпи поробили,
Козацькії шаблі на коси згострили...
 Де ж наші коні-соколи?
 Ой де ж наші козаченьки, мов орли?
Наші коні в плузі, а козак за плугом,
А вітер шумує, розмовляє з лугом:
 «Гей, сідлай коня, бери ніж,
 Де не стрінеш москалика, то ним ріж!
Ріж москалика, бий, коли!
Щоб не смердів на Вкраїні ніколи?»

¹⁸³Українські революційні пісні 1905 року і раніше / зібрав М. Домонтович ; Золотоніське товариство «Просвіта». – Золотоноша : тип. Рабіновича і Шефтеля, 1917. – 16 с.

¹⁸⁴ Автором пісні є український письменник, громадський діяч і фольклорист А. П. Свидницький (Петриченко) (1834–1871рр.). Пісня «Вже більш літ двісті» написана під впливом Т. Шевченка, дійшла до нашого часу як популярна народна пісня; у ній А. Свидницький засуджує діяльність Б. Хмельницького і Переяславську угоду.

Про Саву

Гей з гори, з гори
Журавлі летять;
Мабуть добру вістку мають,
Бо дуже кричать.

Спустились на низ
Да й сіли кружком;
Переказують від Сави,
Що іде добром.

Не сам Сава йде,
Сто тисяч веде
Козаченьків на Вкраїну
Тільки степ гуде.

Годі, годі спати,
Україно-Мати!
Пора коси одточити,
Коників сідлати!

Коників сідлать,
Та й добрий час!
Однаж воля України
Приголубе нас!

Із-за гори та із-за кручі
Риплять вози йдучи,
А по переду два чумаки
Вигукують йдучи.

Україно та Україно!
Наша рідна мати,
Чи довго ще над тобою
Будуть панувати?

Чи довго ще кровавицю
Будуть з тебе пити
І діточок твоїх рідних
В кайданах душити?

Твоя слава у могилі,
А воля в Сибірі,
О це ж тобі, наша нене,
Москалі зробили!

Гукни ж, гукни, Україно,
Неутішно вдово,
Може дітки на твій голос,
Обізвуться знову?

Може знову розв'яжуться
Заковані руки,
Може знову дітки на твій голос,
Обізвуться знову?

Може знову розв'яжуться
Заковані руки,
Може знову брязкатимуть
Козацькі шаблюки!

Може військо запорізьке
Як море заграє,
І дівчина, як і перше,
Пісню заспіває!

Замовкли торбани,
Поглухли,
Ні пісні, ні думи
По селам не чуть.
Тільки на могилі
Голосить ворон,
Козацької слави
Останній гомон.

Гей, ненько Вкраїно!
Кохана моя,
Чи знову поверне
Та слава твоя?

Гей де твої, нене,
Могутні гетьмани,
Чи знов твоя доля
З могили повстане?
Чи знову гармати
Твої ревонуть,
І стежку до волі
У ґратах проб'ють?

Гей, ненько Вкраїно,
Кохана моя,
Чи знову поверне
Та слава твоя?

Українська марсельєза

Над залитою кров'ю землею
Ніч похмура, туманна стоїть,
У тумані під сірою млою
Бій кровавий всесвітній кипить.

Бій працюючих, бідних, убогих,
Бій творящих, даючих, живих,
З оборонцями ладу старого,
З царством ситих, нікчемних, гнилих.

Бій жорстокий пощади не має,
Люто б'ється за волю нарід,
Кров горячая землю вливає,
Але серце в царів не болить.

Що катам до народної крові,
Що їм сльози удов та сиріт,
Що їм голод, нещастя, хвороби,
Дайте працю їм, кров свою, піт!

Запродавшись златому мамоні,
Роскошують неправди сини,
Роскошує царга на троні,
Бенкетують в палацах пани.

А за їх у тумані під млою
Люто в'ється з народом солдат,
Б'ється темний з своєю ріднею
За неволю, за панство й царат!

Але ж встане на сірім тумані
Пролетарськеє сонце ясне,
Запалають вертепи тіранів,
Царство визиску й горя мине.

І з'єднаються бідні й убогі,
У всесвітню робочу сім'ю
Й на руїнах неволі старої
Праця викує волю свою.

(Співається на голос звичайної Марсельєзи)

Український марш¹⁸⁵

(Співається на голос «Гей не дивуйте, добрії люде, що на Вкраїні повстало», або «Гей наливайте повнії чари, щоб через вінця лилося»).

Гей ізгадайте, браття Вкраїні¹⁸⁶,
Чим ми на світі бували,
Як волю нашу, волю народню
Всі ми гуртом рятували!

Гей ізгадаймо, знову вставаймо,
Рідний народ у неволі:
Будем боротись і працювати,
Щоб нам добитися долі!

Воля, братерство, рівність, освіти¹⁸⁷
Збудять ізнов Україну,
Будем за цеє, браття, стояти
В бої страшнім до загину!¹⁸⁸

Нас не злякають муки, кайдани,
Будемо дужчі за муки,
Даймо ж на працю для України
Серце, і розум, і руки!

¹⁸⁵ Автором маршу є український письменник Б. Грінченко; дата створення пісні 1895 р. Джерело: Борис Грінченко. Поезії. – К., 1965.

¹⁸⁶ У Б. Грінченка – Гей, ізгадайте, браття-українці,

¹⁸⁷ У Б. Грінченка – Воля, освіта, рівність, братерство,

¹⁸⁸ У Б. Грінченка – В бої стоять до загину!

Український революційний марш¹⁸⁹

Шалійте, шалійте, скажені кати,
Годуйте шпіїв, будуйте тюрми,
До бою сто тисяч побірників встане,
Порвем, порвем, порвем ці кайдани!

За волю народу, за його права
Не страшні нам муки, солодка тюрма,
Бо вільного духу не скути в кайдани...
На смерть, на смерть вам тирані!

Робітникам духу, робітникам всім
Ми руки подаймо, до бою їх звім.
Бо всіх нас з'єднала однакова доля:
І труд, і кнут, і піт, і неволя!

Хай поклик наш грізно, як грім загримить,
Дніпро, Дунай, Віслу нехай облетить!
Як сонечко ж волі з-за хмари прогляне,
То смерть, то смерть, то смерть вам тірані!

На 17 октября 1905 р.
(Жартовлива пісенька)

Порадієм, погуляєм,
Бо ми тепер волю маєм:

Козак волен катувати,
Жандар волен в острог пхати,

¹⁸⁹ Вірш «Шалійте, шалійте, скажені кати» написана О. Колессою з нагоди великої студентської політичної демонстрації 1889 р. Це був перший великий виступ львівського студентства, спонуканий наказом міністра освіти Австро-Угорської монархії барона Павла Гавча про обов'язкову присутність комісара поліції на зборах студентських товариств. Перекладена польською (К. Петкевич) та російською (Г. Кржижановський) мовами. Мовою оригіналу опублікована вперше 1905-го р. у збірнику з нагоди 30-літньої діяльності М. Павлика, а також у книзі Іваниця Г. Курс українского языка в кратком практическом изложении с хрестоматиею. – К., 1927. – С. 52.

А десятник кого схоче,
Того за чуб і поволоче!

Порадієм, погуляєм,
Бо ми тепер волю маєм:

Мають волю всі чиновні
Набивать кишені повні
І закони видавати,
І законів не сповняти!

Порадіймо ж, погуляєм,
Дійсню тепер волю маєм:

Волю совісті придбали,
Волю друку дарували...
Вийдеш з хати, вже й дрюкують,
Нагаями полосують!

Порадіймо ж погуляєм,
Бо ми тепер волю маєм:

Волю маємо мовчати,
Коли луплять, то втікати,
Вільні збірки у острозі...
Всим наділені по змозі!

Порадіймо ж, погуляєм,
Бо чотири волі маєм:

Волю маємо вмірати,
Вільно з голоду здихати,
І доносить, і брехати...
Ну чого ж нам ще бажать?

Ельдорадо

Кажуть люде десь далеко
Є країна пишна, горда,
Кожний там живе щасливо,
Держиморда, держиморда.

В тій країні люблять волю
Всяк бажа її по змозі,
І балакають про неї
У острозі, у острозі.

Там усяк говорить правду
Непідкупними устами,
І за правду щира дяка
Батогами, батогами.

Там уряд блюде закони,
Дба про всіх, немов про рідних,
За провинності ж карає
Тільки бідних, тільки бідних.

Там тверезість процвітає,
Бо вина нема і духу,
Всі там п'ють самую воду
Та сивуху, та сивуху!

Суд там скорий, як повинен,
То зашлють без проволочки,
Як невинен, то відпустять
Без сорочки, без сорочки.

Там пісьменникам за працю
Сам уряд складає дяку,
І з тріумфом їх проваде

В Сібіряку, в Сібіряку!

Там зібрались всі народи:
Москалі, хахли, поляки,
І живуть вони щасливо,
Мов собаки, мов собаки!

Там живе племен усяких
Престрашенна мішанина,
І за те той край зоветься
Русь єдина, Русь єдина.

В. С.¹⁹⁰ 3 січня 1886 р.

Чини

(жартл. пісенька)

Предержащу, братця, власть
Треба поважати,
Хто ж без неї буде лад
Усьому давати?

А шануючи усих
І шануй по чину,
Чим же легко розібрать
У малій дитині.

Пан ісправник – головний чин,
Власть се страх велика,
Той ісправник, хто усих
Сміло смале в пику.

Пристав менший, цей уже
Поціляє в зуби,

¹⁹⁰ Автором віршу є український письменник В. Самійленко (1864–1925 рр.).

А кварталний навпростець
В ухо прямо луне.

За кварталним стражник. Цей
В поляку дує...
Воно й звісно, який чин,
Так і порядкує.

А за цим вже соцькі йдуть;
Ну, та це дрібниця,
Цим аби де нашармака
До смаку напиться!

От по ознаках таких
І познаєш чина.
Тільки глянуть – розбере
І мала дитина.

Проповідь

(жарт. пісенька, присвячена минулій діяльності д.д.
Ілідора, Віталія, Антонія і к-о)

Люде добрі, Боже крий
Про уряд дурного
Не кажіте: «Нєсть бо власть
Аще не од Бога!»

Як начальство стало драть
З мертвого й з живого –
Покоряйтесь! – «Нєсть бо власть
Аще не од Бога!»

Як десятник в морду лась –
Уклоняйтесь в ноги

І не сердтєсь: «Нєсть бо власть
Ащє не од Бога!»

Як нїзащо нїпрощо
Тягнуть до острога,
Не вагайтєсь: «Нєсть бо власть
Ащє не од Бога!»

Як відтіль дарма в Сибір
Вийшла вам дорога,
Не впинайтєсь: «Нєсть бо власть
Ащє не од Бога!»

Як стріляють козаки
Старого й малого
Не гвалтуйте: «Нєсть бо власть
Ащє не од Бога!»

Коли з голоду мрєтє
І чорт-ма підмоги,
То начальства не клєніть:
Власть бо єсть од Бога!

На спомини істинно-руському союзові

Лежить свиня у грязі,
Гризе свиню кузка,
Свиня кричить: «не вгризєш,
Я істинно-руська!»

Свиня свиню доганяє,
Свиня свині примовляє:

«Де ти, сестро, служиш?»
У союзі друже!

В щиро-руському союзі
У багни лежу на пузі,
Багно розвертаю,
Крамолу шукаю!»

Як була я свиня проста,
Той не знала я корости...
Щиро-руською стала,
То й короста напала!

Ой, на гори-гори журавлі летять,
Мабуть, добру вістку знають, бо дуже кричать.
Спустились на низ та й сіли кружком,
Мабуть-мабуть від Гетьмана, що іде з добром.
Не сам Гетьман іде, сто тисяч веде
Козаченьків з України, аж земля гуде.
Годі, годі спати, Україно мати!
Пора коники сідлати, долю здобувати.
Доля України ...
...успокоїть нас»

Раз я в волості судився,
З нашим сільським адвокатом
(Катом, катом, катом, катом),
З нашим сільським адвокатом-(катом).
Нас судили судді вбрані,
В сукна, чоботи сап'яні

(П'яні, п'яні, п'яні, п'яні),
в сукна, чоботи сап'яні-(п'яні).
Вони довго клопотали,
Поки діло розібрали
(Брали, брали, брали, брали),
поки діло розібрали-(брали).
А як діло розібрали,
По закону все зробили
(Били, били, били, били),
По закону все зробили-(били).

Кое-что из прошлого г. Золотоноши¹⁹¹

Как уже было сказано раньше, г. Золотоноша в XVII в. очень сильно пострадал от пожара, лишившись и всех своих архивов. Благодаря этому очень трудно восстановить имена ее владельцев или правителей. Кое-какие бумаги все же уцелели и по ним мы знаем, что одним из первых сотников нашего города был некий Остап Заец, один из ветеранов гетьмана Богдана, участвовавший в осаде польского войска под Збаражем в 1649 году.

Вторым известным нам сотником г. Золотоноши был Василь Сербин, бывший потом полковником Переяславским в конце XVII в. Он построил Покровскую трапезную церковь на Красногорском монастыре, бывшем тогда мужским.

Известен и его наказной сотник некий Тымко Бурлака.

В начале XVIII в. сотником г. Золотоноши был казак Лукиан Шульга, храбро сражавшийся со шведами в качестве полковника Компанейского полка. Около 1712 г. сотником был Трохим Семенович, а около 1722 года Антин Чарушинский и потом Кость Леонтович. О первых двух, кроме их имен мы ничего не знаем, что-же касается до последнего, то о нем известно только то, что правил он Золотоношей около 40 лет.

Последним сотником нашего города с 1770 года и до конца существования Полкового устройства Украины был Якив Михайлович Лукашевич, предок бывшего председателя Золотоношского земства, а теперь Члена Государственной Думы от Полтавщины Степана Владимировича Лукашевича.

В старые годы г. Золотоноша, благодаря своим укреплениям и неприступности местоположения по тому

¹⁹¹М. Д. Кое-что из прошлого г. Золотоноши (продовження) / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1910. – № 10. – С. 2. На нашу думку, цей текст є переказом тексту М. А. Максимович. Спогади про Золотоношу // М. А. Максимович. Зібрання творів. Т. II. – К., 1877. – С. 365–379.

времени, очень быстро разрослся. Скоро Замкового озера стало мало и появились выселки, сначала на месте нового базара, а потом и дальше. Эти выселки или «кутки» носят различные названия и до наших дней, хотя уже давно окончательно слились с центральной частью города.

Они имеют следующие названия:

1. Троещина или Затройца (по имени церкви);
2. Шепеливка (по имени основания казака Шепеля);
3. Зозулевка (от жившего некогда казака Зозули);
4. Замонастырщина (от бывшего некогда монастыря);
5. Радькова гребля (от имени козака Радька);
6. Хабата;
7. Верзливка;
8. Стрункивка (по имени основателя казака Струнки);
9. Новоселица, очень недавно появившаяся по дороге в Мелесивку.

Дещо з минулого міста Золотоноші¹⁹²

Коли і ким збудовано місто Золотоноша – невідомо. Можна лише з певністю сказати, що ніколи місто наше інакше не називалось. Вперше м. Золотоноша виступає на історичну сцену на початку 17-го віку. Історик Георгій Кониський свідчить, що до 1654 року польський князь Ярема Вишневецький, що володів більшою частиною Полтавщини, мав дві дуже зміцнені фортеці – Золотоношу та Лубни. Обидві ці фортеці він мусив залишити, тікаючи від Богдана Хмельницького, що підняв козаків проти польського панства. Від цього часу Золотоноша переходить до рук гетьмана Хмельницького, а ім'я її часто починає з'являтися в літописах як ім'я досить великої та міцної фортеці, або сотенного міста, приписаного навіть до Черкаського полку. Можна з певністю сказати, що збудовано Золотоношу далеко раніше 17 віку. Сміло можна сказати, що вона збудована ще в 15 віці, коли канівські та черкаські козаки почали уходити з дому на полювання (охотину) та рибні лови в пустельні тоді степи та болота на Полтавщині.

Місто Золотоноша знаходиться під 49, 40 півчної ширини та 49, 43 східної довжини, приблизно в 12 верстах від Дніпра по лівім боці його. В минулі часи центром міста був старий базар, який знаходився між сучасним Собором та місцем, де ще недавно був храм св. Миколая. Ся церква нині перенесена на новий базар. Місце, на якому знаходилося місто Золотоноша, уявляло з себе невеликий острівець, захищений зо всіх боків глибокими болотами. Весь цей острівець був обнесений високими насипами з міцним частоколом на горі і уявляв з себе дуже міцну по тому часу фортецю. В цю фортецю можна було увійти тільки двома способами: оба через Переяславський міст, або через Кропивнянський. Обидва мости підіймались на міцних ланцюгах, і коли треба

¹⁹² М. Д. Дещо з минулого міста Золотоноші / М. Д. // Вільне слово. – 1917. – № 27, 23 вересня. – С. 1–2.

було, їх підіймали, одрізуючи таким чином доступ у місто. Переяславський міст знаходився майже там, де зараз знаходиться земський міст, а Кропивнянський знаходився там, де зараз кузні. Земля, на якій збудовані ці кузні, насипана вже потім, а колись тут була глибока протока, яка перерізувала дорогу за протоієрейським ґрунтом. Через цю протоку і було перекинуто Кропивнянський міст.

Важко сказати, звідки повелася назва Золотоноша. З приводу цього існує багато різних думок. Дехто запевняє, що назва ця пішла від назви річки, на острові якої стоїть Золотоноша. Щодо назви річки, то оповідають так: колись козацька січ була ще на островах напроти Черкас, то козаки ховали свої скарби по острівцях нашої річки, бо сі острівці так позаростали очеретом та лозою, що до їх не можна було доступитись.

Через те, кажуть, річка стала зватись Золотоноша, а від неї і наше місто. Покійний наш земляк, ректор Київського університету і відомий історик М. А. Максимович, не був згоден з таким об'ясненням. На його думку, назву свою Золотоноша має від того, що була одним із лівобережних «ключів» князя Яреми Вишневецького, куди селяни зносили свої податки. Є ще одне об'яснення, чи не найкраще з усіх: річка Золотоноша починається в Пирятинському повіті, нижче Золотоноші до неї приєднуються р. Кропивна і Згарь. Коло Самовиць Золотоноша вливається в Дніпро. По берегах Золотоноші багато знаходиться мідяного шифера з домішкою слюди або колчедана. Сей шіфер такий блискучий, як золото і, може бути, від цього пішла, назва річки і нашого міста. Тільки після того, як впав славний гетьман Петро Дорошенко, що хотів визволити Україну з Московського ярма, мусила і Золотоноша скласти зброю в боротьбі за волю України. Але непокірна Золотоноша не покинула мріяти про найдорожчу від усього на світі волю. Весь час золотонішці думали про те, як повернути старий український лад. На протязі всього смутного часу боротьби за волю, Золотоноша не один раз

відчиняла свою браму тим сміливим людям, що не покладали своєї зброї в тяжкій боротьбі за волю України. Об цім московські воєводи часто сповіщали московського царя Олексія. 1680 року Золотоноші довелося перетерпіти велике лихо: вона згоріла вся до решти. Певно її підпалили татари, що пустошили сього року Україну майже до самого Києва. Ся пожежа спинила славне історичне життя Золотоноші. Після цього Золотоноша не може вже стати такою, як була раніш. Тоді певно загинули і усі Золотоніські архіви. Після Андрусівської умови Україну поділено між Польщею та Московщиною. Правобережна перейшла до поляків, а Лівобережна до москалів, через те Золотоноша була відписана від Черкаського полку і приписана до Переяславського. Сотенним містом Переяславського полку Золотоноша рахувалась до кінця полкового ладу на Україні до року 1782. М. Д.

З того часу, як скасовано було на Вкраїні полковий устрій, Золотоноша стала звичайним повітовим містом спочатку Київського намісництва, а потім 1796 р. Чернігівської або, як вона офіційно називалась, Малоросійської губернії. Пізніше, коли заведено було Полтавську губернію, Золотоноша робиться повітовим містом Полтавської губернії. Се було 1802 року 9 березня. Сотенне управління було повернуто в «Красірський полк», а самому містові було дано сучасний його герб золотий хрест запорозької форми на червонім тлі.

В пору свого існування Золотоноша була вільною селітьбою вільних українських козаків. Потім, невідомо як, в початку 17 віку вона робиться власністю княгині Полонії Тишанки Домонтової. 1631 року Золотоноша вже зветься містом, себто вже великим населеним пунктом, і належить двом владарям: Богуфану Олексичу та Андрію Халаїну, а року 1640 стає власністю короля польського і переходить до тимчасового користування або «держави» Самійла Ляща. Але Лящ не довго володів Золотоношею. Надвірна міліція князя

Я. Вишневецького обложила м. Золотоношу, взяла його штурмом, пограбувала церкви та мешканців. При цьому було побито усіх слуг та підданих Ляща, а Золотоношу приєднано до володінь князя Яреми. Потім, коли вигнали князя Вишневецького, коли Україна стала самостійним гетьманством, Золотоноша стає сотенним містечком. Бажаючи з'єднати Україну, гетьман Б. Хмельницький почав приписувати до правобережних полків лівобережні сотні і навпаки. Таким чином Золотоноша була приписана до Черкаського полку. Після нещасливої злуки самостійного українського гетьманства з Московщиною, по смерті Богдана Хмельницького на Україні почалось безладдя. З'явилося багато претендентів на гетьманську булаву. Одні держались Переяславської умови, а другі шукали допомоги проти Москви у поляків та татар. 1666 року з Москви наїхали на Україну переписчики заводити переписні книги, по яким Московщина хотіла збирати на Україні податки. Це було незаконно, бо податки мали зібрати тільки українські власті для потреб українських, а крім того самі переписчики дуже негарно поводитись з народом: чинили різні безчинства, насилля і брали хабарі. Це стало дратувати нарід. Почались повстання. Між іншим, переяславські козаки, яких було послано на заставу в Богушкову Слобідку, піднялись проти свого полковника Данька Ярмоленка за те, що він насланий Московщиною, а не виборний. Вони вбили його і пішли до Переяслава, і напали на московське військо, яке ледве-ледве заховалось в Переяславській фортеці. Але козакам швидко стало також погано. Гетьман послав на їх декілька полків, а за ними пішов виручати своїх московський воєвода князь Щербатов з великим військом. Козаків почали тиснути зі всіх боків, і вони мусили одійти до Баришівки, покинувши Переяслав; але скоро довелося відходити і звідси. Після того козаки заховаляся в Золотоношу, яку Щербатов довго облогував, але взяти не міг. Козаки бились добре, і московське військо стало терпіти великі згуби у людях від

несподіваних наскоків козаків, які часто виходили битись з фортеці. Поки Щербатов намагався взяти штурмом Золотоношу, козаки послали до правобережного гетьмана Петра Дорошенка посланців просити про допомогу і за це обіцяли стати його підданими. Гетьман Дорошенко мріяв про те, щоб об'єднати всю Україну, зробити її самостійною, і ні від кого незалежною, тому він звичайно був радий допомогти золотонішцям. Але він не мав свободних сил і послав до татар, які з'явилися біля Золотоноші, зняли облогу і разом з козаками прогнали геть москалів. Цього часу Золотоноша стає на сторону гетьмана Дорошенка. Не глядячи на всі погрози і напади лівобережного гетьмана Дем'яна Многогрішного – московського прихильника, Золотоноша, а за нею Пирятин і ще кілька міст твердо стоять до 1670 року за гетьмана Дорошенка. Ніякі обіцянки Дем'яна Многогрішного, ні його напади ніщо не могло заставити віддати зброю сих вірних синів України. Тільки тоді, коли гетьман Дорошенко зрозумів, що в нього не вистачає сил об'єднати і визволити Україну з московського ярма, тоді тільки вони склали свою зброю, коли гетьман сам мусив покласти свою булаву. Але ніколи не могли золотонішці визнати незаконну зверхність московського царя. За таку преданість гетьману Дорошенку та його ідеї визволення України московські воєводи в своїх повідомленнях в Москві дуже часто називають Золотоношу «изменьїнім городом».

На початку 17 віку в Золотоноші було 2 церкви: Св. Миколая і Успіння Божої Матері. Обидві церкви стояли одна біля другої на старому базарі. Церква Успіння стояла на місці сучасного собору, а церква Св. Миколая на старому місці біля дому Сахновських. Року 1745 церква Успіння була майже наново відбудована при протопопі о. Василії Петрашевичі. Найбільше жертвували на поновлення храму запоріжці, які завжди з великою повагою ставилися до цієї церкви. Ще суть багато навіть і не дуже старих людей, які ще бачили старий собор і були присутніми на будівництві нового, який потім

згорів, але, на жаль, ні в кого немає ні фотографії, ні рисунку старого храму. Се велика втрата, бо старий собор був збудований не тільки на запоріжські кошти, про що правда немає досить твердих відомостей. При обох храмах було засновано в початку 19 віку просвітну установу під назвою Золотоніське цехове братство, яке проіснувало майже 200 літ. Призначенням цього братства було закладати школи, піклуватися про храми і боротись з католицтвом та унією, які розповсюджувались в 17 віці за допомогою огня і меча польськими панами та ксьондзами. Членами братства могли бути тільки православні чоловіки і жінки. Братчики мали свій статут і виборну старшину, кожен з них мусив вносити свій внесок у спільну скарбницю і ці кошти йшли на духовно-просвітні потреби українського народу. Потім завдання сього братства так затемнилось, що року 1847 в братстві було записано 10 євреїв і головою було обрано Давіда Лейбовича Волинського. Записи, які він вів, схоронилися і до наших днів. Після його братство перестало існувати.

Цікава історія четвертої приходської церкви м. Золотоноша – церкви Благовіщення. Вона і до цієї пори зветься монастирем, а колись і справді була монастирем. Року 1719 Іосип Ракович ігумен Мошногорського монастиря, який знаходиться в 7 верстах від Дніпра на правій стороні його, недалеко від м. Мошни. З сестрою своєю Анфісою збудував при с. Коробівці на березі Дніпра жіночий монастир, де і поселились три сестри Раковича, прийнявши монашество. Сей монастир був збудований для того, щоб, на випадок потреби, заховати монахів Мошногорського монастиря, коли б поляки витіснили їх. Але Мошногорський монастир залишився цілим, а тим часом і заколот на Україні став утихати. Тоді Ракович поставив ігуменею старшу сестру Монасію і, постригши в новий монастир 15 монашок, dokonче вирішив зробити сей монастир жіночим і назвав його Коробівсько-Благовіщенським.

В падолисті 1721 року Ракович був засланий в Соловецький монастир. Від цього часу монастир являється цілком окремим жіночим монастирем. Літом 1760 року Коробівський монастир згорів цілком. Бувшій тоді ігумені Параскеві прийшло на думку збудувати монастир наново у м. Золотоноша на ґрунті, що був куплений у козака Василя Мелеся. Вона прохала про дозвіл перед гетьманом Кирилом Розумовським і от року 1761 через переяславського полковника Сулиму він дозволив їй збудувати монастир на ґрунті Мелеся.

Певцы родной старины¹⁹³

11 января в Императорском русском географическом обществе состоялось заседание отделения этнографии, в котором в качестве исполнителя выступал кобзарь Харьковской губернии И. И. Кучугура-Кучеренко.

Вступительное слово вместо заболевшего Н. И. Привалова сказал г. Рыбаков. Докладчик указал, что бандура к нам занесена из Западной Европы и проникла через Польшу не ранее XVI столетия под названием лютни или торбы. Польские магнаты старались обучить свою дворню игре на торбе и такие тортанисты сопровождали их повсюду. Лютня с металлическими струнами называлась пандора или бандора, откуда и произошло название современной бандуры. Казацкие гетьманы стремились подражать внешнему блеску польских магнатов и заводили бандуристов, и бандура привилась в Украине, пустив глубокие корни в народных массах. Новейшими исследованиями установлено, что современная бандура хотя и носит греческое «пандора» (поидора), но, как музыкальный инструмент, является изобретением приблизительно эпохи Возрождения. Постепенно число струн на бандуре [...] и она приближается к гуслиам. В XVIII столетии на Украине появилась лира и исполнители на ней назывались лирниками. Лирники в большинстве случаев слепцы, обученные исполнению, с акомпонементом лиры, духовных стихов и псалмов в монастырях, главным образом в Почаевской лавре. Кобзарей сейчас насчитывается только 26 человек, лирников же много. Все кобзари слепцы. Еще в XVIII столетии кобзари подвергались преследованиям и им запрещалось публичное исполнение козацких «дум».

¹⁹³ М. Д. Певцы родной старины / М. Д. // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – Золотоноша, 1913. – № 5. – С. 2.

Стесненное положение для кобзарей продолжается и в наши дни. Как народные певцы, кобзари в старое время воспевали умерших героев, борцов за родину, черпая в их подвигах примеры для подражания молодежи. Народ высоко чтит их. Теперь кобзари воспевают подвиги гетьманов, боровшихся с татарами, турками и ляхами. Среди кобзарей существует нечто вроде средневековой организации певцов. Слепец, желающий сделаться кобзарем, просит какого-нибудь кобзаря принять его в учение продолжающееся до 3 лет, пока ученик не усвоит целиком весь репертуар. Во время учения учитель (пан-отец) посылает ученика на промысел и весь [...].

Когда репертуар усвоен учитель отпускает ученика, дает ему кобзу и напутствует его советами. После этого ученик года два странствует для практики, после чего возвращается к учителю и созывает на братскую раду (совет) всех других кобзарей, просит принять в братство, угощает всех и дарит учителя. Кобзарь, принятый в братство, имеет право заимствовать репертуар у другого кобзаря.

После вступительного слова г. Рыбакова, кобзарь И. И. Кучугура-Кучеренко прекрасно пропел ряд старинных козацких дум, песен и сказаний под собственный акомпонимент на кобзе. Переполнившая большой зал масса слушателей с величайшим интересом слушала кобзаря и за художественное исполнение наградила его шумными рукоплесканиями. В заключение своего репертуара кобзарь-слепец вместе с двумя кобзарями-любителями исполнил плясовые малороссийские песни.

В вышеприведенном конспекте доклада г. Рыбакова замечаются некоторые неточности и несоответствия историческим фактам.

Инструмент называемый бандурою, а раньше кобзой, был известен на Украине гораздо раньше XVI в. [...] Уже в XII веке бандура была известна на Украине, но исключительно под именем «кобза». Она по-видимому была

занесена к нам из Кавказа, где и теперь есть предок ее, который даже похоже называется «кобоз», «кообуз». Украинцы только немного усовершенствовали этот примитивный азиатский инструмент, заменив кожаную деку деревянной и прибавив боковые струны или «приструнки».

На Украине кобза получила очень широкое распространение и проникла даже в Польшу. В XVI в. в Польшу проник из Англии также другой инструмент «bandyrias» или бандура. Скоро бандура и кобза почти перестала различаться друг от друга, а усовершенствованный вид бандуры «торбан» или «лютня» стал непременным инструментом панских польских усадеб, а отчасти и домов украинской старшины. Что касается кобзы или бандуры, то она наиболее привилась на Украине, где под звуки ее кобзари воспевали славу козаков, рыцарей родной земли.

О приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов¹⁹⁴

Нынешняя неслыханная война, потрясши все устрои современной цивилизации, потребовала от народов Европы величайшего напряжения сил и невероятной затраты как материальной, так и живой энергии в виде тех миллионов человеческих жизней, которые уже принесены в жертву жестокому Богу войны и которые еще будут принесены, пока враг не будет совершенно обессилен и сломлен.

Долг всякого честного гражданина, а тем более долг всякой общественной организации, по мере сил помочь жертвам войны, героям-защитникам родины, у которых война отнимает возможность самим зарабатывать себе кусок хлеба.

Не стану распространяться о моральном значении такой заботы о жертвах войны. Она очевидна.

Забота о героях-инвалидах обязательна и по другим чисто государственным соображениям.

Только тот действительно вполне сознательно и смело может жертвовать жизнью и здоровьем за родину, кто твердо убежден, что его жертва не будет забыта, что ему не придется потом дома помирать с голоду или просить милостыню, если он возвратится с войны калекой.

Целостность и сила Государства – в крепости и силе сынов его.

Помагая искалеченным борцам, мы тем самым увеличиваем мужество оставшихся в рядах, тем самым увеличиваем силу нашей родной земли.

И помогать можно разное. Иная помощь является бременем и для дающего, и для получающего. Только та помощь вполне действительна и никому не тяжела, которая

¹⁹⁴ Гласного М. А. Злобинцева – о приюте-музыкальной школе для героев-инвалидов // Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша, 1917. – С. 12–17.

приносит не только временную поддержку призреваемому, но и дает ему на будущее оружие в руки для дальнейшего самостоятельного существования.

Наилучший вид помощи, без сомнения, состоит в том, чтобы сделать калеку снова работоспособным, обучив его подходящему ремеслу.

В этом направлении сделано уже многое, но чем больше будет сделано, тем лучше, ибо нужда неизмеримо больше сделанного.

Посему беру на себя смелость предложить уважаемому собранию и со своей стороны прийти на помощь героям-инвалидам, устроив для них приют в г. Золотоноша.

Устройством такого приюта, хотя бы человек на 20, можно достигнуть многого, не говоря уже о моральной стороне такого дела. Кроме того, что по крайней мере 20 семейств будут избавлены от лишних ртов, из устройства предлагаемого мною приюта можно извлечь громадную культурную пользу для уезда и даже со временем и некоторую материальную, если уважаемое Собрание согласится с моей мыслью, приводимой ниже.

Дело в следующем. Уже не раз на наших собраниях поднимался вопрос о народных домах.

Не помню, чтобы кто-нибудь был против их устройства, ибо для всякого человека, мало-мальски знакомого с бытом деревни, ясно, как Божий день, необходимость скорейшего проведения в жизнь этих культурных учреждений.

Все планы о будущей роли культурных домов отводят в них широкое место для музыки и пения.

Кто знает нашу деревню, тот знает, как низко пало в последнее время наше некогда славное сельское пение; что же касается до музыки, то с нею дело обстоит и того хуже.

Селяне часто даже на свадьбу не могут найти музыкантов, а ведь еще так недавно в каждом селе были не только свои присяжные музыканты, но порою и целые оркестры.

Число музыкантов уменьшилось, но не исчезла потребность в музыке, а особенно после закрытия монополек, когда праздничный отдых перестал идти на пьянство.

Музыка – великий учитель и воспитатель. Музыка порой прямо необходима человеку. Без нее он черствеет и грубеет, она одна способна с пользой наполнить свободное время, имеющееся теперь по праздникам у наших селян.

Вот эту потребность в музыке и могли бы насытить потом воспитанники предлагаемого мною приюта.

Дело в том, что многие увечья, совершенно лишаящие человека трудоспособности, не мешают ему сделаться прекрасным музыкантом и даже певцом, если у него есть хоть маленький слух и голос, что довольно часто бывает среди наших земляков.

Так, музыкантами могут быть:

- 1) Совершенно слепые;
- 2) Безногие;
- 3) Слепые и безногие;
- 4) Потерявшие по 2 пальца (кроме среднего и указательного) на каждой руке;
- 5) Слепые, безногие и потерявшие по 2 пальца (т.е. почти ни на что не пригодные).

Если в предлагаемый мною приют принять 20 человек со слухом, лишившихся всех своих членов кроме рук, то все же из этих абсолютных инвалидов года через 2, а иногда и раньше, можно сделать очень ценных и полезных работников, обучив их игре на некоторых инструментах и, если возможно, то и пению.

Если уважаемое Собрание согласится с моим предложением и найдет возможным открыть в недалеком будущем такой приют в г. Золотоноша, то я со своей стороны предлагаю безвозмездно не более как за два года обучить 20 человек инвалидов в проектируемом приюте игре на следующих инструментах: 1) бандуре или кобзе; 2) лире или реле; 3) цымбалах; 4) мандолине.

Обучить берусь настолько, что они смогут потом выступать не только в качестве деревенских музыкантов на свадьбах и вечеринках, но и в будущих народных домах, исполняя танцы, исторические думы и другие музыкальные вещи.

Единственным условием ставлю, чтобы у призреваемых инвалидов был слух и они сами были из Полтавской губернии, т.е. знакомые с местным бытом и обычаями, а также были не старше 30 лет.

Указанные мною инструменты принадлежат к таким, на которых не мешает играть ни слепота, ни отсутствие ног, ни даже отсутствие двух пальцев, кроме вышеуказанных, на обоих руках.

Кроме того, все приведенные инструменты не трудны, не дороги, портативны и весьма пригодны для исполнения наших обрядовых мотивов, танцев и песен.

Таким образом, если будет учрежден проектируемый мною приют-музыкальная школа, земство не только сделает доброе дело вообще и выполнит свой долг перед Родиной, но и для себя приобретет со временем необходимых культурных работников, в которых так нуждается наша темная деревня, которые помогут селянам приятно и разумно проводить свои досуги.

Эти будущие музыканты смогут потом не только нести свои прямые обязанности при народных домах, но в некоторых случаях и вообще заведывать этими учреждениями, что уже и материально облегчит земство, сделавшее доброе дело, ибо инвалид едва ли потребует то жалование, которое пришлось бы платить неинвалиду.

Теперь перейду к самому больному месту моего проекта. Для приюта прежде всего необходимо помещение, а затем нужна и известная сумма на содержание инвалидов. Особенно это является счекотливым вопросом в наше время, когда земству и без того приходится тратить больше обыкновенного.

О стоимости помещения для приюта – не берусь вам говорить, во-первых, не чувствуя себя вполне компетентным, во-вторых, в виду того, что теперь цены на квартиры и на строительные материалы ежедневно непостижимо поднимаются.

Думаю, впрочем, что временно подходящее помещение можно было бы нанять рублей за 500 в год.

Что касается содержания инвалидов, то, принимая во внимание существующие цены на продукты питания и одежду, могу с уверенностью сказать, что каждый инвалид обойдется не дороже 200 руб. в год. Следовательно, содержание 20 человек в год обойдется около 4000 руб., а за два года содержание всего приюта будет стоить: 8000 руб. проживание и 1000 руб. на наем помещения, т.е. около 9000 руб.

Цифра эта будто не маленькая, но если принять во внимание, что устройством проектируемого приюта 20 бедных семейств будет избавлено от тяжелой обузы, что эти инвалиды пожертвовали всем для родины, что, наконец, эти 9000 руб. из беспомощных калек, обузы для родных и общества, сделают полезных работников для этого общества – то указанная сумма, пожалуй, покажется даже чрезмерно ничтожной. Если же иметь в виду, что через два года каждый из этих калек сможет не только сам себе зарабатывать на хлеб, но и, сделавшись заведующим народным домом или даже просто музыкантом при народном доме, сможет избавить земство от траты на наем заведующего или музыканта более дорогого – то означенная сумма будет совершенно незаметна для земства, бюджет которого – около миллиона.

Кроме того, вышеозначенная сумма в 9000 руб. может быть значительно уменьшена притоком добровольных пожертвований. Не берусь учитывать их, но считаю своим долгом заявить, что не раз встречался с людьми в Золотоношском уезде, которые не только обещали помочь

устройству приюту—музыкальной школы, но и сами далеко до войны являлись инициаторами этого дела, ставя единственным условием, чтобы школа давала музыкантов для деревни, которая так нуждается в музыке, этом высоком и культурном развлечении, воспитывающем и облагораживающем душу человека, понятным самому темному обывателю.

Вот все, что осмеливаюсь предложить уважаемому Собранию, глубоко веря, что найду в лице его членов и поддержку моему скромному проекту.

Коли ми познайомимося з історією культурних народів, то побачимо, що всі вони того й були, того й стали культурними, що нарешті звернули найбільшу увагу на свою шкільну, так і позашкільну освіту.

Особливо се треба пам'ятати нашому українському народові, який од природи своєї дуже здатний і до освіти, і до культурного розвою, але, дякуючи всяким утичкам та безглуздим заборонам царського уряду, не тільки за останні 200 років не пішов уперед по дорозі освіти, а навіть загубив те, що був придбав за часів свого самостійно-автономного життя.

Зараз наш великий 35 мільйонний народ, не дивлячись на свій природний хист до науки та талановитість – один з самих темних народів Московської Держави!

Це чує сам народ. Де тільки єсть хоч маленька змога, так всі сили напружують, аби дати дітям кращу освіту. По селах, по волостях, аж криком кричать та просять будувати школи та училища.

Хоч і дуже важне і святе діло освіта дітей, хоч і потрібне це народові, як вода потрібна рибиці, та тільки освіта дітей ще не все.

Ця освіта дасть гарні наслідки колись, а зараз нам теж без краю потрібно якнайшвидше та якнайкраще просвітити наш темний рідний народ, зазнайти його з тими питаннями, які хвилюють весь мир, в яких неодмінно повинен добре розбиратися кожен громадянин того народу, який не хоче знову попасти у неволю, знову стати чужим попихачом та приймаком у своїй рідній хаті.

Се ж можна зробити тільки позашкільною освітою і допомогти цьому – найперший, найголовніший та найсвятіший обов'язок кожного освіченого та інтелігентного українця, який не зрадив своєму народові.

¹⁹⁵ М. Д. [Без назви] / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 7, 5 липня. – С. 1–2.

Не всі можуть зробити багато, але кожний може зробити хоч трохи, по мірі сили своєї.

Особливо повинні жваво братися до діла освіти та народу ті просвітні організації, які зараз існують по містах і селах.

Найбільше се, звичайно торкається «Просвіт», яких багато в останні часи позасновувано по селах.

Але кожна Просвіта – ніщо, коли в неї нема книжок та газет, коли вона не дба про те, щоб читали б потроху або слухали якихсь читачів, коли самі неграмотні.

Тільки на жаль зараз майже неможливо ніде дістати путньої книжки, яка б зрозуміло говорила про ті питання, що хвилюють наших людей.

Спрос на книжки небувалий. Що виходе з друкарень, те зараз же розхватається майже на місці, до сел же ледві-ледві та й то коли-не-коли дійде що небудь, а селам сі зрозумілі книжки найпотрібніші.

Маючи все це на увазі, Золотоношська Просвіта почала видавати ряд книжок, написаних простою, зрозумілою для народа мовою, які розказують про все те, що треба знати народові.

Але мало хто про се знає, хоч і були про се оповістки в газетах.

Сільські Просвіти! Ваш священний обов'язок подбати про те, щоб книги доходили до сел, щоб люди привчалися читати їх.

Звертайтеся до Золотоношської Просвіти. Вона радо даватиме сільським просвітам книжки свого видання на комісію зі знижкою 10%. Сим ви допоможете поширенню книжок поміж селянами, сим ви самі трохи заробите, а головне дасте змогу Золотоношській Просвіті видати ще кілька книжок, потрібних для народа в сей урочистий час, коли сам народ повинен скувати свою долю, як не хоче зостатись у темряві та неволі.

Подбайте ж про рідний народ, сільські Просвіти. Се ваш святий національний обов'язок!

Час не жде!

Земля і воля чи воля і земля¹⁹⁶

Головним гаслом наших днів, яке зараз найбільше хвилює широкі верстви нашого селянства, се єсть поклик «земля і воля». Та й справді ця коротенька формула цілком і зрозуміла й близька нашому селу, яке доволі вже натерпілося і од свого безправ'я та темноти, і од своїх злиднів.

Але два слова цієї коротенької формули не однаково глибоко пройшли в душу навіть цілком свідомого селянства.

Так, почніть балакати про землю та волю серед селян, і ви побачите цікаву річ. Коли ви балакатимете про землю, то всі вас будуть пильно слухати, щоб ви не казали. Аж очі блищатимуть у більшості слухачів. Коли ж ви торкнетесь тільки волі або перейдете од землі до волі, то все напруження слухачів зразу зменшується. Нема вже тієї німої тиші, нема вже того блищання очей. І слухають і згоджуються, що воля теж неодмінно потрібна, але ясно видно, що се слово не таке рідне та зрозуміле. Як слово «земля».

І се робе дуже прикре вражіння, бо кожному освіченому чоловікові цілком зрозуміло, що воля без землі може бути, але землі без волі ніхто ніколи ні од кого не доб'ється і не получе, коли не мав. Навіть без волі і маючи землю, не зможеш нею скористуватись.

Згадаймо, що було років 60 назад, коли майже весь люд Великоросії і велика частина селян нашої України були кріпаками. Тоді ж у кожного кріпака було землі доволі та не було в нього волі, і через те і земля та йому нічого не допомагала. Кріпакам із землею жилося мов у пеклі, бо що хвилини його давив повновладний його господар пан-поміщик, який мав право не тільки забрати у кріпака все, що тому вродила земля, а й самого кріпака-хлібороба продати, або оддають якусь худобину другому панові-поміщикові. Впала кріпацька неволя, але разом з тим поменшало й землі у

¹⁹⁶ М. Д. Земля і воля чи воля і земля / М. Д. // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 24, 7 вересня. – С. 2.

визволених кріпаків, бо дали їм в наділи не всю землю, якою вони користувалися до волі, а тільки такі шматки, які потрібні для ведення господарства. А декому з їх і зовсім нічого не дали. Але, давши волю, ніхто і не подумав навіть закріпити сю волю освітою народою. Навпаки, старий царський уряд напружував всі сили, щоб не допускати саява освіти до села. Особливо завзято проводилась така лінія у нас на Україні, де навіть ті школи, які повідкривались, були на чужій для українців мові, малозрозумілій людям, а дітям-школярам і цілком незрозумілій.

І що ж вийшло. Сільський народ був вільним на папері та невільним в дійсності. Земські начальники, поліція та інші урядові опікатори народу опекали його так, що він не смів і ворухнутися. Темнота ж до краю попсувала та засліпила народ. Через неї люди перестали навіть розуміти, як потрібна воля для життя і як усе життя буде залежати від волі.

Будь у визволеного з кріпацтва народа справжня воля, тоді б він добився освіти, а з освітою найшов би собі шлях до кращого життя. Не шкодило б тоді йому ні малоземелля, ні злидні, ніщо.

Народ навчився б добре обробляти землю і тоді земля давала б урожаї удвоє та утрьох кращі; більш освічені з народу взялися б за різні підприємства та комерцію, чим би і собі добре зробили і дали заробіток другим. Цим підприємцям зовсім би не потрібна була земля і навіть їхні невеличкі клаптики дали б користь народу, бо збільшили б площу селянського володіння землею.

Нарешті впали кайдани царського уряду, і народ має справжню волю без опіки земських начальників та поліції. Сам народ тепер повинен будувати своє життя. Сам народ викинув гасло «земля і воля». Але далеко було б краще для народу, якби в цім гаслі були переставлені слова, аби всі одностайно гукали «Воля і земля», а не так як гукають зараз. Бо воля се саме найголовніше, без неї, як без повітря та хліба,

не тільки не можна надіятись на краще, або навіть жити не можна по-людському.

Через те аж страшно іноді робиться, коли бачиш, що багатьох селян так затемнено очі землею, що за нею вони зовсім забувають про волю, без якої ніякої землі селянам і увісні не бачить.

Бо без волі, навіть одержавши землю, селяни її швидко знову загублять або не зможуть скористуватись з неї, як се не раз бувало. Через те святий обов'язок кожного свідомого чоловіка з'ясувати селянам, що таке воля, що ся воля політична саме головне, саме драгоцінне з придбань нашої Революції. Щоб селяни нарешті зрозуміли, що найбільше вони повинні оберігати волю, коли справді хочуть добра собі, своїм дітям та всій матері Україні. Бо як не вбережуть волі, то й із землі нічого не получат, хоч би й землю навіть получили.

Тільки коли кожний розумітиме, що гаслом нашого часу повинен бути поклик «Воля і земля», то тоді можна бути цілком спокійним і за нашу отчизну, і за наш бідний працюючий люд.

Загальне зібрання Золотоніської Просвіти, яке відбулося 19-го юня, ухвалило доручити Раді Просвіти улаштувати у городі і в повіті ряд лекцій про автономію України і інші справи, цікаві для нашого народу. Доручаючи Раді виконати сю постанову, загальне зібрання, між іншим, постановило, щоби Рада звернулася до всіх сільських Просвіт повіту і попрохала їх негайно повідомити Раду Просвіти про своє існування, а також про те, чи чита хто лекції в тих селах, де єть Просвіти і, коли читають, то хто і про що чита. Взагалі, щоб Рада Золотоніської Просвіти навела самі точні справки про просвітницький рух в повіті, про становище Просвіти інших просвітних сільських організацій.

Повідомляючи громадян про сю постанову, щиро просимо всіх, хто дійсно хоче добра рідному народові і дба про його освіту, негайно листами повідомити Раду Золотоношської Просвіти (г. Золотоноша, Переяславська вулиця, книгарня Просвіти, біля земського аптекарського складу. В Раду Просвіти) про існування в тому чи іншому селі Просвіт, про їх діяльність і матеріальне становище, про всякі просвітні заходи по селам, як Просвіт, так і окремих людей.

Окрім того, Рада просе всіх сільських просвіт повіту негайно вибрати по одному представнику і повідомити про ім'я, про звання й адресу цього представника Золотоношську Просвіту. Се Раді потрібно на те, що коли будуть улаштовані у Золотоноші лекції, відповідно постанові загальних зборів просвітян, то Рада буде запрошувати сих представників сільських просвіт на ті лекції, щоб сільські Просвіти могли потім знати через своїх представників, що діється у Золотоношській Просвіті і змогли скористатися з того.

З великою повагою Голова Ради Золотоношської «Просвіти» М. Злобинців.

¹⁹⁷ Злобинців М. Пани-брати українці! / М. Злобинців // Вільне слово. – Золотоноша, 1917. – № 5, 28 червня. – С. 1.

Коли Україна рішуче заявила, що хоче і має право на Автономію — як те листя з осені, посипались тоді обвинувачення на голову нашого народу, який ніколи не брав і не хотів нічого чужого, який тільки захотів зараз вернути свою батьківщину, бо без неї йому нема долі!

Особливо багато нарікань викликало бажання солдатів українців виділитися в окремі полки.

Що тільки не казали, якою грязею не обмазували сих славних вояків, вірних синів України, вірних, чесних та певних оборонців усієї держави Московської!

Але діло вище та дужче всіх брехень!

18-го юня наше славне військо під рев гармат, під брязкот зброї знесло, змело три ряди ворожих окопів, захопило біля 10000 бранців німців та австрійців і прорвало німецький фронт.

Зо сміхом йшли лицарі на смерть, з веселим посміхом сіяли серед ворогів смерть та переляк, з веселим обличчям самі умірали за рідну землю!

Хто ж сі славні вояки-лицарі?

Се були наші брати-українці, се був 6-й корпус, який складається виключно з українців, який поповнюється виключно українцями!

Пам'ятайте се! Пам'ятаймо, що в той час, коли на всіх ще наших фронтах тихо сидять у окопах, або навіть де-інде може й братаються потай з німцями, наші українські корпуси 6-й, 17-й та 41-й, укомплектовані виключно з українців, прорвали ворожий фронт!

Вони пішли на смерть за рідну землю, вони пролили свою кров, поклали свої голови в страшному бої за долю всієї Московської держави!

¹⁹⁸ М. Д. Наше військо — наша слава / М. Д. // Вільне слово. — Золотоноша, 1917. — № 52, 8 червня. — С. 2.

І їм було любо вмерти! Над ними маяв український прапор, вони знали, що їхня смерть зміцнить долю і волю матері України!

Слава вам, брати-герої, ваша пам'ять не загине ніколи!

Ваша геройська смерть, ваше славне діло, найкраще свідчать про те, хто такі українці, чого вони хочуть і нащо вони здатні, коли знають, що за їх плечима доля та воля матері-України!

Сміло ж гукнемо, як колись гукали наші славні прадіди, йдучи на бій

«Вдарим разом з гарківниць

Блиснемо шаблями!

Блиснемо шаблями!

А чи пан, чи пропав,

Вкраїна за нами!

Гей, уте, хлопці, до зброї!»

I

Мій рідний народе! І великі і страшні часи пережива зараз наша земля.

Великі та славні ці часи тим, що всі ми тепер стали не рабами, а вільними громадянами, і самі повинні пострійть свою державу так, щоб у ній усім жилося добре. Страшними ж часами я зву сі часи через те, що сама маленька наша помилка може потім принести велике лихо сотням тисяч людей. А ще страшніші сі часи через те, що лютий ворог стоїть на нашій границі. Крий Боже, зробиться у нас якийсь непорядок, не помиримся чи підемо один на одного – то тоді всьому край навіки. Пропала тоді і наша молода воля, пропала тоді і надія на кращу долю, бо навіки зостанемося німецькими рабами, навіки будемо злиднями під чобітьми німецького уряду. Не дай Бог якого розбрату поміж нами, то забере нас тоді німець, як курчат голими руками.

Через те, брати, вашою долею благаю вас не сваріться хоч ради долі дітей ваших. Невже ж ви хочете занапастити їх навіки?

Бо добром та миром ми швидко утворимо добрий лад у нашій землі, а сваркою та бійкою тільки самі себе оддамо навіки у німецьку неволю! Мій рідний, коханий народе! З покон-віку українці славилися своїм розумом. Через те сміло гукаю до всіх чесних та розумних людей! Брати, не попустімо загинуть землі нашій, спиняймо тих, хто нацьковує братів на братів, придержуймо тих, хто мало зна, а багато кричить, бо багато тепер таких розплодилося. Треба діла, треба знання, а не крику. Щоб хоч трохи допомогти людям, і складаю сю невеличку книжечку, бо не раз бачив, що багато людей кричать за те, чого зовсім не знають і часто обіцяють людям те, чого і самі не мають, чого й достать часто не можна.

¹⁹⁹ Злобенців М. Про землю / М. Злобенців. – Золотоноша : друк. Лепського і Вурмана, 1917. – 18 с.

II

Не тільки зараз, а вже давно кращі люди почали думать про те, як би то зробити так, щоб побільше було правди та долі на землі.

Багато було казано з приводу того, дещо з казанного пробували, дечого ще і не пробували, дещо на ділі вийшло гарним, а дещо і не прийнялося.

Наших селян найбільше цікаве зараз земля. Та тільки як не дивно воно, а мало хто добре знає все про землю, навіть з тих, що їздять по селам промовляти до селян.

Одні кажуть – усе одібрати, другі кричать – нічого не давати, треті – радять викупати, четверті – арендовать, і багато дечого кажуть, а коли б спитати кого по совісті, то мабуть би багато не сказали б, де сама правда! Подаю тут декілька думок та дослідів професора К. Т. Воблого, не багато тут є, та все ж краще щось, ніж зовсім нічого. Воно хоч трохи допоможе темним людям розібратися, як воно треба зробити, щоб і усім було добре, і щоб нікого не обидить, бо то не царство, де одним добре, а другим життя нема!

Земельне питання для нас українців дуже важне.

В старі годи за наших пращурів діло з землею було дуже просто. В населених містах у всякого було землі доволі, коли ж де ставало тісно, то під боком були вольні землі, куди й виселялися всі, хто хотів.

Князі, які тоді правили нашою землею, не дуже встрявали у громадські розпорядки. Вони тільки судили, заправляли військом, та збирали дань (податі) з народу. Тоді було хто скільки взяв собі землі, того вона й була, бо людей було мало, а землі багато. Були і у князів землі, і по багато було, та те тоді нікому не шкодило.

На тих княжих землях часто жили вільні люде, які дещо платили князю, часто-ж князі селили там своїх рабів, оці вже раби робили виключно на князя і не мали свого нічого.

Коли на нашу землю у XIII віці наскочили татари, то вони не тільки геть чисто сплюндрували нашу землю та порозганяли по лісам та болотам людей, а і повигоряли або побили майже усіх князів українських.

Через деякий час люди почали поправлятися, та вже тоді інше пішло, бо не було ні князів, ні рабів, а залишилися одні вільні люди.

Скоро нашу Україну приєднала до себе Литва, а потім, як Литва з'єдналася з Польшою, то й ми Литвою стали управлятися польськими королями.

Під Литвою нашому народові жилося добре. Литва, як і колишні князі наші, не дуже то мішалася у наші розпорядки, але під Польшою стало жити далеко гірше. Польський король став частенько давати різним польським панам права на ту чи іншу землю. Часто на тих землях вже жили наші люди. Пани стали вимагати від тих людей панщини, доводячи, що то їхня земля, а люди не хотіли того слухати, бо лічили ту землю своєю власністю. Через те часто у нас на Україні бували повстання проти поляків, в яких щастя поперемінно було то на нашому, то на польському боці.

Нарешті у 1648 році Гетьманові усієї України Богданові Хмельницькому пощастило зовсім визволити нашу Україну з-під польського ярма, повигонивши геть з України усіх польських панів.

Знову наша земля стала вільною. По всій Україні не було ні пана, ні холопа. Усі були вільними козаками, які самі собі наставляли уряд, самі собі робили закони, самі поряdkували своїми справами, і в тім числі і землею. А землю тоді козаки розпоряджались ось як. (Аркас. Іст. України).

Усякий узяв собі ту землю, на якій жив раніше, у власність.

Всі землі, які залишилися вільними, були названі військовими землями і ними заправляла виборна козацька старшина. Всі прибутки з тих земель ішли на Українські потреби військової Української скарбниці. Коли кому не

хвatalo землі, або хто хотів нарубать дерева у військовому лісі, то він звертався до своїх виборних, і вони вже одводили тому землю чи дозволяли рубать дерево.

Так тяглося довго. Та тільки стала знову насувать хмара на нашу землю. У 1654 році гетьман Богдан Хмельницький з'єднав нашу Україну з Московським царством. Коли гетьман Хмельницький єднався з Москвою, то Московський цар Олексій Михайлович пообіцав, що не буде встривать у наші Українські розпорядки. Та тільки слова свої він не додержав. При йому потроху, а при його нащадках уже і дуже, посунули на нашу вільну землю Московські бояре. У Московщині завжди були пани та кріпаки. Сі бояре, що почали селиться на Україні, почали приводить з собою і кріпаків. Царі Московські почали незаконно давати цим боярам права на наші військові землі. У гетьманів України не було тоді вже такої сили, щоб оборонять наші вольності, то вони і мусили коритися незаконним вчинкам царів.

Тим більше, що вільної землі тоді було багато і не дуже за нею жаліли. А тут ще й наша власна козацька виборна старшина, розласувавшись на життя московських бояр, почала і собі випрошувати у царів права на ті чи інші вільні землі. Царі ці права дуже охотно давали, бо у перше – то була не їхня земля і нічого їм не коштувала, а у друге – їм більшою на очі були наші українські вольності і дуже кортило завести у нас такий самий лад, який був і у Московщині.

Так тяглося до цариці Катерини II. Ся цариця зовсім зруйновала наші українські вольності, скасувала гетьманів і знищила Запорізьку Січ, пороздаровувала вольні запорожські землі німцям-колоністам та усяким своїм прихильникам і завела у нас на Україні такий самий лад, який був і в Великоросії.

При їй з'явилося у нас на Україні кріпацтво.

Тільки в 1861 році наш нарід здихався тієї неволі, дякуючи цареві Олександрові II.

Те становище наших земельних справ, яке ми зараз маємо, іде од часів царя Олександра II.

III

Коли царь Олександр II надумав дати волю кріпакам, то тоді майже вся земля у нас на Україні була в руках панів або в руках Російської казни. Невелика частина тільки землі була в руках козаків, яких не повернули у кріпаки.

Коли об'явили кріпакам волю, то їх наділили і землею, на якій вони жили, одібравши ту землю за викуп од панів. Коли хто з кріпаків згоджувався брати замісто цілого наділа $\frac{1}{4}$ його часть, то такому давали ту $\frac{1}{4}$ наділу дурно.

Середній наділ на ревизьську душу був такий.

1. для панських кріпаків – $3 \frac{3}{5}$ десятин.
2. для удільних кріпаків – $4 \frac{4}{5}$ десятин.
3. для казенних кріпаків – $5 \frac{9}{10}$ десятин.

З початку сі наділи цілком задовольняли земельну потребу людей, але чим далі, то трудніше стало жити, бо народу більшало і земля розділялася.

В 1860 році у Великоросії приходилось середнім числом $4\frac{4}{5}$ десятини на ревизьку душу, у 1900 ж році вже на душу виходило середнім $2 \frac{3}{4}$ десятини. У нас же на Україні в 1900 році на душу приходилось ще менше, а іменно $1 \frac{1}{2}$ – 2 десятини.

У нас, наприклад, у Полтавщині, 46% чи тобто майже половина селянських дворів не може прохарчуватись своїм наділом.

Воно зрозуміло, коли згадаємо, що в 1860 році в Європейській Росії було 59 мільйонів душ, а тепер їх стало аж 140 мільйонів. Людський прирост у нашій державі найбільший за всі другі царства, щороку на кожну 1000 людей прибавляється 16–17 чоловік.

Часто доводиться чути, що в Росії багато вільних земель. Це й правда і неправда. Діло в тому, що в Росії більше землі,

ніж у других странах, та тільки між тією землею дуже багато такої, яка непригодна для господарства.

Найгустіше ж народу у нас на Україні.

От по скільки людей приходить на кождою квадратну версту по різним українським губерням:

1. Київська – 109 чоловік.
2. Подільська – 107 чол.
3. Полтавська – 86 чол.

Ще цікавіше буде, коли ми подивимось, скільки приходить хліборобів на кожні 100 десятин пахоти у нас і в інших странах:

1. в Європейській Росії на кожні 100 десятин пахоти приходить хліборобів – 136 чол.
2. у Германії – 107 чол.
3. у Франції – 84 чол.
4. у Англії – 79 чол.

Ці числа можуть здатися дивними, коли ми пригадаємо, що в Росії взагалі приходить середнім 29 чоловік на 1 квадратну версту, тоді як у

1. Франції на 1 кв. версту приход. – 73 чол.
2. у Германії ж аж – 120 чол.

А то це стане цілком зрозуміло, коли ми згадаємо, що у нас народ дуже темний та неосвічений, не зна ніяких ні ремесел, ні майстерств. Через свою темноту йому й застається одно тільки – земля, через що у нас так багато і приходить хліборобів на 100 десятин пахоти, хоть народу у нас і далеко рідше, ніж у других странах.

Так у Германії народу учетверо густіше, ніж у нас, а тим часом німцям не то що не тісно, а ще й нехвата робочих. Щороку до війни у Германію ходили на заробітки сотні тисяч поляків, наших братів Галичан з Австрії та й наших таких чимало.

Це все через те, що у Германії народ учений, освічений; там багато фабрик, заводів, майстерських. На ці заводи та фабрики треба багато людей. Заробітки на заводах ліпші, ніж

з хліборобства і через те багато народу з охотою кидало землю та йшло на фабрики. Через те в Германії не тільки тісно людям, а ще й навпаки, не хватало робочих рук, не дивлючись на те, що в Германії народу густіше учетверо, ніж у нас.

Так же само, як у Германії, і по другим странам.

Старий наш уряд пробував допомогти селянам і став переселять малоземельних у Сибір, де землі дуже багато.

Та тільки робив се він дуже недотепно. Через це з того переселенія мало що путнього виходило. Щороку треба було переселять до 2,000,000 душ, а наш старий уряд, жаліючи грошей, переселяв не більше 1000000, та й то не вдало. Одним переселенням взагалі трудно було запобігти лихові нашого малоземелля, бо все одно народу більше щороку, а землі одинаково. Треба було подивитися і на другі держави, і зробити так, як там, тобто підняти промисловість. Краще освітити народ, збільшити число фабрик та заводів, одчинити побільше ремісничих шкіл, та до цього наш уряд не додумався.

Аби се було б зроблено, то у нас би тоді не тільки не було земельної тісноти, а навпаки, не хватало б народу, бо більша частина селян пішла б на фабрики та заводи, як це стало у других странах Германії, Англії та Франції, бо на фабриках і заробітки далеко більші, і робота не така чорна, як біля землі.

Старий уряд ще дечим приходив на поміч малоземельним селянам. Він одчинив крест'янський банк, щоб тим допомогти селянам купувати землю у панів, купців, козаків та інших більш земельних людей. Крест'янський банк дуже допоміг селянам накопити земель.

З 1883 року по 1912 рік при допомозі крест'янського банку селяне купили коло 16 мільйонів десятин землі.

В останні роки при допомозі селянського банку щороку купували більше 1 мільйона десятин землі у багатших на землю людей.

Тільки ж із крест'янським банком нарешті вийшла біда. Селяни попіднімали таку високу ціну на землю, що та земля не видержувала часом самого проценту. Через це багато людей, накупивши землі при допомозі крест'янського банку, нарешті позакручувались так, що і землю продали.

Отак зараз стоїть у нас земельна справа.

Тепер подивимось, скільки є в Росії (європейській) землі казенної, панської та хліборобної.

По переписам 1905 року земля розподіляється так:

1. Казенних земель – 138 міл. десятин.
2. Крест'янських надільних – 139 міл. десятин.
3. Часновладільчих (поміщицьких, козачих, селяських, купецьких та і інших) – 102 міл. десятин.
4. Удільних – 8 міл. десятин.
5. Монастирських, городських, військових – 8 міл. десятин.

Як бачимо, вільних земель (казенних та удільних) таки чимало, цілих 146 мил. десятин. Та тільки на лихо велика більшість цих земель не годна для хліборобства. До 60 мільонів десятин казенної та удільної землі припадає на болота, тайгу та тундру, тобто на землі зовсім не здатні для хліборобства, на яких тільки і може рости ліс, та і то не скрізь. Остання казенна та удільна земля, хоч годна для хліборобців, але майже вся під лісами, яких не можна повирубувати, бо через те буде велика шкода всій нашій державі.

Взагалі з всієї казенної, удільної та монастирської землі, годної для хліборобства, без шкоди для держави можна виділити не більше 10 мільонів десятин.

Тепер роздивимось часновладільчеську землю.

Усієї часновладільчеської землі, як ми вже казали, є 102 мільйона десятин.

З цієї землі належить:

1. Дворянам – 53 міл. дес.

2. Селянам – 13 міл. дес.
3. Купцям – 13 міл. дес.
4. Міщанам – 4 міл. дес.
5. Духовенству – 3 міл. дес.
6. Громадам і товариствам – 16 міл. дес.

З цих останніх 16 мільйонів десятин до 12 мільйонів десятин належать крест'янам. Таким побитом селянам взагалі належить 25 мільйонів десятин землі.

Середній розмір земельної власності такий:

1. Для купців – 564 десятин
2. -//- дворян – 496 -//-
3. -//- міщан – 44 -//-
4. -//- духовенства – 34 -//-
5. -//- селян – 27 -//-

Коли ми возьмемо всі справки за 1863 рік і за 1912, то побачимо, що за цей час площинь дворянських земель дуже зменшилась, а селянських навпаки виросла.

У 1862 році в руках дворян було 87 міл. десят., а в 1912 у них зосталось усього 44 міл. десятин. Тобто за 50 років дворяне продали купцям та селянам половину своєї землі.

Зараз, як ми казали, у частних власників не селян у руках остається коло 70 мільйонів десятин (дворянської, купецької, міщанської і духовної). Але чимала частина цієї землі теж або під лісами, або не годна для хліборобства.

По підшоту Кауфмана у частних властників не селян у руках годної для хліборобства землі всього на всього 35 мільйона десятин.

По підшотам того же самого Кауфмана для того, щоб кожному селянину дати стільки землі, скільки давалося, коли давали кріпакам волю, тобто щоб у кожного хлібороба стало по 4 десятини середнім числом на кожну ревизьку душу, то треба ще 77 мільйонів десятин землі.

Єсть же цієї землі в руках частних власників не селян вкупі з годними для хліборобства казенними та удільними землями всього-навсього 44 міл. десятин.

Таким побитом, щоб хоч на час задовольнити землею всіх хліборобів так, як були вони задовольнені в 1861 році, треба 77 мільйонів десятин; єсть же її в руках не селян всього 44 мільйона десятин. *Тобто нехвата 33 мільйона десятин, не хвата навіть тоді, коли б усю чисто землю, яка тільки де не єсть годна для хліборобства, передать до рук селянам-хліборобам.*

Між іншим, зараз у нас на Україні приходить ся на кожний двір не більше 3 десятин середнім числом.

IV

Як же його допомогти тепер нашому малоземельному хліборобу?

Є багато учених людей, які бралися придумати щонебудь, щоб допомогти малоземельним селянам, єсть і цілі партії, які хотять різними способами поладнати земельні справи.

Зазначимо тут з тим, що радять зробити деякі партії, особливо з тих, які мають зараз найбільшу силу.

Наперед повинен сказати, *що ні одна ще партія не розробила як слід питання про землю. Всі тільки понамічали де що, а останнього слова ще не сказав ніхто, бо розібраться як слід у земельному питанні дуже трудно.*

1) *Соціалісти-революціонери* кажуть, що всю землю треба націоналізувати.

Це значить, що всю землю, яка тільки де єсть і у панів, і у купців, і у козаків, і у селян-хліборобів треба одібрати у казну. Коли се стане, то тоді вже казна даватиме кожному чоловікові, який захоче обробляти землю стільки тієї землі, скільки буде, але найбільше того, що той чоловік сам може обробити, бо наймать кого-небудь тоді не дозволятиметься. Людина, яка возьме землю, доти володітиме нею, доки буде обробляти, коли ж не захоче обробляти або не здужатиме, то

казна тоді одбере ту землю і дасть кому-небудь другому, хто захоче.

2) *Соціалісти-демократи* кажуть, що землю треба соціалізувати.

Це значить, що знов таки треба одібрати усю землю у всіх чисто людей – і у панів, і у хліборобів – і зробити її державною власністю.

А потім тією землею будуть порядкувати сільські громади чи комітети. Вони будуть давати ту землю усім, хто захоче оброблять, але знову не більше, ніж одна людина може обробити. Коли людина, яка взяла землю, перестане її оброблять, її оддадуть комусь другому.

Як бачимо, се майже те ж, що кажуть; соціалісти-революціонери.

Різниця тільки в тому, що землею порядкуватиме не держава (чиновники), а волосні чи сільські комітети.

3) Українські Радикали-Демократи (ся партія виключно українська, веде своє начало од славного українського філософа і письменника М. Драгоманова. На користь її дуже багато робив професор Іван Франко).

Вона каже от що:

а) Усі землі – казенні, удільні, монастирські й церковні – повинні перейти хліборобам, порядкувати ж цими землями повинні сільські громади чи волосні комітети чи округи.

в) Для селян-хліборобів держава повинна викупить поперед усього всі ті землі, які їх власники самі не обробляють, а здають в аренду. Чим більше в кого заберуть землі для хліборобів, тим дешевше йому треба заплатити.

Але селянам земля оддається дурно, на викуп же земель держава достає гроші з побільшених аналогів на прибутки великих фабрикантів та інших дукирів.

с) Всі води й ліси повинні стати громадськими.

д) Так як землі, як ми вже бачили, все одно не стане на всіх, то радикали-демократи хотять зробити так, як це робилось у других державах, а іменно – поширити освіту,

збільшувать число спілок, фабрик, майстерських і т. ін., щоб цим дати роботу тому народу, що нарождатиметься.

Взагалі українська радикально-демократична партія дуже схожа своїми поглядами на погляди російських трудовиків та народних соціалістів.

Єсть ще чимало партій, але ці три найголовніші для нашого краю.

Як бачимо, ні одна з партій не каже цілком докладно про всі дрібниці земельного питання, а тільки намича головні віхи.

Взагалі земельне питання – це найважче питання у світі, до його не можна просто підходити, над цим треба довго ще поподумати найрозумнішим людям, то тоді може що путне й вийде.

Тепер повелося так: одні кричать одібрати усю землю, другі лементують не давати ні ступня, а воно й те й те дурниця. То кричать так або зовсім темні, або дурні, або злі люди, яким треба тільки зчинити бучу поміж людьми. Земельне питання тим важче, що на всіх часновладільцеских землях страшенна сила долгів, до 2 ½ мільярдів рублів і багато грошей під землю позичено у французів та других народів. Ці ж за свої гроші постоять напевне.

V

Деякі розумні люди надумали і спробували вже багато способів, які зменшують земельну тісноту. Так усім відомо, що чим краще оброблять землю, то тим вона більше даватиме. Для того, щоб добре оброблять землю, треба трохи й учитися. Через те чим більше освічені де люде, тим краще вони обробляють землю і тим більше мають з неї користі.

От які урожаї з десятини у других странах, більше освічених, і які урожаї у темних людей.

1) В Англії на десятину роде – 126 пуд.

- 2) В Германії – 108 -//-
- 3) У Франції – 85 -//-
- 4) У Австрії – 80 -//-
- 5) В Європ. Росії усього –46 -//-

Тут ясно видно, що через одну нашу темноту у нас роде хліба утрое менше, ніж у Англії. *Аби ми були більше вчені, то наша земельна тіснота одним тим поменшала б утрое.*

Земельну тісноту зменшує заведення фабрик та заводів, бо тоді багато народу іде туди, кидаючи землю, яка взагалі дає менше заробітку, ніж фабрики.

Переселення теж дуже б допомогли б державі і людям, бо тоді б залюднялись пусті міста, зменшуючи тісноту. Та тільки переселення треба добре упорядковувати, а не робить так недотепно, як се робив наш старий уряд. Та тільки коли б у нас збільшились освіта та понастроювали фабрик, то тоді б і переселяться б нічого було, бо не тільки б не було тісно, навпаки, не хватало б робочих рук, як се зараз у Германії.

Там год ще 20 назад виселялось в Америку щороку до 200 тисяч народу, а тепер там не тільки ніхто не виселяється, а ще щороку туди находе багато тисяч народу з других стран на заробітки і всім їм знаходиться діло.

У других странах люди й самі дещо придумали, щоб не дробити земельних маєтків.

Так, у Франції кожний-селянин батько кида всю свою землю тільки одному сину або дочці.

Теж саме роблять і у нас у Прибалтійському Краї, земля вся цілком переходить од батька до одного з дітей, а останні діти виучуються або наділяються грішми. При такім способі користування землею чогось менше родиться дітей і через те народу не так швидко більшає.

Так, у Франції народу останні роки навіть меншає, а не більшає.

Потім завжди треба твердо пам'ятати нам усім, що ніякої великої перестройки не можна робить похапцем та дуже гостро. Все, що робиться раптом та дуже гостро, веде за

собою тільки колотнечу та нелад і не дає ніяких добрих наслідків. Се все пробовали у других странах та й закаялись, бо вийшло на гірше, а не на краще.

От послушайте, що каже славний по всьому світу соціал-демократ І. Маслов, який більше всіх у нас у Росії знає про землю і щиро хоче добра народові. Треба сказати, що він один з тих, у яких найкраще розроблена соціал-демократична програма щодо землі.

«Основою рішення земельного питання повинні бути не інтереси селян чи панів, а інтереси всієї демократичної Росії.

Всяке земельне переустройство повинно вести до процвітання нашу землю, а не до загибелі.

Виходячи з цього погляду, треба сказати, що вся земля повинна перейти в громадське польовання. Але виходячи з цього ж таки погляду, тобто бажаючи добра нашій рідній землі, не можна поки що рішучо казати проти найнаної праці робітників. Бо коли б ми зараз розділили всю землю і заборонили тим самим наймать робітників, то 1 мільон сільськогосподарських робітників остався б без шматка хліба, число ж пахоті в Росії дуже б тоді зменшилось».

Потім цей же Маслов каже, що для добра людей і всієї держави треба поки що одібрати землю для селян тільки у великих землевласників, а дрібних власників не займать, то інакше не тільки землі не добудемо, а й волю нашу загубимо, та й держава наша останеться без хліба. Землю одібрать Маслов раде непременно не дурно, а за гроші, тільки радить, щоб тім, у кого взято землі багато, платить менше, а тім, у кого взято її мало, платить більше.

Гроші ж на виплатку земель брать од поімушественного налогу, себто од панів та капіталістів.

Далі Маслов каже, що установчі збори (учредительне зібрання) не повинні цілком рішати земельне питання, а ще рішення всього про землю треба передати на крайові сейми, тобто що ми українці вже на своєму сеймі решемо, що будемо робить з нашою землею. (К. М. № 121. 1917).

Отак кажуть справді вчені та розумні люде, які по совісти хотять добра людям.

Через те, брате, не слухайте тих, хто тільки кричить, а нічого не зна. Криком та гармидером нічого вдіять не можна, бо од того тільки лихо виходе, сварки, та, крий Боже, бійки.

Ми тільки тут можем балакати та висловляти свої думки та побажання, а вже все діло буде вирішено не тут, а на установчих зборах (учредительне собрание), куди ми пошлемо наших найкращих, найрозумніших, найчесніших людей. Вони там уже все раздивляться і вкупі постановлять так, щоб і всім людям було добре, щоб і не обідить кого дурно, щоб і держава наша од того постановлення не мала шкоди.

А головне, храніть спокій, не робить насильства та дбайте про те, щоб у нас було якнайбільше хліба.

Пам'ятайте, що всі ті, що підбурюють вас на самоправство, то або дурні, або хитрі, злі люди, які хотять хитре скористуватися з вашої темноти.

VI

Щоб видно було, які землі і скільки їх єсть у нас на Україні, подаю тут декілька таблиць.

Табл. I.

Губернії	Земельні володіння взагалі				
	Число людей на 1 января 1914	Усієї землі	В тому числі		
			Землі казенної удільної, церковної, городської і монастир.	Надільні крістьянські землі	Часновладільчеські, панські, купецькі, і селянські
			У тисячах десятин		
Бессарабська	2530 т. душ	3835 т. десятин	315 т. десятин	1864 т. десятин	1656 т. десятин
Волинська	4080	5772	653	2299	2820
Катеринославська	3324	5571	231	2531	2809
Київська	4728	4624	424	2107	2092
Подільська	3952	3657	277	1754	1626

Полтавська	3754	4197	110	2195	1892
Тавричеська	2007	5259	535	1958	2766
Харківська	3403	4497	227	2663	1608
Херсонська	3619	6145	688	2291	3166
Чернігівська	3151	4384	229	2329	1826

Табл. II.

Губернії	Землі казенні, удільні, церковні і інші				
	Казенні	Удільні	Церковні	Монастирські	Городські
	Тисячі десятин				
Бесарабська	61	-	26	184	39
Волинська	480	53	92	4	15
Катеринославська	112	15	40	5	30
Київська	196	94	66	4	64
Подільська	82	65	84	3	44
Полтавська	18	14	45	8	20
Тавричеська	304	10	95	8	82
Харківська	151	14	26	12	22
Херсонська	279	18	41	27	268
Чернігівська	118	-	35	8	62

Табл. III.

Губернії	Часновладільческі землі					
	Дворянські	Крестьянські	Купецькі	Міщанські	Духовенства	Громад і товариства
	Тисячі десятин					
Бесарабська	860	95	244	121	6	233
Волинська	2044	158	145	158	6	235
Катеринославська	1185	484	234	70	3	678
Київська	1578	115	104	42	6	291
Подільська	1310	64	41	18	9	183
Полтавська	1080	345	106	80	41	210
Тавричеська	870	832	503	153	70	274
Харківська	808	260	164	83	8	264
Херсонська	1241	493	403	317	5	405
Чернігівська	789	397	135	102	21	354

Увага. У Московщині на дворян приходить ся землі менше, а на селян більше. Через те взяти розніши середні числа для всієї Росії (європейської), трохи не підійдуть для нашої України.

З тих таблиць добре видно, де в нас єсть і скільки земель, та й скільки людей припада на землю.

Взагалі у нас в Росії наука про землю стояла досі дуже низько.

Тільки тепер, коли ми побачили, що треба щось робить, щоб не було злиднів серед робочих людей, розумні люди звернули велику увагу на землю, інші багатства держави і думають над тим, як би всі багатства распреділіть так, щоб усім було добре і ніхто не був зобіжений.

Але цього можна добитись тільки тоді, коли добре розберемося у всьому і будемо знати не тільки те, що в нашому приході, а все що робиться по всій нашій землі.

М. Злобенців

Читайте такі гарні книжки по земельному питанню:

1. Пешехонов. (Народник). Земельные нужды деревни и основные задачи аграрной реформы.
2. Чернов. (С.-Р.). К вопросу о социализации земли.
3. Маслов. (С.-Д.) Аграрный вопрос в России.
4. Кауфман. (С.-Д.) Аграрный вопрос в России.
5. Дроздов. Судьбы дворянского землевладения в России.

М. З.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри

НА КОБЗИ

або

БАНДУРІ.

Ч. I.

М. ДОМОНТОВИЧ.

Видавництво „ДІЛО“.

ОДЕСА.
Друкарня Є. Фесенка. Ришельєвська, власний
буд. № 49.
1913.

ПЕРЕДМОВА.

Трохи не у кожного народу є свій національний музичний інструмент, напр., у іспанців — гітара, у великоросів — балалайка, у італійців — мандоліна. Український народ має свій національний музичний інструмент — кобзу, або бандуру.

Коли саме вперше з'явилась на Вкраїн кобза—не відомо, але ж дуже давно. Інструмент, схожий на кобзу, був на Вкраїні вже за часів Ярослава Мудрого. Найбільшого значіння придбала собі кобза за часів козаччини. З українських козаків мало хто не вмів на їй грати і гарні мистці славилися по всій Україні. Козаки розважали себе кобзою не тільки дома, але й у походи брали її з собою, навіть у бій кидалися з нею.

Найбільше виросла слава кобзи й кобзарів у 17—18 століттях. Ся слава була такою, що Московські царі й цариці веліли засновувати у себе кобзарські гуртки й милувалися їх грою. Що ж до України—то тут кобзу вважали трохи не священним інструментом. Про кобзу ходила навіть легенда, нібито сам Бог навмисне зробив її для власної утіхи і завжди грає на ній в гурті з своїми янголами й святими.

Назвисько „кобза“—дуже старе. Воно вживалося у сусід наших Половців уже в XII віці і прикладалося до струнного інструменту, дуже схожого на нашу кобзу, тільки з меншим числом струн, з шкуратяною дейкою і з волосяними струнами.

І тепер ще у різних азійських народів є струменти, схожі на нашу кобзу своєю конструкцією, і навіть звуться схоже: „кобоз“, „кобуз“, „кообоз“.

Таким чином можна було-б подумати, що прашури наші перейняли кобзу од своїх сусід, а сами тільки де-що переробили в ній: замість шкуратяної дейки, стали набивати дощану, а волосяні струни заміняли кишковими та металічними. Але-ж певніше, що наш народ ні в кого не переймав свого національного струменту кобзи, а витворив його самостійно з загального типу струнного інструменту, що з давніх давен був відомий всім народам. Та й справді! Кобза складається з трьох частин: коряка, ручки й струн. З сих трьох головних частин складаються всі струнні інструменти всіх народів. Кожний майже нарід надавав корякові й ручці сього примітивного струнного інструменту свою власну улюблену форму. Наші прадіди теж не одстали од інших і, окрім того,—додали до основних струн, що чіпляли на ручці, ще коротенькі бокові, що звуться приструнками. Позаяк сих приструнків нема ні в одному інструментові, окрім кобзи, то ми маємо право одкинути думку про запозичку сього інструменту од сусід і вважати його нашою національною власністю, здобутком нашої самостійної культури.

III

В наші часи кобзу називають ще іншою назвою: бандурою. Се подвійне назвисько натякає на те, що колись або було два інструменти, дуже схожих між собою, які потім злилися в один, або-ж було дві різновидности одного інструменту, які мали різні наймення. Так воно було й справді. В західній Європі був струмент дуже схожий на сучасну гітару. Він звався у Англійців—pandorra, у італійців—pandora, а у іспанців—bandurria. З західної Європи сей інструмент дійшов у Польшу, а вже з неї зайшов і до нашої України. Та, як між кобзою й бандурою була дуже не велика різниця, то швидко ці дві назви почали плутатися і нарешті, коли сучасна форма кобзи міцно утвердилася, то й дві назви стали означати один струнний музичний інструмент — нашу національну українську кобзу.

Вигляд і стрій Кобзи.

к уже казали ми, кобза складається з трьох головних частин: ручки або держална, коряка або пудла і струн.

Зверху кобза дуже схожа на миску, накриту дощечкою з приробленою збоку ручкою (держалном).

Кобзи бувають трьох сортів: чисто-народний тип—довбані з цілого шматка дерева, довбані й клеєні і зроблені з дощечок.

Кобзи робляться з усякого дерева, але на дейку завше беруть особливу тонкожилу та неситу ялину, або сосну.

Найкращі кобзи з кленини; потім з берези й окації, а нарешті з верби, тополі й іншого дерева.

Щоб краще з'ясувати собі, що таке кобза, ми подаємо повний її малюнок. Треба сказати, що у різних кобзарів, як тепер, так і колись, були і різні кобзи: у одного менша, у другого більша, у одного стільки струн, а у другого—стільки. Се добре видно по тих старих кобзах, що задержалися ще й до нашого часу.

На нашому малюнку ми подаємо той розмір, що, здається, найбільше підходим для строю струн кобзи. На кобзах більшого розміру, як виявили спроби, дуже трудно натягти струни, на менших же або приходиться задовольнятися тільки самими тоненькими голосничками, або струни будуть дуже м'які й хляпатимуть, коли їх занадто попустить, чи—не даватимуть гарного згуку, коли їх поставити дуже товстими, щоб дати кобзі потрібний стрій.

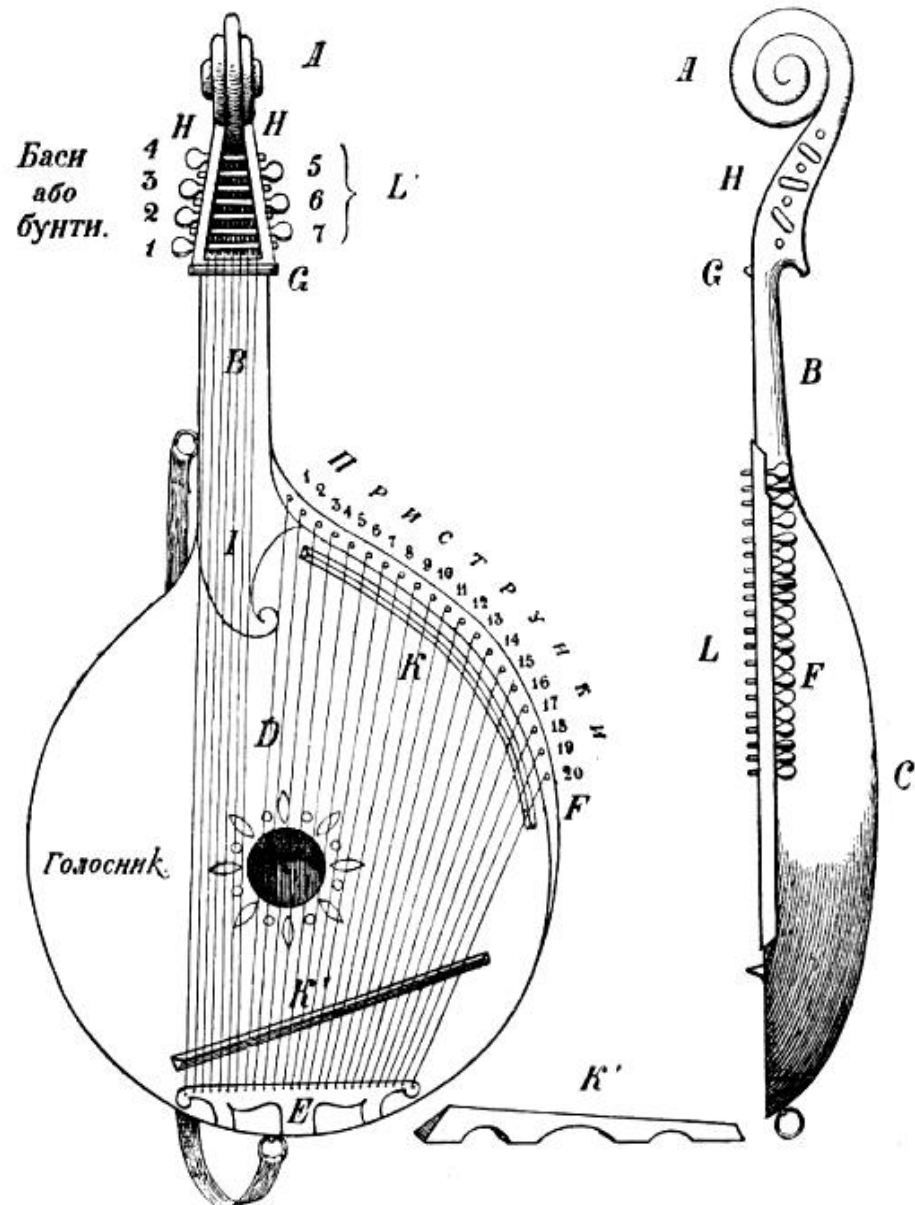
Форма кобзи теж не була скрізь однаковою і багато залежала від того, як держав її в руках кобзарь при грі.

Ми спинимося на тій формі кобзи, яку вживають черниговські та полтавські кобзарі (Пархоменко, Кравченко). Ся форма народна і при ній на кобзі можна грати тільки так, як грає кобзарь Пархоменко або Кравченко. Засоб же їхньої гри

далеко легший і простіший од того, як грають харківські та херсонські кобзарі (Кучеренко), що дуже корисно для учнів.

Верхній вигляд кобзи добре видно з прикладеного тут малюнку.

Малюнок I.

Довжина кобзи з ручкою приблизно 1 аршин з четвертю;
ширина—10 вершків і товща або глибня—коло $2\frac{1}{2}$ вершків.

Правий бік кобзи, де лежать приструнки, робиться звичайно трохи більшим, ніж лівий. Назва окремих частин кобзи така:

А)—головка,	Н)—щоки,
В)—ручка, або держално,	І)—гріф, (дощечка, що покриває ручку—буває, на їй роблять лади),
С)—спідняк, або коряк,	К) і К')—кобилки,
Д)—дейка, або верхняк,	Л)—пристрункові кілочки,
Е)—гріт,	Л')—1—7—басові, або бунтові кілочки.
Ф)—набойка, або брямка,	
Г)—поріжок,	

Головки роблять різно, а здебільшого так, як показано тут. Коли бандуру довбають з цільного шматка дерева, то здебільшого й ручку zostавляють з того ж самого дерева. Одначе, краще робити ручку з якого-небудь дуже твердого дерева. Тоді вона і міцна, і вистругать її можна дуже тоненькою.

Спідняк, або коряк буває або довбаний, або клеєний. Його роблять з різного дерева і різної глибини. Мільче вершка і глибче 4 вершків він не буває. Різні глибини дають і рижний згук. Глибокі бандури взагалі мають густіший тон, ніж мілкі, але зате мілкі дають чистіший згук. Чим крутіший коряк, тим гучніше реве кобза зблизу і здається глухою здалека. Мілкі кобзи навпаки: зблизу здаються тихими, але трохи далі і згук їх міцнішає й здається далеко гучнішим, ніж коло самого інструменту.

Дейка завжди робиться з ялинового або соснового дерева і потім наклеюється на коряк. Чим тонша дейка, тим чистіший і приємніший згук, але слабенький, і такі кобзи дуже ніжні, бояться мокроту й одвологи і взагалі непрактичні. Найкраще робити дейку з виписних резонансів і робить не тоньше $\frac{1}{2}$ сантиметра.

Гріт краще всього робити або з мідної дощечки, або з зогнутого залізного прутка (див. ст. 9, мал. Е и Е').

Брямку краще всього робити окремо і потім приклеїти до спідняка. Робить її треба з дуже твердого дерева, та такого, щоб не розколювалося. Кобилка К робиться низькою й широкою. Кобилка К' завжди робиться трохи вищою й тоньшою. Внизу вона широченька, а в горі майже зовсім гостренька. З боку басів вона вища, а чим далі то нижчає.

Пристрункові кілочки роблять з дерева, але краще вставляти залізні цитрові кілочки.

Басові кілочки теж робляться з дерева, але їх можна робити і залізними. Їх можна замінити також механичними кілочками од гітари або балалаєчного контрабаса.

Окрім того до кобзи чіпляють ще ремінь, щоб було легше носити її і держати при грі.

Струни на кобзу чіпляють не однакові. На пристрункові кілочки, окрім двох перших, або трьох, ідуть тонкі і товщі сталі струни. На держальні кілочки чіпляють басы або бунти. На басы, а також і на два перших приструнки йдуть сталі струни, обмотані сухозлотицею. І на нижчі приструнки, і на басы годяться всі гітарні струни, але на високі приструнки треба брати тонесенькі мандолінні, а для перших двох, а іноді й трьох басів гітарні струни бувають дуже тоненькими і замість їх треба чіпляти басы балалаєчних басів та контрабасів.

Раніше старі кобзарі вживали струни з кишок та жил. Коли кобза величенька, то можна брати й кишкові струни, але коли вона мала, то при кишкових струнах згук її буде глуховатий. Окрім того кишкові струни через те вже не гарні, що часто рвуться і згук їх дуже залежить од погоди.

Іноді замість сталіх струн можна брати й мідні. Згук їх не такий дужий, але приємніший.

Тепер перейдемо до строю кобзи. Перше ніж говорити про стрій, скажемо де-кілька слів про число струн на кобзі. Не всі кобзи мають однакове число струн.

Були кобзи та здається ще й тепер є, що мали всього 4 басы та 6 приструнків. Були й такі, що мали 4 басы 13 приструнків, число котрих іноді доходило до 20 й більше.

Нині є кобзи що мають 6 або 7 басів і од 16 до 20 приструнків. Ми будемо казати про кобзу з 7 басами і 20 приструнками.

Кобза має різні строї, але один з її строїв є головний, з якого ми вже робимо інші, підтягаючи, чи попускаючи ту чи іншу струну.

У Вересая головним строем був (як записано те шановним М. В. Лисенком) такий стрій:

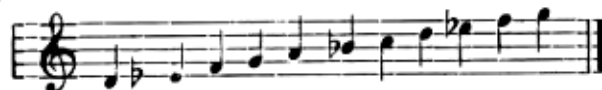
на приструнках: (в його їх було всього 6):

і на басах, яких було теж 6:

На кобзі, яку бачив д. Рубець, що мала 11 приструнків, стрій басів був точнісінько той же самий, а приструнки мали такий стрій:

З певністю можна сказати, що на кобзі, яка має всього 6 приструнків, коли не придушувати пальцями довгих струн на ручці і таким побитом не здобувати потрібних недостаючих згуків, то нічогісінько заграли не можна. Сучасні кобзарі не придушують довгих струн, позаяк приструнків у їх багато більше і потрібні згуки вони мають готовими.

Подаючи нижче стрій сучасних кобз, ми й будемо мати на меті сучасні кобзи, у яких є багато приструнків і через те можна грати, не користуючись ладами.

Стрій кобзи.

С ама більша біда кобзи—се брак хроматизму і мале число струн. Першому лихові трудно зараз запобігти, хоч і робилися вже де-які спроби в сьому напрямкові. Що ж до другого, то се лихо не велике.

Щоб його більш-менш здихатися, ми радимо чіпляти на кобзу більше число струн, а разом з тим і давати стрій, який покажемо нижче і який, як показали спроби, підходе краще всіх.

Ми радимо брати 7 басів і ні одного не ставити другому в октаву, а приструнків брати не менш двадцяти.

На кобзі грають двома руками: ліва рука грає на басах, а права — на приструнках. Ноти до кобзи ми будемо писати на двох стрічках: на верхній—ноти приструнків, а нижній—для басових струн. Перед першою стрічкою ми будемо ставити знак (віоліновий ключ), а перед другою—: (ключ басовий), щоб знати, якою рукою грати і де саме брати показані ноти.

Наш стрій ми можемо записати так:

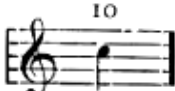

Перша стрічка, як ми вже казали, містить в собі стрій приструнків, а нижня—стрій довгих басових струн.

Числа, що стоять зверху кожної ноти, показують, яку з струн саме треба натягати на той тон, що показує нота.

На малюнку № 1 ми показали назву струн, їх розклад і числа, під якими вони мають свою назву.

Коли хто знає музику хоч трохи, хоч навіть самі тільки ноти, тому вже видно, як треба строїти кобзу. Коли ж хто, а таких напевне велика більшість, не знає нот, то тому ми радимо строїти кобзу ось яким чином. Перше всього треба купити камертон „До“. Сьому камертонові буде одгукуватися 10-та струна приструнків, тоб то

Коли ми сю струну натягнемо так, що згук її буде такий самий, як і у нашого камертона, то тоді починаймо натягати 3-тю струну доти, доки вона придбає згук однакового голосу з першим, але далеко товщий. Коли се у нас буде готове, то ми вже матимемо настроєними дві струни: 3-тю й 10-ту: , настроєними, як то кажуть, в октаву одна другій. Настроївши, як слід, отсі дві струни, пригадаймо собі пісню: „По за гаєм-гаєм“, що мало кому не відома на Україні, і починаймо її співати з того наголосу, що дає 3-тя настроєна нами струна. Потім під-

тягнемо 4-ту струну приструнків так, щоб звук цієї струни був такий самий, як в отій пісні звук слоги „за“, як ми беремо його співом у нашій пісні. 5-ту струну строємо в наголос слоги „га“ і так далі.

Се все найкраще покаже нижче приведена схема:

По	за	га-	єм	га-	єм	га-	єм	зе-	ле-	нень-	ким
3	4	5	6	7	10	8	9	10	8	7	5

Першу стрічку ми співаємо голосом, а нижня стрічка показує, яка струна повинна відповідати звуку тої чи іншої слоги нашої пісні.

Нотні значки звуться не однаково. Ми будемо кожную струну, як приструнків, так і басів, звати назвою тієї ноти, яка показує, на який наголос треба натягти сю струну. Таким чином наші струни будуть зватися так:

	I ОКТAVA								II ОКТAVA											
при-струн-ки:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	la	si	Do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa	sol	la	si	do	re	mi	fa
баси:	1 2 3 4 5 6 7																			
	Do re mi fa sol la si.																			

Коли ми вже настроїли од 3-ої до 10-ої струни, то тепер строїмо в октаву їм і останні струни приструнків.

В октаву 3-й буде 10-та й 17-та струна приструнків, а також 1-й бас																				
„ 4-й буде 11-та й 18-та	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2-й бас	
„ 5-й буде 12-та й 19-та	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3-й бас	
„ 6-й буде 13-та й 20-та	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4-й бас	
„ 7-й буде 14-та	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5-й бас	
„ 8-й буде 15-та й 1-ша	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6-й бас	
„ 9-й буде 16-та й 2-га	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7-й бас	

Треба зауважити, що перший раз настроїти кобзу дуже трудно, бо дерево подається і стрій раз-у-раз розстроюється. Через се ми радимо тим, кому доведеться строїти зовсім нову кобзу, не занепадати духом од перших невдач, а невпинно кілька раз підряд підстроювати струни. Мине кілька часу, обтягнеться, як слід, кобза і тоді стане міцно держати свій стрій.

Як держати кобзу і грати на ній.

Кобзу держать в руках різно. Черниговські кобзарі (Пархоменко) держать її так: ставлять сторч, обпіраючи нижню частиною коряка на стулені коліна, а лівою рукою держучи за ручку, тоб-то, як гітару, тільки держать інструмент прямо, а не похило. Полтавські кобзарі держать кобзу майже так само (Кравченко). Вся ріж-

ниця в тім, що черниговці пускають ліву руку по-за ручкою, а полтавці—зверх ручки.

Ще є третій спосіб держання кобзи, коли її при-тулюють серединою коряка до грудей, а низ його об-пірають на ліве коліно. Так грають Харківські кобзарі (д. Кучеренко, д. Галайда). У них ліва рука грає на приструнках, а права на ба-сах, хоч се не обов'язково.

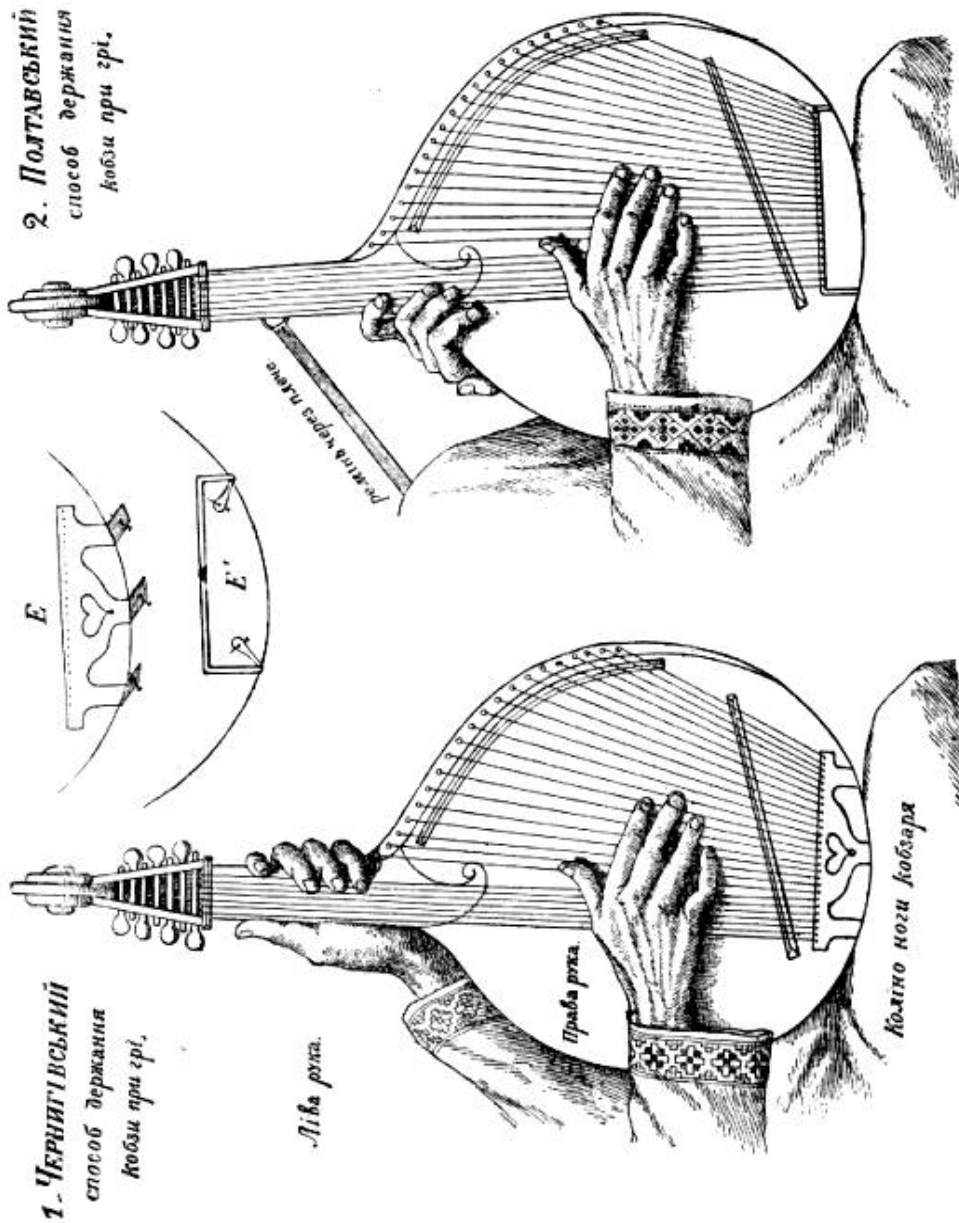
Сей спосіб багато ріж-ниться од прийнятого нами і позаяк він далеко труд-ніший, то ми й залишимо його, одіславши охочих до підручника д. Хоткевича, де сей спосіб гри дуже гарно показано.

Перебіраючи басові струни пальцями лівої руки, ми відбиваємо басові згуки; б'ючи пальцями правої руки по приструнках, чи щіпаючи їх, як при гри на гітарі, ми будемо мати потрібні нам тоненькі згуки.

Коли ми візьмемо, чи то пак ударимо по струні нігтем пальця, то матимемо чистий різкий звук; коли ж ударимо м'я-

Малюнок 2.

кою частиною пальця, то струна дасть м'якіший, але не такий вже голосний звук. Звук од удару пальця по струні дуже схожий на звук маленького дзвоника. Сей звук найбільш підходе

до кобзи. Згук щіпанної струни наближається до голосу струн гітари.

Коли ми будемо брати струну близько коло її краю, то згук буде трохи інший, ніж тоді, коли ми вдаримо по середині струни. Чим ближче до краю струни ми торкаємо її, тим голосніший, різкіший і металічніший її згук.

Тепер покажемо, як користуватися нотами при грі на кобзі.

Кожній ноті, як ми бачили, кажучи про стрій кобзи, відповідає та чи інша струна. Очевидячки, грати на кобзі можна всі ті п'єси, у яких нотні знаки не виходять з рямок нашого строю.

Як ми бачили вже, ноти до кобзи пишуться на двох стрічках: на верхній—ноти голосників і на нижній—басові. Ноти, як ми бачимо, коли їх писати, то різняться одна од другої своїм місцем на стрічках. Окрім того ноти різняться ще й протягом голосу, а як писати їх, то своїм виглядом. Вони бувають ось які:

Таб. 1.

Коли стоїть ціла (♩) нота, то се показує, що згук повинен тягтися, наприклад 4 секунди; коли половина (♪), то повинен тягтися всього дві секунди, коли четверть (♫)—то 1 секунду, і т. д. Секунди можна лічити щотом: раз, два, три, чотирі...

Таким чином ми бачимо, що місце ноти на нотних стрічках показує, яку струну ми повинні торкати пальцем, а форма нотного знаку показує, скільки часу, секунд чи хвилин повинен тягтися відбитий нами згук, чи, інакше мовити, скільки часу повинна колихатися торкнута нами струна.

На таких інструментах, як піаніно, довжину згуку легко держати; для сього тільки придержують придушений клавіш потрібне число секунд.

На кобзі сього зробити не можна, бо ніяких клавіш немає. Тут довжина ноти показує тільки той час, який ми, взявши якусь струну, повинні чекати й не брати другої струни, показаної послідуною нотою.

Так, наприклад, нехай у нас на нотних стрічках буде написано так:

Тоді ми повинні вдарити пальцем правої руки по 8-ій струні приструнків, почекати 2 секунди і вдарити по 10-ій, почекавши ще 1 секунду, вдарити по 12-ій, а нарешті, знов таки почекавши 1 секунду, бити вже пальцем по 15-ій струні і не торкати нових струн вже аж цілих 4 секунди.

Як ми бачимо, кожне начертання ноти вдвоє менше по довжині звуку попереднього і вдвоє більше послідуєчого (див. таблицю I). Буває, що за нотою стоїть ще точка. Се значить, що ноту треба ще протягти на половину її основної довжини.

Таким чином маємо:

$$1) \text{ } \text{ } = \text{ } + \text{ }$$

$$1') \text{ } \text{ } = \text{ } + \text{ } + \text{ }$$

$$2) \text{ } = \text{ } + \text{ }$$

$$2') \text{ } = \text{ } + \text{ } + \text{ }$$

Теж саме значить, коли нота з'єднана з другою нотою лучкою — .

Наприклад:

$$3) \text{ } = \text{ } \text{—} \text{ } \text{—} \text{ } \text{—} \text{ }$$

$$4) \text{ } = \text{ } \text{—} \text{ } \text{—} \text{ }$$

Колиб замість () стояли рівні йому по довжині 4 чвертки $\text{ } \text{ } \text{ } \text{ }$ не з'язані (—) лучкою, то прийшлось би 4 рази ударити по якійсь струні, чекаючи після кожного удару по 1 секунді. Колиж ці 4 чвертки з'язані лучками, то вони рівні одній цілій () і доволі раз ударити показану струну і дати їй вільно колхатися так, як би то, замість сих 4-х з'язаних лучками чверток, стояла одна ціла нота ().

Іноді доводиться брати зразу не одну струну приструнка, а струн 2 або й 3, іноді й разом з басом. Тоді на нотних стрічках ті ноти, що потрібно брати разом, будуть написані одна під одною. Наприклад:

Таким чином ми перший раз беремо 4, 7, 9-й приструнки правою рукою і разом з тим лівою 5-й бас. Почекавши 1 секунду, беремо правою знов 3 струни (4, 8, 10) і лівою 2-й бас, і т. д.

Увага. Ноти восьмі, шістнадцяті, тридцятьдругі і т. д. пишуться ще трохи й инакше. Так:

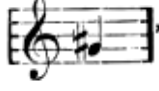
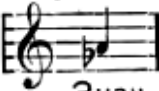

Се робиться для скорочення письма. Хвостики нот можна пускати і вгору і вниз, куди кому зручніше.

Півтони.

осі ми казали про так звані „цілі тони“, але, окрім цілих тонів, ще є й другі згуки, що звуться *півтонами*.

Візьмемо наприклад отсю ноту. Коли ми піднімемо голос на цілий тон у гору, то получимо таку вже ноту: Але-ж можемо підняти висоту свого голосу не на цілий тон, а на пів тону—тоді будемо мати вже або таку ноту: , або таку: , обидві вони однакові.

Знак $\sharp$ зветься „*діезом*“, і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону вище.

Знак $\flat$ зветься „*бемолем*“ і показує, що ноту, перед якою він стоїть, потрібно брати на пів тону нижче.

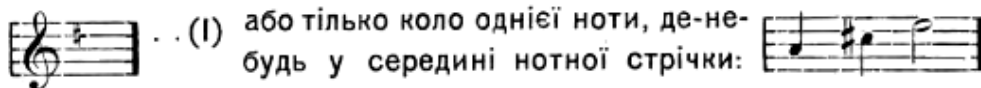
У повній октаві 5 півтонів, бо не всі ноти можна діезувати або бемолювати. Півтони бувають тільки меж тими нотами, які одрізняються одна од другої на цілий тон. Коли ми який-небудь тон підвищимо на пів тону, то згук струни чи голосу повинен бути той же самий, що у послідуєчого тону, який ми понизчимо на пів тону.

Як бачимо, на сій стрічці, меж мі і fa, si і Do немає півтонів. Колиб ми настроїли кобзу так, як показано на I половині рядка, а потім так, як показано на другій (II) половині, то побачилиб, що ніякої різниці між її згуками немає.

Коли перед якою нотою стоїть #, або ♭, то ми повинні перше, ніж починати грати на кобзі, підтягти чи спустити на півтону ту струну, що одголює нашої діезованій чи бемольованій ноті.

і ♭ ставляться на двох місцях: або з початку нотної стрічки (наприклад на 4-ій смужечці):

Коли # або ♭ стоять з початку нотної стрічки, то тоді неодмінно треба перетягти на кобзі вгору чи вниз ту струну, нота якої припадає на ту смужечку, де стоїть # чи ♭.

Так, на нотній стрічці (I) треба підтягти на пів тону у гору всі струни кобзи, що мають згук Re.

Такий #, чи ♭ знак, що стоїть з початку нотної стрічки, зветься **ключовим**. Такий ключовий #, чи ♭ діезує, чи бемолує не тільки ту струну, на місті ноти якої він стоїть, а й усі октави її.

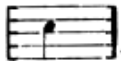
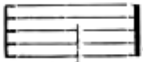
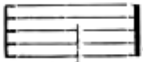
Таке значіння має взагалі ключовий півтонний знак у музиці. При грі на кобзі такого широкого значіння його нам часто буває не треба. Того ради ми наперед умовимося, що коли знак # чи

► буде стоять так, як то показано на стрічці (I), то він дієзує всі Re, які тільки є на нашій кобзі: колиж ми сей $\sharp$ підкреслимо: то тоді він буде показувати, що треба підтягти на пів тону у гору тільки те *Re*, на місті якого він стоїть (тобто 11-ту струну), та й тільки, а всі останні струни, що теж мають згук *Re*, вищий чи нижчий на октаву, лишить без переміни.

Е ще один музичний значокъ $\flat$, що зветься „бекаром“ чи „одказом“. Коли він стоїть перед здієзованою, чи бемольованою нотою, то се показує, що ту ноту треба брати так, як би перед нею не стояло $\sharp$, чи $\flat$.

Так, знак бемоля, що стоїть на нашій стрічці, показує, що всяку ноту сі треба брати на пів тону нижче.

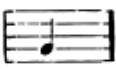
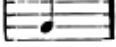
Перед п'ятою нотою стоїть $\flat$ і того ради її потрібно брати чисто, не понижаючи на пів тону.

Взагалі радимо перше, ніж починать грати яку-небудь пьесу з нот, роздивиться сі самі ноти. Коли у їх нема ні $\sharp$, ні $\flat$, ні $\natural$, то можна зараз же і грати починать; коли-ж у нотах є $\sharp$ або $\flat$ ключові знаки, то перше, ніж грати, треба перетягти ті струни кобзи, на смужечках яких стоять сі півтонні знаки, на пів тону вниз, чи в гору, як то показано сими знаками, а тоді вже—починать гру. Коли ж у нотах стоять $\sharp$ або $\flat$ не ключові, або де-небудь трапляється $\natural$, то тоді вже треба багатенько розглянутися. Хай, наприклад, у нотах трапиться не ключовий Do $\sharp$. Тоді ми повинні роздивиться, що частіше трапляється у нашій пьесі, чи Do $\sharp$, чи чисте Do . Коли Do $\sharp$ трапляється частіше, то ми повинні перетягти ту струну, на місці якої стоїть знак $\sharp$, на пів тону в гору; коли ж нам доведеться у тій же самій пьесі брати уже чисте Do, то ми або минемо його зовсім, або візьмемо октавний йому згук . Коли ж чисте Do трапляється частіше Do $\sharp$, то тоді нам не треба підтягати нашого Do в гору, а коли доводиться брати ноту Do $\sharp$, то вже її не беремо.

Тепер розгляньмо де-які перестройки, що найчастіше трапляються, і покажемо, як то найлегше можна перестроїти кобзу з одного строю на другий.

1) Стрій **Fa #** (fa дієз).

Щоб перестроїти кобзу з нашого основного строю на сей строй, треба пригадати ту ж саму пісню: „По за гаєм гаєм“, тільки вже треба починати співати її з того тону, який має нота *sol* . Тоді неодмінно доведеться підтягти ноту *fa*, і як раз на цілих пів тону в гору, бо інакше пісня не вийде. Останні *fa*, коли їх теж треба здієзувати, підстроюються в октаву нашому вже настроєному *fa #*.

2) Стрій **Si b** (si бемоль).

Коли хто схотів би настроїти кобзу так, щоб перетягти *si* на *si b*, то можна теж користуватися піснею „По-за гаєм, гаєм“, але вже треба починати її грати з ноти *fa*, чи то з 6 ої струни. Тоді неодмінно доведеться перетягти *si* на *si b*, щоб пісня вийшла.

При сьому строї треба перестроювати й баси, а саме 7-й бас *si*. Його теж треба попустити на пів тону, чи, як кажуть, настроїти в октаву до *si b*.

Окрім сих строїв, є ще багато інших. Усих їх до 10, але можна обмежитися і двома сими, бо останні дуже рідко потрібні.

Кобза — се інструмент мов навмисне пристасований до аккомпаніменту. Для того, щоб грати на кобзі які-небудь пьєси чи танці, треба таки багатенько попрацювати. А щоб навчитися тільки аккомпанувати — то на се доволі 2-х, 3-х місяців науки. Коли в людини є хоч трохи музичного хисту та сякий-такий слух—то для неї цілком можливо швидко вивчитися підгравати на кобзі співцеві і навіть хорові.

Майже весь сучасний репертуар кобзарський складається з аккомпаніментів до дум та пісень та невеличкого числа танців та маршів. Але аккомпанімент кобзи різниться од того,

що звуть аккомпаніментом сучасні музики. Тоді як аккомпаніментом взагалі одтіняють і підкреслюють голос співака—кобза сама веде мотив (наголос) і хоч і піддержує частенько голос співака, але не рідко співак своїм голосом іде за кобзою, мов би аккомпануючи їй.

Складаючи сю невеличку книжечку, здобуток майже трьох-річної праці та знаємства з кобзарями, я думав з початку додати ще й де-які записані од кобзарів думи й пісні з аккомпаніментом до їх. Але-ж через де-які обставини ся думка поки що так і зостається не виконаною думкою. Додаток дум і пісень з нотами задержав би ще надовго се видання.

Щоб яко мога швидче допомогти тим, хто хоче навчитися грати на кобзі, а таких тепер дуже багато, і зробити сей підручник як найдешевшим—випускаю його без дум і нот до їх.

Пильнуватиму, щоб як найшвидче випустити ті пісні та думи з аккомпаніментами, які довелося мені записати.

Щиро прошу шановних читачів пробачити, коли трапиться яка помилка чи огріх. За всяку увагу чи пораду буду щиро вдячним.

М. Домонтович.

З М І С Т.

	<i>Стор.</i>
Передмова	I
Вигляд і стрій Кобзи	I
Стрій кобзи	5
Як держати кобзу і грати на ній	8
Півтони	12

По тих же книгарнях продаються:

С. ПАВЛЕНКА. Тов. „Просвіта“ въ Одесі	5 коп.
„ Літературні герострати Українства	20 „
„ Бжоланий мед — здоровья	5 „
„ Чи бути Черноморській німеччині?	50 „
С. ШЕЛУХИНА. Гоголь и малорусское О—во.	25 „
„ Значіння рідної мови для народ- ности й творчости	10 „
„ Школа за 2000 років до наших часів	10 „
„ Законъ 14 іюня 1910 г. и поселяне собственники (колонисты)	40 „

Ціна 60 коп.

Незабаром вийде другий збірник пісень з нотами,
улаштованими до гри на кобзі.

ПРОДАЄТЬСЯ: В ОДЕСІ — книгарня „Діло“,
Преобрженська 11.

В КИЇВІ — „Українська кни-
гарня“, Безаківська 8.

Друкарня Є. Фесенка, Одеса.

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

ДО ГРИ

НА КОБЗИ АБО БАНДУРІ.

ПІСНІ

З НОТАМИ

ДЛЯ СПІВУ

Й ВИКОНАННЯ

НА КОБЗИ.

Ч. II.

М. ДОМОНТОВИЧ.

САМОНАВЧАТЕЛЬ

до гри
на кобзі або бандурі.

ПІСНІ З НОТАМИ
для співу й виконання на кобзі.

Ч. II.

Е. И. Фесенко.

Одесса.—1914.

першій частині самонавчателю до гри на кобзі („С. до гри на Кобзі або бандурі“, Одеса. Друкарня Є. Фесенка, 1913 р. Видавництво „Діло“) нами були подані відомости про стрій кобзи та про те, як грати на їй і користуватися нотами при грі. Подаємо тепер де-кілька українських пісень з нотами для співу під аккомпанімент кобзи, а також де-кілька річей для виконання на кобзі. Навмисне починаємо з вищезгаданої, всім відомої пісні „По за гаєм, гаєм“, по якій ми радили вчитися строїти кобзу. Щоб швидче допомогти учням, подаємо три записи цієї пісні для трьох різних строїв кобзи: для діатоничного, або такого, коли кобза не має півтонів; для строю „Si ♭“, тоб-то такого, коли 2 й 9 струна приструнків кобзи, що відповідають нотах

Фа ♯, або такого, коли 6 й 9 струни кобзи, що відповідають нотах , підтягаються на пів тона у гору.

При діатоничнім строї ця пісня починається співатися з тону do (на кобзі це буде 3-я струна); при строї Si ♭ вона починається з тону fa (на кобзі це буде 6-а струна); при строї Фа ♯, треба починати співать її з тону sol (на кобзі 7-а струна).

IV

При діатоничному строї і строї $F\sharp$ на басах кобзи нема півтонів, при строї ж $S\flat$ басова струна кобзи $S\flat$ (7-й бас.) попускається на пів тону, строючись в октаву 2-му або 9-му пристрункові, після того, як ми його вже попустимо на пів тона у низ.

Коли з боку нотного рядка буде написано „голос“, то се означатиме, що на сій стрічці написані ноти для співу; коли з боку двох нотних рядків, з'єднаних смужечкою, буде написано „кобза“, то се значить, що на сіх нотних стрічках написані ноти для виконання на кобзі. На верхній з цих двох стрічок, одміченій значком (C), пишуться ноти для приструнків, а на нижній, одміченій значком (B), пишуться ноти для басів кобзи.

I. „По за гаєм, гаєм“.

1. Діатоничний стрій.

ГОЛОС

3 4 5 6 7 10 8 9 10 8 7 5 3

По за га - ем, га - ем, га - ем зе - ле нень-ким,

К О Б З А

Двічі.

6 7 8 6 5 6 7 5 4 5 6 4 3 3

там о-ра-ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нень-ким.

2. Стрій Si 7.

ГОЛОС

6 7 8 9 10 13 11 12 13 11 10 8 6

По за га - ем, га - ем, га - ем зе - ле — нень-ким,

К О Б З А

Двічі.

там о-ра-ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нень-ким.

3. Стрій ґа #.

ГОЛОС

По за га-ем, га-ем, га-ем зе-ле — не-нь-ким,

КОБЗА

Двічі.

там о-ра-ла дів-чи-нонь-ка во-ли-ком чор — нень-ким.

Слова до пісні „По за гаєм, гаєм“.

По за гаєм, гаєм,
Гаєм зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким.
Орала, орала,
Не вміла гукати

Та й найняла козаченька
На скрипочці грати.
Козаченько грає,
Бровами моргає,
Вражий його батька знає,
На що він моргає!

Чи на мої воли,
А чи на корови,
Чи на мое біле личко,
Чи на чорні брови.
Чорні брови маю
Та й не оженюся,

Хіба піду до річеньки
З жалю утоплюся.
Не топись, козаче.
Бо душу загубиш,
Ходім краще повинчаймось,
Коли вірно любиш!

II. Гречаники.

1. Діатоничний стрій.

ГОЛОС

КОБЗА

З по-мий-ни — ці во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у - чи - ня - ла, гре - ча - ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

тай на при-піч — ку са-жа-ла. Гоп мо-ї

гре-ча-ни-ки, го-п мо-ї бі-лі чо-гось мо-ї

гре-ча-ни-ки на ско-ри-ні сі-ли.

2. Стрій Si $\flat$.

ГОЛОС
К О Б Ъ А
З по-мий-ни-ці во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у-чи-ня-ла, гре-ча-ни-ки у-чи-ня-ла,

Двічі.

тай на при-піч — ку са-жа-ла. Гоп мо-ї

гре-ча-ни-ки, го-п мо-ї бі-лі, чо-гось мо-ї

гре-ча-ни-ки на ско-ри-ні сі-ли.

3. Стрій Фа #.

ГОЛОС

КОБЗА

З по-мий-ни — ші во-ду бра-ла гре-ча-ни-ки

у - чи - ня - ла, гре-ча - ни — ки у - чи - ня - ла,

Двічі.

тай на при-піч — ку са - жа - ла. Гоп мо - ї

гре-ча - ни - ки го - п мо - ї бі - лі, чо-гось мо - ї

гре-ча - ни - ки на ско-ри - ні сі - ли.

Слова до „Гречаників“.

З помийниці воду брала,
Гречаники учиняла,
Гречаники учиняла,
Та й на припічку сажала!

Гоп, мої гречаники,
Гоп, мої білі!
Чогось мої гречаники
На скорині сіли!

Молов батько невіяне,
Пекла мати несіяне,
А я тільки помагала,
Гречаники учиняла.

Гоп, мої гречаники!
Гоп, мої білі! і т. д.

Наїхали паничі
Та не в день, а вночі,
Та й поїли гречаники,
За пшенишні калачі!

Гоп, мої гречаники! і т. д.

Часто на голос „Гречаників“ співаються різні юмористичні куплети, після кожного з яких приспівують (хор). „Гоп, мої гречаники“. Подаю тут де-які з цих куплетів. Більша половина їх записана власноручно мною од селян та й інших мешканців Полтавщини, Київщини і почасти Поділля, а де-які взяті з різних збірників. Ці куплети завжди співа один співак.

Куплети до „Гречаників“.

- 1) Ой якби ж ти, вража бабо,
Не задрипана така,
Разміняв би карбованця
Та вгостив на п'ятака!

Хор. „Гоп, мої гречаники“!...

А то з-заду бруньки висять,
 У сажі вся пика,
 Косі очі, гнилі зуби,
 Та ще й ніс великий!

Хор. „Гоп, мої гречаники“!...
 (Полтавщина).

- 2) Через річку, через став
 Казак дівці дулю дав,
 Друга біжить та й плаче:
 „Дай і мені, козаче“!
 (Полтавщина).

- 3) Три діди, три діди,
 Полюбили бабу,
 А четвертий, малісінький,
 Причепився з-заду!
 Трем дідам, трем дідам,
 Баба дулі тиче,
 А четвертого малого,
 За чуприну смиче!
 (Полтавщина).

- 4) Ліз швець по драбині,
 Та й упав швець меж свині,
 Свиня ему шепче, шепче:
 „Сватай мене, милий шевче“!
 (Київщина).

- 5) І твій батько, і мій батько
 Були славні козаки,
 Посідали серед степу,
 Та й ревіли як бики!
 (Київщина).

- 6) Як була я молоденька,
 Колихала мене ненька,
 А як стала підростать,
 Стали хлопці колихать!
 (Полтавщина).

- 7) Ой приснилась мені, мамо,
 Потороча уночі,
 В поторочі чорні очі
 Мушкатер на печі!
 (Полтавщина).

- 8) Оженився дурень,
Та взяв дурновату,
Та не знали, що робить —
Підпалили хату.
Дурний воду носе,
Дурна Бога просе:
„Гори, гори, ясно,
Дивиться прекрасно“!
(Полтавщина).
- 9) Ой дівчино, дівчино,
Нащо ти подобна,
Оченьта як гарбуз,
Голова як довбня.
(Київщина).
- 10) Ой ти старий, бухи, бухи!
Я молода хи-хи, хи-хи!
Ой ти старий, я молода,
Од того в нас незлагода!
(Полтавщина).
- 11) Ой дівчата, молодиці,
Скиньтеся по грошу!
Нехай куплю нові штани,
Най дрантя не ношу!
- 12) Ідять хлопці танцювати,
Беріть рукавиці.
Бо удови, як корови,
Дівки, як телиці!
- 13) От гуляв, так гуляв,
Ні чобіт, ні халяв!...
Одна була халява,
Та й ту мати сховала.
- 14) Ішов Гриць з вечерниць
Та впав у помії,
Аби дівки не витягли —
Були б свині ззіли!
- 15) Що ж то буде, що ж то є,
Що дід бабу продає,
За великую ціну —
За папушу тютюну!

- 16) Не дивуйтеся дівчата,
Що я обірвався,
То мій батько робив гладко,
А я в його вдався!
Не дивуйтеся дівчата,
Що я такий вдався,
Мого батька повісили,
А я одірвався!
- 17) І дощ іде, і хмариться
Коростява чухмариться.....
З коростявим погуляла,
То й короста напала.
(Полтавщина).
- 18) Гей, грай, та доладу,
А я в батька штани вкраду
Та тобі їх подарую,
Що грав мені веселую!
- 19) Оженився молодець,
Взяв жінку не просту,
Куди йде воші б'є,
Ще й чеше коросту!
- 20) Як була я у батенька,
То була я чубатенька,
А як стала у свекрухи,
То об'їли чуба мухи!
(Полтавщина).

III. Про Морозенька.

(Записано від кобзаря Т. Пархоменка. В цій історичній пісні співається про Морозенька, одного з козацьких полковників за часів Гетьмана Богдана).

Раніше, ніж починать співати під проводом (аккомпанімент) кобзи, кобзарі грають маленьку прелюдію. Ця прелюдія буває або варіант голосу думи, чи пісні, яку зараз співатимуть, або маленька композиція. Подаю тут зразок прелюдії до історичної пісні про Морозенька.

Прелюдія.

Зараз же після своєї прелюдії кобзарь починає співати, супроводжуючи (аккомпануючи) голосу на кобзі.

Тенор.

ГОЛОС

Ой Мо-ро-зе, Мо-ро-зень-ку, ти слав-ний ко — за — че,

КОБЗА

за то-бо-ю, Мо-ро-зень-ку, вся Вкра-ї - на пла-че.

Двічі.

Після двох-трёх куплетів, а то й після кожного, можна на кобзі заграли другу частину пісні уже без співу, а потім знову співати.

Слова до історичної пісні „Про Морозенька“.

Ой, Морозе, Морозеньку!
 Ти славний козаچه!
 За тобою, Морозеньку,
 Вся Вкраїна плаче.
 Не так тая Україна,
 Як рідная мати...
 Заплакала Морозиха,
 Стоя біля хати.
 „Не плач, не плач, Морозихо,
 Не плач, не журися!
 Ходи з нами, козаками,
 Горілки напийся“!
 — „Чогось мені, милі браття,
 Горілка не п'ється!
 Десь синок мій, Морозенько,
 З татарами б'ється“!

(Після цього кобзареві слід дати одпочинок своєму голосові і програти голос на кобзі, не співаючи. Окрім того, можна вставити так звану „Перегру“, приклад якої подамо в кінці цієї пісні, або варіант голосу. Програвши перегру, чи голос, чи варіант його, кобзарь знову починає:

Із-за гори, із-за кручі
 Військо виступає,
 По сам-перед Морозенько
 Сивим конем виграває.
 Схилив, склонив головоньку
 Коню на гривоньку,
 Та распустив чорні кудрі
 На свою спиноньку.

(Знову перегру).

То ж не грім в степу гуркоче,
 То ж не хмара світ закрила,
 То ж татар велика сила
 Казаченьків обступила.
 Бились з ранку козаченьки
 До ночі глухої,

Козаків лягло чи мало
 А татар утрое.
 На славному Морозеньку
 Червоная стрічка,
 Де не пройде Морозенько
 — Кровавая річка.
 (Перєгра).

Ні один козак завзятий
 Не здавсь живим у неволю;
 Полягли всі, не вернувся
 Ні один із їх додому.
 Не вернувся й Морозенько,
 Г слова завзята,
 Замучили молодого
 Вороги прокляті.
 (Перєгра).

Вони ж його не стріляли
 На чверть не рубали;
 Тільки з його молодого
 Живцем серце виривали.
 Взяли потім поставили
 На Савур могилу...
 „Дивись тепер, Морозеньку,
 На свою Вкраїну“!
 (Перєгра).

„Україно, Милий Боже!
 І ти, моє військо!...
 Прощай, прощай, моя нене,
 І любая Прісько“!

На „bis“, Пархоменко завжди співав на голос „Морозенька“ отсе:

Життя старе України
 Тепер минувало —
 Тільки думи, та споміни,
 Та пісні zostались.
 І живучі, і могучі
 Пісні України!
 Уразливі, і унілі,
 Мов плач сиротини.

Породив їх степ широкий,
— Та Дніпро, та море!
Вони з серця виливались
Од тяжкого горя.
Розлилося по всіх піснях
Горенько козаче...
І в веселих, і у сумних,
Співаючи, плаче.

(Перéгра).

Та як весело співати
Тобі ж, наша Україно!
Ти ж ніколи не зазнала
Ясної години.
Товкли тебе з усіх боків,
З усієї сили
І хрещені й не хрещені
Сусідоньки милі!
Хоч не хоч, а довелося
Весь вік горювати
І за віру, й за родину,
Й за правду стояти!
І стояли й не внивали
При лихій годині,
І усім давали здачі
Орли України!

(Перéгра).

Вся ти наша, Україно,
Славою покрита,
Лютим горем, та сльозами,
Та кров'ю полита.
Але ж покіль по над миром
Світить сонце буде,
Нашу пісню, нашу думу
Не забудуть люде!

Подаємо тут зразок перєгри до пісні „про Морозенька“. Цю перєгру вживав кобзарь Т. Пархоменко. Перєгра взагалі не є що-небудь постійне; вона цілком залежить од кобзаря і часто буває його власною композицією.

Перєгра до „Морозенька“.

IV. Про Саву Чалого (Історичня пісня).

Частина записана од кобзаря Т. Пархоменка, частина од С. В. М.-Г.

Предлюдія.

Тенор або барітон.

Музична партитура для голосу (тенора або баритона) та кобзаря. Голосова частина позначена "ГОЛОС" на лівій стороні. Кобзарська частина позначена "КОБЗА" на лівій стороні. Текст пісні: "Жив у Сі-чі ста-рий ко-зак по прозва-ню Ча-лий".

Слова до Сави Чалого.

Жив у Січі старий козак,
 По прозванню Чалий,
 Вигодував сина Саву
 Козакам на славу.
 Та й не схотів оттой Сава
 Козакам служити,
 Відчалився до ляшеньків:
 В Польші паном жити.
 Та захотів оттой Сава
 Слави заручити,
 Став козаків запорожців
 По степах ловити.

(Перéгра).

Пан кошовий, старий батько,
 По козаках туже:
 „Хто ж ізлове пана Саву
 — Сам тому послужу“!
 Чалий каже: „Мого сина
 Нікому зловити,
 Хіба Гнатко та Кравчина
 Зможуть піддурити“!
 „Ой ти Гнатку, ти Кравчино!
 Як Сави не зловиш,
 — Сам же свою головоньку
 За його ізложиш“!
 Пішов Гнатко з Кравчиною
 Саву підмовляти,

Як не схоче іти з Польші,
То смерти предати.

(Перéгра).

Сидить Сава в кінці столу
Часті листи пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Написавши часті листи,
Він спочити ляже,
А хтось йому у віконце,
„Добрий вечір“! каже.
Затрусився Сава Чалий,
Із ліжка скакає,
Та на джуру маленького
Голосно гукає:
„Піди, хлопче, піди малий
Та наточи пива!
Щось голова заболіла
З великого дива“!

(Перéгра).

Пішов хлопець, пішов малий,
Одчинив пивніцю...
Ускочили гайдамаки
У нову світлицю!
„Чолом, чолом, Пане Саво!
Як же себе маєш?
Далекії прийшли гості,
Чим їх привітаєш“?
Хотів Сава доскочити
До сталюного меча...
Беруть його гайдамаки
За обидва плеча.
„Постій, пане, постій, Саво!
За меч не хапайся!
Це ж ми твої брати рідні,
Нас ти не цурайся“!
Хотів Сава ухватиться
За свою булаву...

— Кладуть його гайдамаки
 На дубову лаву.
 Та й підняли пана Саву
 На три списи в гору,
 Та й кинули пана Саву
 Звисока додолу.

(Перéгра).

„Оцеж тобі, пане Саво!
 Сукна — едамашки!
 Нажив еси у козаків
 Великої ласки!
 Краще ж тобі, пане Саво,
 В сирій землі гнити,
 Ніж з врагами України
 В білім світі жити!“
 Прилетіли к пану Саві
 Вкраїнські ворони,
 Задзвонили пану Саві
 Разом у всі дзвони.

Зложено цю пісню за часів гайдамаччини. Сава Чалий був один з гайдамацьких ватажків, який потім зрадив товариству, передавшись до Ляхів.

Перéгра до „Сави Чалого“.

У. Про Нечая.

Записано від Т. Пархоменка. Ця історична пісня зложена козаками, чи кобзарями за часів гетьмана Богдана Хмельницького. Нечай, про якого тут співається, був одним з полковників гетьмана Богдана. Воювався з ляхами на Поділлі. Після приєднання України до Московського царства Нечай почина неслухати гетьмана Богдана і де-який час, навіть після замирення, веде війну з супротивниками на свій страх. Своєю безкраєю одвагою, завзяттям та добрим відношенням до простого люду Нечай придбав собі велику славу і любов народу.

Голос до пісні „Про Нечая“.

Прелюдія.

Allegretto (Тенор).

ГОЛОС

Із — за го — ри, із — за лі — су

КОБЗА

Із — за тем — но — го — га — ю Ой скрик — ну — ли

Перегра

Слова до історичної пісні „Про Нечая“.

Із-за гори, із-за кручі,
 З-за темного гаю,
 Ой скрикнули козаченьки:
 „Тікаймо, Нечая“!
 Нечай же їх не слухає,
 Коня не сідлає,
 З кумасею Мельніцькою
 Мед-пиво кружає.
 „Гей як же нам, козаченьки,
 Додому втікати,
 Свою славу козацькую
 Під ноги топтати!
 Есть у мене та хлопець Шпак,
 Мій вірненький козак,
 Він дасть мені в пору знати,
 Коли виступати“!

(Перегра)

Ой як гляне козак Нечай
 У яснее віконце...

— А вже ляшків, а вже панків...
 — Потемніло й сонце!
 Ой як гляне козак Нечай
 У ясну квартиру...
 — А вже ж ляшків, а вже панків..
 — Що волів на ринку!

(Перéгра).

Гей як крикне козак Нечай
 На джуру малого:
 „Сідлай, сідлай, малий хлопче,
 Коня вороного!
 Бери собі вороного,
 Мені буланого!
 Та й заженем вражих ляшків
 Аж до Полонного“!

(Перéгра).

Не вспів козак, не вспів Нечай
 На коника сісти,
 Як став ляшків, як став панків
 На капусту сікти!
 Не вспів козак, не вспів Нечай
 На коника впасти,
 Як став Ляшків, як став панків,
 Як снопики класти!
 Гей як гляне козак Нечай
 На правее плече
 — Течуть річки кровавії,
 Що й конем не втече!

(Перéгра).

Ой як гляне козак Нечай
 Од шинку до ринку —
 — Покотилась Нечаева
 Головка в долинку.

(Перéгра).

Гей станемо, миле браття,
 Думати й гадати,

Де ж нам тую головоньку
 Нечая ховати.
 Поховаєм головоньку
 У церкві Миколи!
 Та не буде в нас Нечая
 Ніколи ніколи!

VI. „На смерть Т. Г. Шевченко“ (Дума).

Записано од кобзаря Т. Пархоменка.

Прелюдія.

Голос до думи „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Тенор.

ГОЛОС

Зій-шов мі — сянь на мо-ги-лу З не-ба по-ди-
 ви — ття, На вкруг гля-нув яс-ним о-ком тай по-чав жу-

КОБЗА

ри — ття; Да-ли в хма-ру за-гор-нув-ся,

це-рес-тав сві — ти — ти, за-ним зір-ки

по-хо-ва-лись, мов за бать — ком ді — ти.

Перегра.

Найкраще цю перегру виконувати всякий раз після кожного куплету.

К
О
З
А

Слова думи „На смерть Т. Г. Шевченко“.

Зійшов місяць на могилу
З неба подивиться,
Навкруг глянув ясным оком
Та й почав журиться.
Далі в хмару загорнувся,
Перестав світити,
За ним зірки поховались,
Мов за батьком діти.

(Перегра).

Ніч як ворон темна стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють.
Чого ж місяць, чого срібний
Хмарою закрився,
Чого ж вітер о півночі
Грізно расходився?

(Перегра).

Місяць бачив, як учора
Могилу копали,
А в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось на Вкраїні
Покутне віконце,
Заховали під землею
Українське сонце!

(Перегра).

Умер кобзарь, його пісні
Більше не греміти...
Почав вітер на могилі
Сумно гомоніти:
То завие, то застогне,
Жалібно заллється,

Наче сокіл об могилу
Крилами заб'ється!

(Перігра).

Плаче, квилить, свіжу землю
З могили здіймає...
Просе: „Встань, мій вільний брате“!
— Ні — не дочуває!
Спиж, Тарасе, тихо, тихо!
Доки Бог розбуде!
Твоїж пісні Україна
Повік не забуде!

Іноді кобзарь Пархоменко співав на цей же голос інші слова, які подаємо низче. Кобзарь Ткаченко, од якого й записана ця друга половина, її тільки й зве думою „на смерть Т. Г. Шевченка“.

Сподівалися Шевченка
Сей рік на Україні,
А прийшлося побачити
Його домовину.
Стоїть в Каневі в Соборі,
Вся квітками ввита,
По казацькі китайкою
Червоною вкрита.

(Перігра).

Ідуть люде повіз неї
Поклін покладають
І за душу кобзареву
Господа благають.
Скільки виплакав він горя
Дрібними сльозами,
Скільки висушив печалі
Щирими словами!

(Перігра).

Все бажалось йому волі
Для свого народу —
Не діждався того часу,
Як вийшла свобода!

У столиці над Невою
Його поховали,
Честь великую і славу
Йому воздавали.

(Перєгра).

Із могили домовина
На світ піднялася,
Через Москву, через Київ
В Канев подалася!
На Симона, на Зілота
Задзвонили в дзвони,
Стали править кобзареві
Нові похорони!

(Перєгра).

Везуть його простим возом
До нової ями,
Везуть хлопці та дівчата
Кручами-горами!
Перед труною чорними
Коровгами мають,
„Христос Воскрес“! хор церковний
До гроба співає!

(Перєгра).

Уволили твою волю
Українські діти,
На Чернечу несуть гору,
Де хотів ти жити.
Усі стали навкруг тебе
На горі чернечій...
Чи ти чуєш людський гомін,
Надгробнії речі?

(Перєгра).

Чи ти ж чуєш? Вічну пам'ять
Тобі возгласили!
Брати й сестри над тобою
Знов заголосили!

Ходить хмара кругом сонця,
Вітрець подихає,
Шумить Дніпро, під човнами,
А хвиля ридає!

(Персґра).

Прощай, славний наш Тарасе,
Прощай славний брате,
Справди легше в рідній землі
І кісткам лежати!
Спи ж, Тарасе, тихо, тихо,
Доки Бог разбуде,
Твої ж пісні Україна
Повік не забуде!

VII. Про Максима Залізняка.

Ця історична пісня записана од кобзаря Пархоменка. В їй співається про зруйнування Умані військом гайдамацького гетьмана Максима Залізняка, яке було за часів цариці Катерини II.

Прелюдія.

Замість неї грається безъ співу I частина аккомпаніменту.

Голос до пісні про Максима Залізняка.

Барітон.

ГОЛОС

Мак-сим ко-зак За-ліз-няк, ко-зак з-за по — рож-жя;

I

КОБЗА

Перегра.

Замість неї грається після кінця кожного куплету II частина аккомпаніменту.

Слова до „Максима Залізняка“.

Максим козак Залізник,	Зібрав війська сорок тисяч
Козак з Запорожжя,	В місті Жаботині,
Як виїхав на Україну,	Обступили город Умань
Мов повная рожка.	У днівній годині.

Обступили город Умань,
Покопали шанці
Ударили з семи гармат
У середу вранці.

Ударили з семи гармат
У середу вранці.

Накидали у годину
Трупів повні шанці.

Не единая удова
З городу втікала,
Не едина бідна мати
Із дітьми прощалась.

Оттак Максим Залізник
За Україну бився,
І за це він гарне діло
Слави заручився!

VIII. Попаденька (Юмористична пісня).

Тенор або барітон.

ГОЛОС

Та не рос-те вис-ча-я ло — бо-да, та не жи-ве

I

КОБЗА

кра-ща - я по — па - дя!.. «Пі-п ста-рий, ши-ро - ка - я

II Двічі.

бо - ро - да... не- хай те - бе ин - ші люб-лять, а не я»!

Записана від В. М. Козловської. Ні прелюдії, ні перегри нема. Замість останньої після кожного куплету грається на кобзі без співу друга (II) частина аккомпаніменту.

Слова до „Попаденьки“.

Та не росте вищя лобода,
Та не живе кращя попада!..
„Піп старий, широкая борода..
Нехай тебе інші люблять, а не я“!

Не йди, не йди, батюшка, ти служить,
Кудись твоя матушка забіжить,
Не йди, не йди, батюшка, вінчати,
Піде ж твоя матушка гуляти!

ІХ. Қиселик (юмористична пісня).

Записана від В. М. Козловської.

Тенор або барітон.

ГОЛОС

За - не - ду - жав мі-й ми-лень-кий тай за - ба - жав ки-се-лю.

І. Двічі.

К О Б Е З А

Ге-й ду-дик ду - ду - ду, тай за - ба - жав ки-се - лю!

ІІ. Двічі.

Замість перегри після першої (I) половини куплету, грається без співу
(I) перша половина аккомпаніменту; після другої частини куплету грається
друга (II) частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Қиселика“.

Занедужав мій миленький
Та й забажав киселю
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й забажав киселю!

Як пішла ж я по селу,
Добувати киселю!
Гей дудик, ду-ду-ду
Добувати киселю!

Не добула киселю,
Та добула овса!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула овса!

Як пішла ж я по селу
Добувати решета!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Добувати решета!

Не добула решета,
Та й добула борону!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Та й добула борону!

Просіяла той овес
На середній зубок!
Гей дудик, ду-ду-ду,
На середній зубок!

Процідила той кисіль
У безодній горщик,
Гей дудик, ду-ду-ду,
У безодній горщик!

Поставила той кисіль
На холоднім жару,
Гей дудик, ду-ду-ду,
На холоднім жару!

Ой кипів той кисіль
Вісімнадцять неділь!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Вісімнадцять неділь!

Став киселик закипать,
Став мій милий поміраць,
Гей дудик, ду-ду-ду,
Став мій милий поміраць!

Постій, серце, не вмірай,
Киселику дожидай!
Гей дудик, ду-ду-ду,
Киселику дожидай!

Х. Засідатель (Юмористична пісня).

(С. Руданського. Голос записано у Полтавщині, Золот. пов.).

Тенор.

ГОЛОС

КОВА

І — хав кінь-ми за — сі — да- тель на чи —

ю — сь бі — ду, про-ва — ли - в - ся се - ред

Двічі.

Після кожного проспіваного куплету слід програти другу частину аккомпаніменту без співу.

Слова до „Засідателя“.

Іхав кіньми засідатель,
На чиюсь біду;
Провалився серед ставу
На тонкім льоду.

Біжать соцькі з мужиками,
Невід затягти,
Щоб вже його поскоріше
Витягти з води.

Коли жидок їм на зустріч,
Пейсами потряс:
„Гирсте, гирсте, став питать,
Що теке у вас“?

— „Засідатель утопився,
Господи прости,
Іди, жиде, хоч поможеш
Невід затягти“!

„Гирсте, гирсте, що шукати.
Людської біди?

— Карбованця покажіте.
— Вилизе з води“!

Стали поли добрі люде
В гору завертать,
А вже очі его мосці
Із води блещать.

Скинулися по кешенях,
 Найшли гривень сім,
 А вже з води засідатель
 Вискочив зовсім.

ХІ. Соцький (Юмористична пісня).

Записано въ Житомирі.

Барітон або тенор.

ГОЛОС

К О Б Е Л А

Ой хва - лив - ся соць-кий чи-ном, а де - сят-ник

сво - їм си - ном. В ме - не, ка - же, син мо - тор - ний,

і ро - зум - ний, і про - вор - ний; ду - же гар - ний

Перегра.

Слова до „Соцького“.

Ой хвалився соцький чином,
А десятник своїм сином.
„В мене, каже, син моторний,
І розумний, і проворний
Дуже гарний, як панич,
Проси его, а не клич“!

— „Мене ж за те жиди знають,
Паном соцьким величають;
Як надіну свій чекмень,
То всі кажуть, що я член!
Бо я соцький, маю чин,
А десятник ніпочім!

Як надіну свою бляху,
 То всі біжать к чорту з страху,
 А як грізно погукну,
 То десяцькі спину гнуть!

Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

— „Мого ж сина люде знають,
 Пивом, брагою вітають
 І паничем завжди звуть,
 Перше місце скрізь дають!

Бо він гарний, як панич,
 Проси його, а не клич“!

— „Я ж в okazіях буваю,
 Першу чарку випиваю!
 Тільки стукну підківкою,
 Стоїть пляшка з горілкою!

Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

Тільки стукну чобітком,
 — Пруть ковбаси з часником;
 Стое ж бровами моргнуть,
 То ще й сала принесуть!

Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

На хрестинах скріз гуляю,
 На покуті засідаю,
 На покуті засідаю,
 Старшу куму обнімаю!

Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

Приїзжає в село пристав,
 Десятника въ морду хлище,
 Мене ж тільки в шию пхає,
 Бо я соцький, чина маю!

Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

Я живу у палаціні,
 Кому схочу дам по спині,
 Як ісправник приїзжає,
 То я курі розганяю!
 Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

Мене й пани поважають,
 Бо до мене діло мають;
 Я й чайок із ними пив..
 От де чести заслужив!
 Бо я соцький, маю чин,
 А десятник ніпочім!

ХІІ. Про Куперьяна.

Юмористична пісня цехових братчиків. Записана від Т. Пархоменка.

Тенор.

ГОЛОС
К О Р Д А

I.

Не - хай же нас Бог ря - ту — е, що нам

II.

бать — ко не стат-ку — е! Бе — ре Йва-на

шей Де-м'я-на, Гри — ця, Пет-ра шей Сте-па-на,

III.

Мак-си-ма, Се — ме — на шей Те-реш — ка!
Двічі.

Після кожного куплету грається (III) третя частина аккомпаніменту без співу.

Слова до „Куперьяна“.

- I. Нехай же нас Бог рятує,
Що нам батько не статкує!
- II. Бере Йвана ще й Дем'яна,
Гриця, Петра ще й Степана,
- III. Максима, Семена ще й Терешка!
- I. Зібралася кумпанія;
Невеличка, але чесна!
- II. Едні сіли по один бік,
Другі сіли по другий бік,
- III. Куперьян найстарший-посередині!
- I. Зібрались ми всі тутечки,
Не простіі люде всі реміснички!

- II. І писарі, і малярі,
І ковалі, і слюсарі,
І музики, і дзвонарі,
І шевчики, і крамарі,
Виновари, й пивовари,
- III. Куперьян цехмейстер над соломою!
- I. Ой дай же нам, Господи, що ми зібрались!
Що ми собі трошечки понапивались!
- II. Хто маючий, хто багатий,
Хто покірний, хто завзятий,
Хто вродливий, хто хороший,
Кому течуть з річок гроши!
- III. А Куперьян каже: „Я весь у злоті“!
- I. Біжить Ганна ще й Титяна
Стращать батька Куперьяна!
- II. Біжить Гапка ще й Данилко:
„Тікай, татку, куди видко!“
- III. Он мамуня йде! Всім біда буде“!
- I. Одні кажуть: „Іскриймося“!
Другі кажуть: „Признаймося“!
- II. Треті кажуть: „Сидім тихо“!
А четверті: „Буде лихо“!
- III. А Куперьян каже: „Якось-то буде“!

XIII. „Хата моя рубленая“ (Пісня).

Барітон.

ГОЛОС

Ха-та мо-я руб-ле-на-я, сі-ни на-па-мо-сті...

К О Б З А

Двічі.

Не сам і-ду, ко-ня ве-ду, до ми-ло-ї в гос-ті...

Слова.

Хата моя рубленая,
Сіни на помості...
Не сам іду, коня веду,
До милої в гості!

А кінь ірже, води не п'є,
Він не хоче пити;
Дере в гору голівоньку,
Хоче мене бити!

Не мордуйся, коню сивий,
Пий холодну воду;
Крепи сили, коню милий,
Не зражу я зроду!

Світи ж, світи, місяченьку,
До милої їду!
Тоді зайдеш за хмароньку,
Як у двір уїду!

У милої стайня гарна...
Коню, поспішайся!
А як мила стрічать вийде
— До ніг уклоняйся!

(Од. О. Ф. Палкина, Домантів).

XV. „Там де Янтра“ (Пісня).

I. Барітон або тенор.

ГОЛОС

К О Р Д А

II.

Друга частина пісні (II) повторюється, але трошки на інший лад:

II.

Слова.

Там, де Янтра круто в'ється,
З під каміня б'є вода;
Там дівчина, як зірниця,
Чорнобрива молода!

Дурно дівко квітки сієш,
Вони ж тобі не зйдуть,
Дарма батька-матір просиш,
Бо за мене не 'ддадуть!

Ти багата і вродлива,
В тебе батько-мати є,
Рід багатий, хата гарна,
Все, що в хаті, те твоє!

А я бідний сиротина
Степ широкий то ж мій сват!
Шабля, люлька — вся родина,
Сивий коник — рідний брат!

Козак зроду не знав пана,
Він родився на степах,
Птахом став із чоловіка,
Бо ріс змалку в стременах!

Коню ж сивий, коню милий!
Коню, коню, де ж той час,
Як з тобою ми турків били,
Як усюди знали нас!

Гей як з Січі, із небоги,
З-за дніпровських берегів,
Ми на чайках доганяли
Своїх лютих ворогів!

(Запис. в Полтавщині, в Золотон. повіті).

XV. „Гей не дивуйте“ (Марш).

Подаємо тут голос цієї пісні-марша разом з аккомпаніментом з двох кобз: першої і другої. Але аккомпанірувати сій пісні можна і на одній тільки першій кобзі. На двох, а також і на одній першій кобзі можна грати сей марш і без співу.

Тенор або барітон.

ГОЛОС

Гей не ди — вуй — те, доб — рі-і лю — де,

I КОБЗА

II КОБЗА

Двічі.

шо — на Вкра — і — ні пов — ста — ло, Там за Да-

Слова.

Гей, не дивуйте,
Добрії люде,
Що на Вкраїні повстало!
Там за Дашевим
Під Сорокою
Множество Ляхів пропало.

Пан Перебийніс
Просить чимало
Сімсот козаків з собою!
Рубає мечем
Голову з плечей,
А решту топить водою.

Гей пийте ляхи
Воду — калужі,
Води болотянії,
А що пивали
На Україні
Вина та меди ситнії!
Ой чи бач, ляше,
Як козак пляше
На своїм коні горою!
З мушкетом стане,
Аж серце в'яне
А лях од жаху вмірає!

Гей ну, козаки,
Гей ну, юнаки,
Та заберімося в боки!
Заженем ляшків
Геть аж за Вислу,
Щоб не вернулись й в три роки!

Записано в Полтавщині.

Нарешті лічу потрібним зробити де-кілка порад шановним читачам.

1) Коли голос пісні більш-менш відомий учневі, то радив би йому, перше ніж починати розучувати аккомпанімент, програти разів скільки один голос пісні виключно на приструнках.

2) Коли голос пісні невідомий учневі, то найперше треба вивчити сей голос, програвши його на приструнках кобзи, або попрохавши кого програти його на скрипці, або мандоліні, або й на піаніно, коли воно є поблизу.

3) Коли учень уже добре знатиме голос пісні і вмітиме грати його на кобзі, тоді можна приступати й до розучування аккомпаніменту.

1914 року.

М. Домонтович.

Зміст II частини.

	<i>Стор.</i>
1) По за гаєм гаєм (на 3 строї)	5
2) Гречаники (на 3 строї)	7
3) Про Морозенька (історичня пісня)	15
4) Про Саву Чалого (історичня пісня)	19
5) Про Нечая (історичня пісня)	23
6) На смерть Т. Г. Шевченко (дума)	26
7) Про Максима Залізняка (історичня пісня)	31
8) Попаденька (юмористична пісня)	33
9) Киселик (юмористична пісня)	34
10) Засідатель (юмористична пісня)	36
11) Соцький (юмористична пісня)	38
12) Про Куперьяна (юмористична пісня)	41
13) Хата моя рубленая (пісня)	44
14) Там де Янтра (пісня)	42
15) Гей не дивуйте (марш)	47

РЕЦЕНЗІЇ НА ТВОРИ М. О. ЗЛОБИНЦЯ

**В. Дубровський М. Злобенців. Автономія України.
Золотоношська «Просвіта». Стор. 24, ц. 30 коп., 1917 р. /**

В. Дубровський

// Книгарь: літопис українського письменства. – 1917.

– Чис. 2, жовтень. –

Стлб. 65.

Московщина, що так влучно та щасливо з давніх давен вела свою імперіалістичну політику, в ХІХ столітті досягла апогея, назбиравши всякими правдами та неправдами під свою кормигу сто одинадцять народів. Таким робом, уявляючи з себе незвичайний зразок «лоскутної монархії», Московщина мусила вживати якихось засобів, щоб народи-раби держалися цього штучно-латаного державного організму.

Для цього, крім «погромів» та «нагайки», Московській державі стала в поміч ще політика систематичного народного затемнення і, як результат її, – повна відсутність шкіл та просвіти сливе до останніх часів. Приклад з нашим народом найяскравіший: Україна, що в 17 віці була однією з найкультурніших країн Європи – в 20 віці стає однією з найтемніших країн напівазіатської Росії. Народ український доведено до того, що він не тільки не знає нічого про свою історію, а навіть не знає – хто він.

Отже, тепер, коли той самий народ покликано до творива нового життя, слушно вживати якнайширших заходів до освідомлення народних мас. Необхідно мати мінімальне знання про колишнє державне життя України, про той «пропащий час», як зве М. Драгоманів період злуки України з Москвою, та про те, як московський імперіалізм поглинув Українські права та вольності. Все це викладено в брошурі М. Злобенцева доброю популярною мовою і з повним знанням стану речей.

Окрім історичних вказівок в брошурі ще докладно з'ясовується, що таке автономія і для чого народів вона потрібна.

Книжку варто розповсюджувати якнайбільше.

Дубровський В. М. Злобинців. Найкращі здобутки Великої Французької Революції (1792–1795 рр.) Видання Золотоношської Просвіти, 1917 р., № 5. Стор. 15, ціна 15 коп. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 4, грудень. – Стбл. 199.

В зазначеній брошурі автор подає коротенький малюнок того, що спричинилося французькій революції, і далі наводить декларацію прав людини й громадянина, вироблену «національними зборами» р. 1789-го і революційним «національним конвентом» р. 1793.

Книжку написано добре. Трохи неприємно вражають москалізми, яких давно слід, а особливо тепер, кожному популяризаторові уникати. Напр. «край вправлявся королями» «требували», замість «вимагали», «податі», «недоїмки», «державою праве народ», «пользувались», «податі розподілені» і т. п.

Д-кий В. Українські революційні пісні 1905 р. і раніше. Зібрав М. Домонтович. Видання Золотоношської «Просвіти», 15 стор., 15 коп. / В. Д-кий // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 2, жовтень. – Стбл. 151–152.

М. Домонтович під недотепним заголовком умістив дюжину віршиків, половина яких не мають нічого спільного або з революцією, або з поезією.

Яка ж, справді, революційність в куплетах М. Д. – «На спомин істинно-руському союзів», що кінчаються так:

– Як була я свиня проста,
То й не знала я корости...,
Щиро-руською стала,
То й короста напала!!!?

А де ж поезія у віршах того ж таки М. Д. – «Чини», які мають такий абзац:

– Пристав менший, цей уже
Поціляє в зуби,
А кварталний навпростець
В ухо прямо лупе?

Чим це поетичніше і революційніше таких популярних «поезій», як:

«Красавиця Хвекла
Витирала стекла»?

**Яковлів А. М. Злобенців «Про землю». Видання
Золотоношського Т-ва «Просвіта». № 3, 1917 р.**

Ціна 25 коп. / А. Яковлів

// Книгарь: літопис українського письменства. – 1917.

– Чис. 4. грудень. –

Стлб. 187.

Ця книжечка М. Злобенціва є популярний переказ брошури проф. Воблого «К аграрному вопросу в России» (Київ, 1917 г.), до якого додано автором вступ про значення аграрного питання для селян та коротеньке історичне зведення про земельну справу на Україні з давніх часів до часів скасування кріпацтва.

Книжечка написана народною мовою і читається легко. На жаль, друкарські помилки дуже будуть шкодити сільському читачеві.

Щодо переказу змісту брошури проф. Воблого, то тут треба зазначити, що автор, викладаючи погляди різних політичних партій на аграрне питання, дещо поплутав. Так, він пише, що соціалісти-революціонери вимагають «націоналізації землі». «Це значить, пише М. Злобенців, що всю землю, яка тільки де єсть і у панів, і у купців, і у козаків, і у селян-хліборобів треба одібрати у казну» (ст. 10–11). «Соціалісти-демократи», як думає Злобенців, кажуть, що землю треба соціалізувати». «Це значить, що знов таки треба одібрати усю землю у всіх чисто людей: і у панів, і у хліборобів і зробити її державною власністю» (стор. 11). Таким чином, з погляду Злобенціва, між націоналізацією землі та соціалізацією тільки й єсть різниця, що вся земля переходить у першому випадкові – у казну, а в другому – стає державною власністю. Видно, автор і сам добре не розбирається в цих термінах та й ще й не знає загальних основ партійних програм, бо приписує соціал-демократам те, чого вимагають соціал-революціонери, а цим останнім надає програм народовців. Хибно також автор викладає погляди на аграрне питання і радикалів-демократів (соціалістів-федералістів?).

Якби не зазначені вище помилки, книжечка М. Злобінцева могла б бути пропонована для сільської людності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела:

1. Державний архів міста Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1782; спр. 1778; спр. 597; спр. 1782.
2. Державний архів Черкаської області, ф. Р-5625, оп. 1, спр. 1908.
3. Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации, ф. 58, оп. 9775, д. 791, л. 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obd-memorial.ru/html/info.htm?id=64000751>.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 2581, оп. 1, спр. 1.

Література:

1. «Календар пам'ятних дат Черкащини на 2013 рік» / уклад.: Л. Т. Демченко, Л. Д. Дядик, Т. В. Долгушина; Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка. – Черкаси : [Б. в.], 2012. – 69 с.
2. XX век. Две России – одна культура : сб. науч. тр. по материалам 14-х Смирдин. Чтений [Електронний ресурс]. – СПб., 2006. – С. 147. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=ntzjAAAAMAAJ&focus=searchwithinvolume&q=%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.
3. Андрієвський В. Н. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. – Берлін : Українське слово. – Т. І–ІІ.
4. Бібліографічний покажчик відсутніх у фонді Державного архіву друку неперіодичних і періодичних видань (1917–1918 рр.). – К. : Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», 2010. – 168 с.
5. Брати Українці вільні громадяне Російської Держави! – Золотоноша, 1917. – 1 л.
6. Брати Українці! – Золотоноша, 1918? – 1 л.

7. Букет Є. Перелік «Просвіт» за матеріалами Державного архіву Київської області [Електронний ресурс] / Є. Букет. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2014/02/27/просвіти-соборної-україни-2/>.

8. Ваврик О. І. Становлення ансамблевого бандурного мистецтва в контексті просвітницького руху в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. І. Ваврик // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 82–88.

9. Васюта О. П. Кобзарство та лірництво на Чернігівщині: (Наук.-допом. бібліогр. покажч.) / О. П. Васюта. – Чернігів : [Б. в.], 2001. – 64 с.

10. Великий Кобзар в пам'яті народній : збірник висловлювань про Т. Г. Шевченка / уклад.: В. Х. Косян, Д. Ф. Красицький. – К. : Політвидав, 1961. – 180 с.

11. Вечір Київського «Бояна» // Рідний край. – 1908. – № 13. – С. 11–12.

12. Видання «Просвіт» Наддніпрянської України (1906–1922 рр.). Вип. 4 / уклад. С. Л. Зворський. – К. : Глобус, 1999. – 133 с.

13. Гай-Нижник П. День Українського Національного фонду – перший революційний добровільний податок Центральної Ради // Пам'ять століть. – 2007. – № 1. – С. 107–115.

14. Г-н С. Общее собрание членов Золотоношского сельскохозяйственного общества / С. Г-н // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – 1912. – № 14. – С. 5–6.

15. Голиш Г. М. Подорож Златокраєм. Нарис історії та сьогодення Золотоніського району / Г. М. Голиш, Л. Г. Голиш, М. Ф. Пономаренко. – Черкаси : «Вертикаль», вид. П. П. Кандич, 2008. – 572 с.

16. Губа П. І. Освітньо-культурне відродження України в період Центральної Ради (за газетними джерелами 1917–1918 рр.) / П. І. Губа // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. ХІХ. – С. 169–173.

17. Дей О. І. [М. Д.; Злобинців, Микола] / О. І. Дей // Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів: ХVІ–ХХ ст. / О. І. Дей. – К., 1969. – С. 234, 472.

18. Д-кий В. Українські революційні пісня 1905 р. і раніше. Зібрав М. Домонтович. Видання Золотоношської «Просвіти», 15 стор., 15 коп. / В. Д-кий // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 2. – Стлб. 151–152.

19. Дубровський В. М. Злобенців. Автономія України. Золотоношська «Просвіта». Стор. 24, ц. 30 коп., 1917 р. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 2, жовтень. – Стлб. 65.

20. Дубровський В. М. Злобинців. Найкращі здобутки Великої Французької революції (1792–1795 рр.). Видання Золотоношської Просвіти, 1917 р., № 5. Стор. 15, ціна 15 коп. / В. Дубровський // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 4. – Стбл. 199.

21. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття / В. Г. Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 487 с.

22. Дутчак В. Трансформація ансамблевого виконавства бандуристів України та діаспори / В. Дутчак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2009. – Вип. 23, ч. 2. – С. 118–129.

23. Ємець В. Кобза та кобзарі: з бібліографічним додатком З. Кузелі і з 16 образками / В. Ємець. – Берлін : Українське слово, 1922. – 111 с.

24. Ємець В. На добру славу України [Електронний ресурс] / В. Ємець. – Режим доступу: <http://khotkevych.org/tmp/081208161231C.html>.

25. Жеплинський Б. М. Домонтович Микола / Б. М. Жеплинський // Енциклопедія Сучасної України. Т. 8. Дл–Дя. – К., 2008. – С. 256.

26. Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Л. : Галицька видавнича спілка, 2011. – 316 с.

27. Журнал Золотоношского уездного земского собрания чрезвычайно сессии 19 мая 1917 г. – Золотоноша : тип. П. Лепского и В. Вурмана, 1917. – разд. паг.

28. Журналы Золотоношского уездного Земского Собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. – Золотоноша тип. П. Лепского и В. Вурмана, 1917. – разд. паг.

29. Захарченко П. П. У поході за волею (селянсько-повстанський рух на Правобережній Україні у 1919 році) / П. П. Захарченко, Н. І. Земзюліна, О. І. Нестеров. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2000. – 175 с.

30. Злобинець Михайло Олександрович // Реабілітовані історією. У 27 т. Черкаська область. Книга третя. – Сміла, 2003. – С. 118.

31. Злобинець Юрій Михайлович // Книга пам'яті України. Черкаська область. Т. 3. – К., 1995. – С. 530.

32. Золотоніський книгодрук (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Історико-бібліографічне дослідження / за ред. та упоряд. О. З. Силки. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 232 с.

33. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

34. Історія Національної Академії наук України 1938–1941 рр. : документи і матеріали / упоряд.: В. А. Кучмаренко; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського; Інститут архівознавства. – К. : НБУВ, 2003. – 920 с.

35. Календар Провидіння на 1954 рік. – США : Вид-во «Америка», 1953. – 184 с.

36. Кобзарство в контексті становлення української професійної музичної культури : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14 жовтня 2005 р. – К. : ДАКККіМ, 2005. – 260 с.

37. Колесса Ф. Українські народні думи: перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів / Ф. Колесса. – Л. : [Б. в.], 1920. – 160 с.

38. Кривицька О. Партійний досвід української інтелігенції (1917–1918 рр.) / О. Кривицька // Центральна Рада и український державотворчий процес. Ч. II. – К., 1997. – С. 334–330.

39. Куровська І. Р. Кобзарство як феномен української духовності (на матеріалі Кримського регіону) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 / І. Р. Куровська; Харківський нац. ун-т мистец. ім. І. П. Котляревського. – Х., 2012. – 20 с.

40. Кушнір О. Виготовлення та вдосконалення бандур як важливий чинник професіоналізації бандурного мистецтва /

О. Кушнір // Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. – Л., 2009. – № 21. – С. 49–48.

41. Лісняк І. М. Роль інтелігенції у формуванні бандурного виконавства межі ХІХ – ХХ ст. / І М. Лісняк // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів – К., 2008. – С. 159–161.

42. Лобода Т. М. Гнат Хоткевич – основоположник академічного бандурництва в Україні / Т. М. Лобода // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 161–167.

43. Микола Домонтович // Жеплинський Б. М. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. М. Жеплинський, Д. Б. Ковальчук. – Л., 2011. – С. 73.

44. Микола Злобинців (Домонтович) // Мішалови В. і М. Українські кобзарі-бандуристи. – Сідней, 1986. – С. 77–79.

45. Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції. – К. : МАУП, 2007. – 352 с.

46. Мішалов В. Бандурист М. Домонтович – Михайло Злобінцев / М. Мішалов // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 17–18. – Івано-Франківськ, 2009–2010. – С. 295–301.

47. Мішалов В. Ю. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / В. Ю. Мішалов ; Харківський держ. акад. культури. – Х. : [Б. в.], 2009. – 19 с.

48. Мошик М. Г. Кобзарі та бандуристи Сумщини : довідник / М. Г. Мошик [та ін]. – Суми : Козацький вал, 1999. – 79 с.

49. Мужская гимназия Золотоношский уезд // Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 г. – Полтава, 1916. – С. 138–140.

50. Муха А. І. Домонтович / А. І. Муха // Українська музична енциклопедія. Т. 1. – К., 2006. – С. 641.

51. Народе Український! – Золотоноша, 1917. – 1 л.

52. Нирко О. Ф. Кобзарство Криму та Кубані / О. Ф. Нирко. – К. : Просвіта, 2008. – 480 с.

53. Нищення української книжки большевиками на Україні // Свобода. – 1923. – 1.11. – С. 3.

54. Описание архивов Полтавской губернии // Отчет Полтавской ученой архивной комиссии за 1914 год / сост. И. Ф. Павловский. – Полтава, 1915. – С. 7–9.
55. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. – Полтава : тип. Н. Пигуренко, 1883. – 330 с.
56. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1884 год. – Полтава : тип. Н. Пигуренко, 1885. – 213 с.
57. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1885 год. – Полтава : тип. Н. Пигуренко, 1886. – 438 с.
58. Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1892 год. – Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1893. – 300 с.
59. Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию 52-й очередной сессии за 1915 год. – Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1917. – разд. паг.
60. Підручник до гри на кобзі // Рідний край. – 1908. – № 9. – С. 12.
61. Полушкіна Т. В. Вплив кобзарства на формування національної самосвідомості українців / Т. В. Полушкіна // Традиційне музикування українців у європейському просторі : зб. матеріалів. – К., 2008. – С. 181–185.
62. Пономаренко М. Ф. Злобинець (Злобинців) Михайло Федорович / М. Ф. Пономаренко // Українська літературна енциклопедія. Т. 2. Д–К. – К., 1990. – С. 273.
63. Почепцов В. Він жив з народом / В. Почепцов // Златокрай (Золотоноша). – 1993. – 6 жовтня. – С. 2.
64. Роковини Шевченкові в Києві // Рідний край. – 1908. – № 9. – С. 12.
65. Сайт с. Домантово Золотоніського району Черкаської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://domantovo.at.ua/index/0-6>.
66. Самчук У. Живі струни : бандура і бандуристи / У. Самчук. – Детройт : Капля бандуристів ім. Т. Шевченка, 1976. – 446 с.
67. Сведения о заседаниях Исторического Общества Нестора-летописца с 27-го октября 1905 г. по 19-е марта 1906 г. // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – К., 1907. – Кн. 19, вып. III, отд. I. – С. 54.

68. Свод журналов XXVI очередного Золотоношского уездного земского собрания 1890 г. – Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1891. – 400 с.

69. Силка О. Бандури пісня недоспівана... або внесок Михайла Злобинця (Домонтовича) у популяризацію кобзарського мистецтва у першій третині XX ст. / О. З. Силка // Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст. : IX науковий семінар, присвяч. до дня народження Михайла Петровича Старицького : матеріали. – К., 2013. – С. 116–131.

70. Силка О. З. «Інтелігентний кобзар» Михайло Злобинець: життя в умовах радянських реалій / О. З. Силка, Л. І. Синявська // Київський університет: минуле і сьогодення : Всеукраїнська наук. конф., м. Київ, 6 червня 2014 р. : програма – К., 2014 – С. 7.

71. Силка О. З. Золотоніська Шевченкіана (80-ті рр. XIX ст. – 1919 р) / О. С. Силка // Кобзар єднає Україну : Всеукраїнська науково-практ. конф., м. Черкаси, м. Канів, 24–25 квітня 2014 р. : програма. – Черкаси ; Канів, 2014. – С. 9.

72. Силка О. Злобинців Михайло Олександрович (1883 – після 20.IX.1937 рр.); Вибрана бібліографія; М. Злобенців «Про землю»; М. Домонтович «Українські революційні пісні» // Золотоніський книгодрук (кінець XIX – початок XX ст). – Черкаси, 2012. – С. 157–190.

73. Силка О. Золотоніська «Просвіта»: діяльність одного року / О. Силка // Українське державотворення: проблеми і сучасність : зб. наук. праць. – Луцьк, 2013. – С. 40–47.

74. Сластіон О. Г. Портрети українських кобзарів О. Сластіона / О. Г. Сластіон. – К. : Вид-во АН Української РСР, 1961. – 64 с.

75. Список «Просвіт» в Золотоніському повіті // Вільне Слово. – 1917. – № 30. – С. 3.

76. Статут Золотонішської Української Громади. – Золотоноша : [Б. в.], 1917. – 2 с.

77. Танчин І. Переслідування «Просвіт» більшовиками в роки визвольних змагань (1917–1920) / І. Танчин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 572–576.

78. Тарахан-Бережа З. Святиня / З. Тарахан-Бережа. – К. : Родовід, 1998. – 544 с.
79. Украинский язык // Хуторянин. – 1915. – № 49. – С. 1012–1013.
80. Україномовна колекція освітянської літератури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1857–1923 рр.) : путівник. – Кам'янець-Подільський : Вид. ПП Зволейко Д.Г., 2008. – 128 с.
81. Філоненко Н. Огляд підручників з математики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Н. Філоненко, Н. Захарчук // Наукові записки з української історії : зб. наук. статей. – Вип. 21. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 139–140.
82. Черкаський Л. М. Українські народні інструменти / Л. М. Черкаський. – К. : «Техніка», 2003. – 262 с.
83. Черкашина О. В. До питання дослідження кобзарства в працях науковців ХІХ–ХХ ст. / О. В. Черкашина // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія / ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – Вип. 18. – С. 207–211.
84. Чикаленко Є. Х. Щоденник. 1919–1929 рр. / Є. Х. Чикаленко. – К. ; Нью-Йорк : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005 – 640 с.
85. Шевченко О. А. Перші друковані школи гри для бандури в електронному каталозі відділу формування музичного фонду [Електронний ресурс] / О. А. Шевченко // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 19, т. І. – Рівне, 2013. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19\(1\)_58.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uk_msshr_2013_19(1)_58.pdf).
86. Юниверг Л. Русское книжное дело в Израиле [Електронний ресурс] / Л. Юниверг // Израиль: русские корни. – Режим доступу: <http://eholit.ru/news/786/>.
87. Яковлів А. М. Злобенців «Про землю». Видання Золотоношського Т-ва «Просвіта». № 3, 1917 р. Ціна 25 коп. / А. Яковлів // Книгарь: літопис українського письменства. – 1917. – Чис. 4, грудня. – Стлб. 187.
88. Ященко Л. Державна заслужена капела бандуристів Української РСР. – К. : Музична Україна, 1970. – 84 с.

Анотації

У виданні на основі архівних документів, здобутків історіографії та персональних спогадів представлено життєвий шлях та культурно-громадську діяльність українського бандуриста, педагога, просвітника, свідомого українця – Михайла Олександровича Злобинця (псевдонім – Домонтович, 1883–1937 рр.). У дослідженні запропоновано систематизований виклад основних життєвих подій М. Злобинця, представлено бібліографію та часткову антологію його робіт. Праця розрахована на істориків, краєзнавців, викладачів і студентів, коло зацікавлень яких складає історія України.

В издании на основе архивных документов, достижений историографии и личных воспоминаний представлено жизненный путь и особенности культурно-общественной деятельности украинского бандуриста, педагога, просветителя, убежденного украинца – Михаила Александровича Злобинца (псевдоним – Домонтович, 1883–1937 гг.). В исследовании предложено систематический подход к основным жизненным событиям М. Злобинца, представлено библиографию и частично антологию его работ. Исследование предназначено для историков, краеведов, преподавателей и студентов.

Bandura's unexpected song... or social challenge Michael Zlobyntsya (1883–1937 years). In edition, based on archival documents, memories and historiography represented life, cultural and social activity of ukrainian bandurist, teacher, educator, conscious ukrainian – Michael Oleksandrovych Zlobyntsya (pen name – Domontovych, 1883–1937 years). In research proposed a systematic exposition of the basic life events of M. Zlobyntsya presented bibliography and partial anthology of his work. Work designed for historians, local historians, teachers and students, the range of interests which is the history of Ukraine.

Для нотаток

Силка О. З.
Синявська Л. І.

**Бандури пісня недоспівана...
або суспільний виклик
Михайла Злобинця**

наукове видання

Літературний редактор
Красовська О. М.

Підписано до друку 20.04.2016
Формат 60х84 1/16. Папір офс. Гарн. Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 14,30. Тираж 300 прим.

Видавець ФОП Гордієнко Є.І.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.
Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94